

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ :

Τα παιδιά με ειδικές ανάγκες στη παιδική λογοτεχνία



Επιβλέπων Καθηγητής
κ. Β. Δ. Αναγνωστόπουλος
(Επίκουρος Καθηγητής)

Σουινιάδη Σταματία
Α.Μ. 0195036

ΒΟΛΟΣ 1999



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»

Αριθ. Εισ.: 1813/1
Ημερ. Εισ.: 16-10-2000
Δωρεά: Συγγραφέας
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ – ΠΔΕ
1999
ΣΟΥ

Αφιερωμένη στους γονείς μου
Ευάγγελο και Ελένη και
την αδερφή μου Θεοδώρα

αρ. εισ 16 / ΠΑΤΙ..



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ



004000061777

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
Πρόλογος	4
Α' Μέρος:	6
A1. Εισαγωγή Α. Συνοπτική παρουσίαση του θέματος	6
B. Ποιοι άλλοι έχουν ασχοληθεί μ' αυτό το θέμα και τι έχουν γράψει.	8
A2. Ιστορική Αναδρομή «Η Ειδική Αγωγή στην Ελλάδα»	9
A3. Διαλεχτά βιβλία για νέους με Ειδικές Ανάγκες (κατάλογος IBBY)	17
Β' Μέρος	32
B1. Παρουσίαση των βιβλίων (με θέμα τα παιδιά με ειδικές ανάγκες) - Διαπιστώσεις	32
B2 Συμπεράσματα	62
Γ' Μέρος	68
Γ1. Στόχοι και υποθέσεις Έρευνας	68
Γ2. Διεξαγωγή της Έρευνας και περιγραφή του ερωτηματολογίου	69
Γ3. Διαδικασία Συλλογής και Επεξεργασίας δεδομένων	71
Γ4. Αποτελέσματα Έρευνας - Συμπεράσματα	71
Γ5. Στατιστικοί Πίνακες	75
Επίλογος	76
Παραπομπές Α' Μέρος	77
Παραπομπές Β' Μέρος	78
Βιβλιογραφία	79

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η συγγραφή της διπλωματικής μου εργασίας με θέμα «Η λογοτεχνία και τα παιδιά με ειδικές ανάγκες» ξεκίνησε έχοντας ως κίνητρο το ενδιαφέρον μου για τις δυνατότητες που προσφέρει η λογοτεχνία στα παιδιά με ειδικές ανάγκες. Επίσης ο προβληματισμός μου πάνω στο ρόλο που διαδραματίζει η λογοτεχνία από ψυχολογικής και κοινωνιολογικής πλευράς με τη συγκεκριμένη θεματολογία σε γονείς, αδέρφια, δασκάλους και εξωοικογενειακό περιβάλλον καθώς και η κατάρτιση των συμφοιτητών μου, με ώθησαν να διεξαγάγω τις έρευνές μου.

Ηθελα να διαπιστώσω - με αφορμή ένα κατάλογο της Διεθνούς Οργάνωσης Βιβλίων για τη Νεότητα (IBBY) με θέμα «Διαλεχτά βιβλία για νέους με Ειδικές Ανάγκες» - Τι βιβλία έχουν γραφεί στην Ελλάδα με πρωταγωνιστές παιδιά με ειδικές ανάγκες και να τα προσεγγίσω από ψυχολογικής και κοινωνιολογικής πλευράς. Έχοντας γνώση επίσης, του ότι οι αντιλήψεις της ελληνικής κοινωνίας για τα άτομα με Ε.Α. από τις αρχές του 20ου αιώνα δεν είναι ενθαρρυντικές - καθώς μεταφράζονται σε απόρριψη, οίκτο, ανοχή, ελάχιστη αποδοχή, εχθρικότητα - επιθύμησα να εξετάσω κατά πόσο καθρεπτίζονται στη σημερινή εποχή.

Οι ελπίδες μου για θετικά αποτελέσματα ενισχύθηκαν, καθώς γνώριζα ότι τα παραπάνω αντικατοπτρίζουν την υπανάπτυξη του οικονομικού τομέα και την συντηρητική ιδεολογία του ελληνικού πληθυσμού - σε αυτά τα θέματα.

Οι σκοποί μου συνοψίζονται στους εξής:

1. Να παρουσιάσω τον κατάλογο της IBBY (Διαλεχτά βιβλία για νέους με Ε.Α.) και να εκθέσω τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των βιβλίων ώστε να φανούν οι οποιεσδήποτε κινήσεις που λαμβάνουν χώρα για τη μόρφωση - ψυχαγωγία των ατόμων με Ε.Α.
2. Να αποκωδικοποιήσω τον τρόπο που αντιμετωπίζουν οι λογοτέχνες συγγραφείς τα παιδιά με Ειδικές Ανάγκες αλλά και τη συμπεριφορά των γονέων, αδελφών, δασκάλων και του εξωοικογενειακού περιβάλλοντος μέσα στα έργα τους (από το 1986 - 1998).

3. Να διαπιστώσω ως ποιο σημείο μπορεί να βοηθήσει η λογοτεχνία με τη συγκεκριμένη θεματολογία τις οικογένειες, οι οποίες αντιμετωπίζουν ένα τέτοιο πρόβλημα, μέσα από ερωτηματολόγια που απαντώνται από φοιτητές.
4. Να διακρίνω μέσα από τα ερωτηματολόγια τη σημασία που έχει η λογοτεχνία αυτή για τους αναγνώστες.

Σ' αυτό το σημείο, θεωρώ σκόπιμο ν' αναφερθώ στη μεθοδολογία της εργασίας. Αυτή αποτελείται από τρία μέρη. Το Α' Μέρος περιλαμβάνει μια γενική Εισαγωγή, μια Ιστορική Αναδρομή και τον πιο πρόσφατο κατάλογο της IBBY (της Διεθνούς Οργάνωσης Βιβλίων για τη Νεότητα) που αφορά βιβλία για παιδιά με ειδικές ανάγκες. Το Β' Μέρος απαρτίζεται από την παρουσίαση κάποιων Ελληνικών Βιβλίων που έχουν ως πρωταγωνιστές παιδιά με Ειδικές Ανάγκες και συνοδεύονται από διαπιστώσεις και γενικά συμπεράσματα. Τα δυο παραπάνω μέρη αντιστοιχούν στο θεωρητικό μέρος. Τέλος το Γ' μέρος αποτελεί το Εμπειρικό στο οποίο παρουσιάζονται τ' αποτελέσματα των ερωτηματολογίων και έπεται ανάλυση της έρευνας.

***Ευχαριστώ** θερμά τον κ. Β.Δ. Αναγνωστόπουλο, επίκουρο καθηγητή του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών για τη συνεργασία και τις συμβουλές κατά τη διεξαγωγή της διπλωματικής μου εργασίας.*

Επίσης, ευχαριστώ τους φοιτητές του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής και Νηπιαγωγών αλλά και τους Φοιτητές του Παιδαγωγικού Τμήματος της Ειδικής Αγωγής που τόσο πρόθυμα συμπλήρωσαν τα ερωτηματολόγια και έτσι ολοκληρώθηκε το Γ' Μέρος της διπλωματικής μου εργασίας.

Α' ΜΕΡΟΣ

A1. Εισαγωγή Α. Συνοπτική παρουσίαση του θέματος

Ο αρκετά ευρύς χώρος της Ειδικής Εκπαίδευσης καθώς και η αντιμετώπιση των παιδιών με Ειδικές Ανάγκες εγγράφονται στις άμεσες προτεραιότητες της εκπαιδευτικής πολιτικής των βιομηχανικά αναπτυγμένων χωρών της Δύσης, σχεδόν από τα μέσα του προηγούμενου αιώνα έως σήμερα. Δυστυχώς το πεδίο αυτό έχει διερευνηθεί και συστηματικά μελετηθεί μερικώς έως ελάχιστα στην Ελλάδα, σε συνάρτηση με συναφείς αντιλήψεις και θεσμούς των παραπάνω χωρών. Οι πλέον οργανωμένες κινήσεις πάνω σε θέματα Ειδικής Εκπαίδευσης και Ειδικής Αγωγής χρονολογούνται από τις αρχές του 20ου αιώνα, μια περίοδο όπου δραστηριοποιείται κατά κύριο λόγο ο ιδιωτικός τομέας και με κάποια σχετική καθυστέρηση οι κρατικοί φορείς.

Η Εργασία αυτή τείνει να δώσει ορισμένα στοιχεία ως προς τα θέματα της Ειδικής Εκπαίδευσης και της Ειδικής Αγωγής στην Ελλάδα. Ενα δηλαδή από τα αντικείμενα διερεύνησης της είναι πως διαμορφώθηκε μέσω των ιδιωτικών παραγόντων η Ειδική Εκπαίδευση και η Ειδική Αγωγή στη χώρα μας και με ποιο καθοριστικό τρόπο παρουσίασε εξελικτική άνοδο, όντας υπό κρατική επίβλεψη. Πέρα από τα ιστορικά στοιχεία που χρειάζεται να καταγραφούν, θα εξεταστεί κυρίως η λογοτεχνία σε συνδυασμό με τα παιδιά με Ειδικές Ανάγκες όσον αφορά τις δυνατότητες που προσφέρονται για εξωσχολική απασχόληση και πολιτιστική δραστηριότητα των τελευταίων. Η εκτεταμένη αναφορά που θ' ακολουθήσει πάνω στον τελευταίο κατάλογο της ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΒΙΒΛΙΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΝΕΟΤΗΤΑ (IBBY) θα αναγάγει τη λογοτεχνία στη μορφή της τέχνης που υλοποιεί ιδέες και εκφράζει το άνοιγμα των οριζόντων του μέλλοντος, από τη στιγμή που εκθέτει βιβλία για όλες σχεδόν τις ομάδες των μειονεκτούντων παιδιών. Στη συνέχεια θα εξεταστεί συγκεκριμένος κατάλογος βιβλίων λογοτεχνικών βιβλίων που

έχουν ως θεματολογία τις μειονεκτικές ομάδες των παιδιών (σωματικά ανάπηρα, νοητικά καθυστερημένα κτλ).

Σ' αυτό ακριβώς το σημείο θα παρουσιαστεί η ειλικρινής και ουσιαστική διάθεση των συγγραφέων να προβάλουν τα ειδικά αυτά θέματα - που μέχρι πρότινος αποτελούσαν κοινωνικά και εμπορικά ταμπού - με κύριο σκοπό την ανάδειξη της λογοτεχνίας σ' ένα μέσο επικοινωνίας, το οποίο λειτουργεί δυναμικά κερδίζοντας με τον εσωτερικό παλμό τη μέθεξη του αναγνώστη, καθώς εκφράζει τον άνθρωπο στις ποικίλες εκφάνσεις της ζωής του. Μέσα από αυτά τα λογοτεχνικά βιβλία θ' αποκαλυφθεί η επίδραση των «ξεχωριστών» αυτών παιδιών πάνω στους γονείς, τ' αδέρφια, τους δασκάλους, το εξωοικογενειακό περιβάλλον (φίλοι, γείτονες κτλ). Σε ορισμένες μάλιστα περιπτώσεις και πάντα μέσα από τις υποθέσεις των βιβλίων θα αναφερθεί η αντιμετώπιση του ειδικού παιδιού από την πολιτεία, τη στιγμή που έχει κοινωνικές διεκδικήσεις και θέλει να καταξιωθεί. Βέβαια θα καταγραφεί η σημασία που έχει αυτού του είδους η λογοτεχνία πάνω στους υγιείς αναγνώστες και θα διαπιστωθεί ως ποιο σημείο μπορεί να βοηθήσει αυτό το υλικό τις οικογένειες που αντιμετωπίζουν ένα παρόμοιο πρόβλημα.

Πρέπει να τονιστεί σ' αυτό το σημείο ότι η επιλογή καθώς και η διαπραγμάτευση αυτής της θεματικής από ένα λογοτέχνη απαιτεί ευαισθησία και γνώσεις τόσο θεωρητικές όσο και εμπειρικές, ώστε να φέρει το νεαρό αναγνώστη σε επαφή μ' αυτό το κοινωνικό θέμα και το συνεπαγόμενο υγιή κοινωνικό προβληματισμό. Άλλωστε και η ίδια η παιδευτική λειτουργικότητα της λογοτεχνίας βρίσκεται στον ν' αποκαλύπτει μορφές ζωής. Μέσα σ' αυτά τα βιβλία ο λογοτεχνικός λόγος είναι παρών όχι μόνο για να εκφράσει την ιδιαίτερη συγκίνηση της στιγμής αλλά και να ευαισθητοποιήσει όλους εκείνους δείχνοντας τι σημαίνει αγάπη προς εκείνα τα άτομα που είναι μεν αδικημένα από τη φύση ή από οποιουδήποτε είδους ατύχημα αλλά και ταυτόχρονα προικισμένα με άλλου είδους ψυχικά χαρίσματα ή ταλέντα, τα οποία αφήνει όλους τους υπόλοιπους «φυσιολογικούς» κυριολεκτικά με ανοιχτό το στόμα! Τα

παραπάνω ωστόσο δεν είναι παρά εκδηλώσεις που συνάδουν με την πνευματική καλλιέργεια.

Τέλος θα γίνει μια αναφορά στο Παιδαγωγικό Τμήμα της Ειδικής Αγωγής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας ως προς το πως αντιμετωπίζουν το αυριανό του επάγγελμα οι φοιτητές και κατά πόσο θεωρούν τα ειδικά προσαρμοσμένα λογοτεχνικά βιβλία χρήσιμα για την περαιτέρω διαφώτιση των μειονεκτικών παιδιών (βάση ερωτηματολογίου).

B. Ποιοι άλλοι έχουν ασχοληθεί με αυτό το θέμα και τι έχουν γράψει

Όπως η τέχνη έτσι και η λογοτεχνία εργάζεται με το συγκεκριμένο βίωμα στο οποίο δίνει νόημα καθολικό, ψάχνει την ίδια τη ζωή στη φυσική ροή της από την οποία απομονώνει το καλό και το κακό προσπαθώντας να τα συμφιλιώσει σ' ένα κοινό όραμα. Η πίστη γι' αυτή τη λειτουργία της λογοτεχνίας δεν είναι υπερβολική ή αθεμελιώτη μια και η ίδια η λογοτεχνία αποτελεί τον πυρήνα για την εσωτερική αγωγή του μαθητή, γιατί βρίσκεται πιο κοντά στον ψυχολογικό και βιωματικό πυρήνα του ανθρώπου. Με βάση μάλλον αυτή την άποψη για τη λογοτεχνία ο Γ. Παπαδάτος πραγματεύθηκε το θέμα : «Στάσεις απέναντι στο παιδί με ειδικές ανάγκες: Ελληνική Παιδική Λογοτεχνία της περιόδου 1975 - 1992». Στην εισήγηση του αναφέρεται στα αποτελέσματα μιας μελέτης που στηρίχτηκε σε υλικό από την Ελληνική Παιδική Λογοτεχνία της περιόδου 1975 - 1992.

Στο θεωρητικό μέρος ασχολήθηκε αυτός και οι συνεργάτες του με τους κυριότερους σταθμούς της Ειδικής Εκπαίδευσης στην Ελλάδα ιστορικά και ειδικότερα με τη πολιτικοκοινωνική και εκπ/κή κατάσταση (μετά το 1975) όπου παρατηρείται κάποια κινητικότητα όχι μόνο της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, αλλά και της κρατικής παρέμβασης στα θέματα της Ειδικής Αγωγής και Ειδικής Εκπ/σης με αποκορύφωμα το Ν. 1143/81 για την Ειδική Αγωγή και το Ν. 1566/85 για τη Γενική Εκπ/σης, καθώς και άλλους νόμους και προεδρικά διατάγματα, όπου οριοθετούνται ζητήματα

Ειδικής Εκπ/σης¹. Όσον αφορά τα άτομα με Ειδικές Ανάγκες (Ε. Α.) θεωρούν ότι η ιδεολογική συνισταμένη της πολιτείας συμπυκνώνεται στο τρίπτυχο: Ισότητα ευκαιριών στην Εκπ/ση, σχολική και κοινωνική ενσωμάτωση ανάλογα με τις δυνατότητες των ατόμων με Ε.Α., κοινωνική αλληλοαποδοχή και προετοιμασία για το πέρασμα από το σχολείο στην ενεργό ζωή με επιτυχία². Παρατηρούν την αλλαγή στάσης της Πολιτείας περισσότερο σε επίπεδο διακηρύξεων. Παράλληλα ανιχνεύουν τις αντιλήψεις της Ελληνικής κοινωνίας για τα άτομα με Ειδικές Ανάγκες. Παρουσιάζουν επίσης τις σχέσεις της Ελληνικής παιδικής λογοτεχνίας και κοινωνίας, επικεντρωμένοι κυρίως στην εισροή έντονων κοινωνικών προβλημάτων στο σώμα της Παιδικής Λογοτεχνίας που υποτίθεται ότι ευαισθητοποιούν το παιδί. Ακολουθώντας κάνουν μια επισκόπηση της βιβλιογραφίας.

Τέλος συνοπτικές προσεγγίσεις προς αυτή τη κατεύθυνση έχουν γίνει από τους Κ. Τσιμπούκη, Χρ. Σκανδάλη, Κ. Καλατζή³ τις δυο τελευταίες δεκαετίες. Η περιορισμένη ωστόσο επιστημονική εμβέλεια των μελετημάτων τους, καταστά σαφές ότι απουσιάζει από τον τόπο μας ένας συγκροτημένος επιστημονικός λόγος πάνω σε θέματα Ειδικής Αγωγής.

A2. Ιστορική Αναδρομή. «Η Ειδική Αγωγή στην Ελλάδα»

Οι πρώτες αναφορές ως προς τα άτομα με Ειδικές Ανάγκες στον ελλαδικό χώρο εμφανίζονται κιόλας από τον μεγάλο τραγικό ποιητή της αρχαιότητας, Όμηρο. Ο Όμηρος ξεχωρίζει στα διάφορα έργα του μορφές μειονεκτικότητας, όπως για παράδειγμα «κουφός» (ανίκανος), «νήπιος» (κουτός), «αεσίφρων» (νοητικά καθυστερημένος), «νηπύτιος» (τρελός) κ.α. Ο ίδιος συνιστά μουσική για εσωτερική ψυχική γαλήνη του «αρρώστου», καθώς επίσης και εργασία για τη θεραπεία των ψυχώσεων⁴. Σύμφωνα βέβαια με κάποιες άλλες πηγές, ενώ η πνευματική ανεπάρκεια ήταν ήδη γνωστή στον αρχαίο κόσμο παρόλα αυτά δε γίνεται λόγος για αγωγή ή τουλάχιστον μερική αγωγή των καθυστερημένων ατόμων. Επίσης

αναφορές στο Μαντείο του Δία στη Λιβαδειά (Τροφώνιο) μας βεβαιώνουν ότι γινόταν προσπάθεια απελευθέρωσης των ψυχικά αρρώστων μέσω αυτοσυγκέντρωσης, τρομοκράτησης κτλ. Στην Κλασική Εποχή (600 - 350 π.Χ.) έχουμε αναφορές από τον Δημόκριτο ο οποίος απαιτούσε αγωγή για όλους χωρίς διάκριση. Έδινε έμφαση στη διδασκαλία και λιγότερο στη φύση δίχως ν' αδικεί όσους ανήκαν στη κατηγορία των ατόμων με τα ειδικά προβλήματα. Στον Πλάτωνα εμφανίζονται δυο εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις. Στη Πολιτεία δηλαδή ο Πλάτωνας τοποθετείται αρνητικά απέναντι στους ανάπηρους, όντας κατά πάσα πιθανότητα προκατειλημμένος σε αυτή τη μερίδα ανθρώπων. Και ενώ διατηρεί μια τέτοια στάση στους Νόμους (μια προσπάθεια βελτίωσης του μοντέλου αγωγής) συνιστά την ίδια αγωγή για όλα τα άτομα και των δυο φύλων, ανεξάρτητα από το κοινωνικό στρώμα και το βαθμό ευφυΐας που διαθέτουν. Σύμφωνα με τον Πλάτωνα η ατομικότητα του μαθητή πρέπει ν' αποτελεί τη βάση της εκπαίδευσης, να εντοπίζονται οι ιδιαίτερες ικανότητες ή οι μειονεκτικότητες του μαθητή και να λαμβάνονται υπόψη.⁵ Και ενώ ο Αριστοτέλης προτείνει κοινό σχολείο για όλα τα παιδιά και ασχολείται ιδιαίτερα με τυφλούς και κουφούς, παρατηρείται ότι το πρόβλημα των καθυστερημένων παιδιών στην πρώτη φάση αντιμετωπίστηκε με την εξαφάνισή τους. Ο Καιάδας θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα από τα σύμβολα της αρχαίας περιόδου. Η συγκεκριμένη δηλαδή κοινωνία με τα προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει, δε διακινδύνευσε την ύπαρξή της, αναλαμβάνοντας νεκρά βάρη. Ενδιαφέρον για την αγωγή των νοητικά καθυστερημένων παιδιών διαφαίνεται και από τη πλευρά του Θεόφραστου.

Βέβαια από το 143 π.Χ. έως τη Βυζαντινή εποχή οι αναφορές για την αγωγή των μειονεκτικών ατόμων είναι σχεδόν ανύπαρκτες. Στα Βυζαντινά χρόνια, ωστόσο τα οποία μπορούν να χαρακτηριστούν ως η «εποχή της πρόνοιας» παρουσιάζεται μια οξύτατη τάση προς τα φιλανθρωπικά έργα. Εκείνη την εποχή παρατηρείται άνθηση ίδρυσης γηροκομείων, ορφανοτροφείων, τυφλοκομείων, ασύλων ανιάτων κτλ.

Αντίθετα με τη Βυζαντινή εποχή, ο Μεσαίωνας αποτελεί την εποχή της αδιαφορίας και της προκατάληψης για τα νοητικά ανεπαρκή άτομα. Οι

«ελαφρές» περιπτώσεις - που εξαιτίας των δυσμενών συνθηκών είναι πολυάριθμες - γίνονται αντικείμενο εκμετάλλευσης που δυστυχώς φτάνει τα όρια της ασυδοσίας. Οι «βαρύτερες» περιπτώσεις δε διαχωρίζονται από τις άλλες ψυχικές παθήσεις. Έτσι, τα άτομα με βαριά νοητική ανεπάρκεια έχουν την ίδια σκληρή μεταχείριση με τους παράφρονες, που θεωρούνται «αμαρτωλοί», γιατί σύμφωνα με το σκεπτικό της εποχής στη κολασμένη σάρκα των ειδικών ατόμων βρήκε καταφύγιο το βρωμερό πνεύμα του σατανά. Έτσι η σάρκα αυτή πρέπει να τιμωρηθεί, να υποφέρει, ώσπου να γίνει αποκρουστική, για να την εγκαταλείψει το ακάθαρτο πνεύμα και να ελευθερωθεί ο ασθενής. Ωστόσο στην περίοδο προς το τέλος του Μεσαίωνα και στους πρώτους μετά την Αναγέννηση χρόνους - αρχίζει να εμφανίζεται κάποιο έκδηλο ενδιαφέρον για πνευματικά αδύναμα άτομα. Το ενδιαφέρον αυτό στράφηκε πρώτα προς τα πάσχοντα μέλη της τότε άρχουσας τάξης, για την προστασία κυρίως των οικονομικών τους συμφερόντων, σαν μια μορφή αλληλεγγύης των ισχυρών. Αργότερα άρχισε να καλύπτει και τα υπόλοιπα στρώματα.

Οπωσδήποτε όμως, μέχρι τα μέσα του 18ου αιώνα δε γίνεται σκέψη για αγωγή των παιδιών της κατηγορίας αυτής. Όλες οι προσπάθειες εξαντλούνται σε μια υποτυπώδη περίθαλψη και σε σποραδικές απόπειρες διάγνωσης και προσδιορισμού των δυνατοτήτων που έχουν απομείνει.

Αναμφισβήτητα το μεταίχμιο της ριζικής αλλαγής ως προς τη μόρφωση και γενικότερα τη ζωή της κοινωνίας αποτελεί ο 19ος αιώνας, γνωστός και ως ο αιώνας της βιομηχανικής επανάστασης. Η ωρίμανση της ιδέας για υποχρεωτική εκπαίδευση όλων των παιδιών εκφράζει μια από τις συνέπειες της αλλαγής αυτής. Η εφαρμογή του παραπάνω μέτρου έφερε στην επιφάνεια ένα μεγάλο αριθμό παιδιών, που λόγω έλλειψης της πνευματικής ωριμότητας τους δεν μπορούσαν να ανταποκριθούν με επιτυχία στις σχολικές απαιτήσεις. Πιο απλά, δεν μπορούσαν να μάθουν ανάγνωση, γραφή, αριθμητική. Η ελαφρά επομένως νοητική ανεπάρκεια παρέμενε απαραίτητη σε κοινωνικό επίπεδο, όσο η φοίτηση δεν ήταν υποχρεωτική.

Όσον αφορά τον 20ο αιώνα, η εξέλιξη της ειδικής αγωγής ιδιαίτερα στην Ελλάδα υστέρησε υπερβολικά από τη μεριά του δημόσιου - κρατικού τομέα. Η ιδιωτική πρωτοβουλία αντίθετα, όντας θεμελιωμένη, τουλάχιστον ως το τέλος του μεσοπολέμου, στο συναίσθημα του οίκτου, φαίνεται να χαρακτηρίζει την τότε ελληνική κοινωνία σε ό,τι αφορά τα εν λόγω άτομα. Πρόκειται όμως για μια αντίληψη που είχε μεν ως απαρχή το συναίσθημα αυτό αλλά ταυτόχρονα δεν απεικόνιζε και μια συνακόλουθη μοιρολατρική στάση των πολιτών απέναντι στ' άτομα αυτά. Και τούτο, γιατί κύριο στοιχείο μιας τέτοιας αντίληψης των ιδιωτών για τα ... «μειονεκτικά» άτομα ήταν η θέση πως τα συγκεκριμένα άτομα, μόλο που λόγω της αναπηρίας τους δεν είναι παρά μια «άτυχη και δυστυχημένη» ομάδα ανθρώπων, διαθέτουν κάποιο απόθεμα δυνατοτήτων, που είναι ικανό ν' αφυπνισθεί και ν' αξιοποιηθεί κατάλληλα. Επομένως, θα μπορούσε κανείς να διαπιστώσει ότι υπήρξε μια κάποια μορφή μετεξέλιξης στη στάση της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στα άτομα με ειδικές ανάγκες.

Ενδιαφέρουσα επίσης είναι η παρουσία τέτοιων ατόμων στη νεοελληνική πεζογραφία αυτή την περίοδο, μια και η τελευταία αντικατοπτρίζει, ως ένα βαθμό, την κοινωνική υπόσταση του προβλήματος. Έτσι σε ορισμένα έργα του είδους αυτού διαπιστώνεται ότι οι κωφάλαλοι για παράδειγμα, επιστρατεύονται για να διαδραματίσουν δευτερεύοντες ή περιθωριακούς ρόλους. Αυτό αποτελεί γεγονός μέσα από το οποίο διαφοροποιείται η αποκρυστάλλωση μιας αντίστοιχης αντίληψης που είχε διαμορφώσει η τότε ελληνική κοινωνία για το επίπεδο της κοινωνικής της προσφοράς. Πάντως η εναπόθεση του έργου της περίθαλψης των ατόμων αυτών στην ιδιωτική πρωτοβουλία απεικονίζει έμμεσα τη θέση της Πολιτείας ότι η αντιμετώπιση παρόμοιων περιπτώσεων δεν μπορούσε να εγγραφεί, τουλάχιστο για την εποχή εκείνη, στο ευρύτερο πλέγμα των προτεραιοτήτων της για λόγους ενδεχόμενους τόσο οικονομικούς όσο και κοινωνικοπολιτικούς. Με πρωτοβουλία φιλανθρωπικών σωματείων ή και μεμονωμένων ιδιωτών λειτούργησαν ορισμένα ιδρύματα και σχολές οικοτροφειακού χαρακτήρα. Οι ιδρυματικές αυτές δομές παρείχαν

προστασία, εκπαίδευση και περίθαλψη, αργότερα δε και επαγγελματική κατάρτιση.

Ειδικότερα το 1906 ιδρύθηκε στην Καλλιθέα Αθηνών Φιλανθρωπική Εταιρεία με την επωνυμία «Οίκος Τυφλών» που είχε ως σκοπό την προστασία, εκπαίδευση και περίθαλψη των τυφλών παιδιών ηλικίας 7-18 ετών. Ωστόσο δεν μπορούμε να παραβλέψουμε την πρώτη αναφορά του επίσημου Κράτους στους «πνευματικά υπολειπόμενους» ή «ανώμαλους» που έγινε το Νοέμβριο του 1913 στα μεταρρυθμιστικά εκπαιδευτικά νομοσχέδια του Ι. Τσιριμώκου.⁶

Το 1923 ιδρύεται το «σχολείο Κωφαλάων», ενώ το 1937 το πρώτο δημόσιο ειδικό σχολείο στην Ελλάδα γι' ανώμαλα και καθυστερημένα παιδιά μ' έδρα την Αθήνα και διευθύντρια την παιδαγωγό Ρ. Ιμβριώτη. Το ειδικό σχολείο περιελάμβανε 6 τάξεις που συναποτελούσαν 3 βαθμίδες (κατώτερη, μέση, ανώτερη) και στην καθεμιά αντιστοιχούσαν δυο τάξεις.⁷ Σκοπός του ήταν ο ίδιος με τον επιδιωκόμενο στα κανονικά σχολεία. Γίνονταν δεκτοί προς φοίτηση μαθητές σχολικής ηλικίας που ήταν μεν ικανοί προς μόρφωση παρουσίαζαν όμως έκδηλη «πνευματική καθυστέρηση».

Κατανομή⁸ των ειδικών μαθητών του ΠΕΣΑ κατά βαθμίδα και τάξη (2ος χρόνος λειτουργίας του)

Φύλο	Βαθμίδα							Σύνολο
	Προβαθμίδα	Κατώτερη		Μέση		Ανώτερη		
		Τάξη						
		Α´	Β´	Γ´	Δ´	Ε´	ΣΤ´	
Αγόρια	7	15	19	10	6	9	4	70
Κορίτσια	3	5	6	4	3	3	-	24
Σύνολο	10	20	25	14	9	12	4	94

Στη σχολική χρονιά 1937 - 38 ο συνολικός αριθμός των μαθητών του ΠΕΣΑ (Πρότυπο Ειδικό Σχολείο Αθηνών) ανερχόταν στους 94.

Βέβαια, στην πρώτη της έκθεση προς το Υπουργείο Παιδείας για τη λειτουργία του Ειδικού Σχολείου, η Ρόζα Ιμβριώτη επισήμανε μια σειρά από ελλείψεις του ιδρύματος σε διδακτικό και υπηρεσιακό προσωπικό, εποπτικό υλικό και σχολικά εγχειρίδια καθώς και σε βασικά βιβλία και πραγματείες.

Επίσης το 1954 μια ομάδα νέων επιστημόνων όπου οι περισσότεροι ήταν πολιτικά κυνηγημένοι κάτω από την κάλυψη και βοήθεια του Μορφωτικού Συλλόγου «Αθήναιο» του Παπανούτσου ίδρυσαν α) τον πρώτο «Ιατροπαιδαγωγικό Συμβουλευτικό Σταθμό» και β) την «Εταιρεία Ψυχικής Υγιεινής και Νευροψυχιατρικής του παιδιού». ⁹ Το 1956 ιδρύθηκε το Πρότυπο Ειδικό Εκπαιδευτήριο Κωφών και Βαρήκων παιδιών Στοιχειώδους Εκπαίδευσης. Αυτό αφορούσε ιδιωτικό εκπαιδευτήριο (νηπαγωγείο και δημοτικό) με αναλυτικό πρόγραμμα συντασσόμενο από το διδακτικό του προσωπικό. Επίσης την ίδια χρονιά λειτούργησαν ειδικά σχολεία και ιδρύματα με κρατική αρωγή όπως το Ειδικό σχολείο Κωφαλάλων Αρρένων (Πάτρα) καθώς και το αντίστοιχο Θηλέων. ¹⁰

Στη συνέχεια η Ένωση Γονέων και Κηδεμόνων Απροσάρμοστων Παιδων σε συνεργασία με το Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής ίδρυσε τον Οκτώβριο του 1962 στο Χαλάνδρι Αττικής το επονομαζόμενο Κέντρο Θεραπευτικής Παιδαγωγικής «ΤΟ ΣΤΟΥΠΑΘΕΙΟΝ» ¹¹ ήταν το πρώτο μεθοδικά οργανωμένο πειραματικό και πρότυπο στο είδος του ειδικό σχολείο της μετεμφυλικής περιόδου γι' ασκήσιμα ειδικά παιδιά. Αποτελούσε, μάλιστα, ένα από τα επίσης πρώτα στο είδος του που είχαν ιδρυθεί την εποχή εκείνη στον κόσμο. Στόχος των ιδρυτών του ήταν μέσα από τη θεραπευτική παρέμβαση σε μικρό αριθμό παιδιών να προβάλουν το πρόβλημα της νοητικής καθυστέρησης στις πραγματικές του διαστάσεις, να πειραματιστούν και να χαράξουν παράλληλα στρατηγικές για τη σωστή επίλυσή του. Διευθυντής του κέντρου διορίστηκε ο Κ. Καλαντζής.

Νωρίτερα, τον Ιανουάριο του 1960 λειτούργησε το Πρότυπο Ειδικό Σχολείο «Αγία Φιλοθέη». Δεχόταν νοητικώς καθυστερημένα και απροσάρμοστα παιδιά ηλικίας 6-16 χρόνων. Η «Αγ. Φιλοθέη», πέρα από την ειδική εκπαίδευση, παρείχε στους μαθητές δυνατότητες για «πολυσχιδή» προεπαγγελματική κατάρτιση. Το 1967 ιδρύθηκε το Κέντρο Εκπαιδύσεως Σπαστικών Παιδιών. Επρόκειτο για ιδιωτικό ίδρυμα το οποίο περιέκλειε παιδιά σχολικής και μετασχολικής ηλικίας με εγκεφαλική παράλυση. Το κέντρο αυτό προσέφερε στ' άτομα αυτά εκπαιδευτικό και θεραπευτικό έργο. Μετά από δυο χρόνια (1969) ιδρύθηκαν δυο σχολεία για κωφάλαλους, το Σχολείο Κωφαλάλων Καστελλίου Κρήτης και το Σχολείο Κωφαλάλων Σερρών.

Στη συνέχεια, το 1971 συστάθηκε ένα Ίδρυμα για απροσάρμοστα παιδιά, το επονομαζόμενο «Σικιαρίδειον» στο Μαρούσι Αττικής. Η πρωτοβουλία για τη δημιουργία του ανήκε στο Β. Σικιαρίδη και δεχόταν νοητικός υστερούντα παιδιά ηλικίας 5 - 14 ετών. Πέρα από τη στοιχειώδη εκπαίδευση το ίδρυμα παρείχε στα παιδιά προεπαγγελματική και επαγγελματική εκπ/ση. Σήμερα είναι γνωστό ως «Σικιαρίδειο Ίδρυμα Ειδικής Αγωγής»¹²

Το 1972 ιδρύθηκε η Εταιρεία Προστασίας Σπαστικών που είχε ως σκοπό την προστασία και εκπαίδευση παιδιών με εγκεφαλική παράλυση, ενώ το 1973 το Ίδρυμα Κοινωνικής Εργασίας - στα πλαίσια των προγραμμάτων του προς εξυπηρέτηση βασικών κοινωνικών αναγκών - συνέστησε το Κέντρο Αποκατάστασης Σπαστικών Παιδιών (ΚΑΣΠ) στη Φιλοθέη Αττικής. Το θεραπευτικό του πρόγραμμα θεωρούνταν πρότυπο, επιστημονικά θεμελιωμένο και κατάλληλα προσαρμοσμένο στις ανάγκες κάθε παιδιού. Στόχος του ήταν η βελτίωση του κινητικού συστήματος, η νοητική εξέλιξη, η συναισθηματική ωρίμανση και κοινωνικοποίηση των «κινητικών αναπήρων» παιδιών.¹³

Συμπερασματικά η παρέμβαση του Κράτους στο χώρο της Ειδικής Εκπαίδευσης στα μετεμφυλιακά και μεταπολεμικά χρόνια τοποθετείται σε νομοθετικό επίπεδο και εγγράφεται ως μια πράξη που ως ένα βαθμό, επιμαρτυρεί τη βούληση του για κάποια διευθέτηση του όλου θέματος. Το

ενδιαφέρον του Κράτους θα πρέπει να προσμετρηθεί ως μια θετική χειρονομία προς αυτή την κατεύθυνση, παρόλο που τ' αποτελέσματά της, συνεκτιμώμενα μ' εκείνα της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, δεν υπήρξαν, οπωσδήποτε, αξιόλογα για την εποχή εκείνη. Το κράτος περιορίστηκε σε τέτοιου είδους ρυθμίσεις του προβλήματος ίσως γιατί μόνο τούτο ήταν εφικτό εκ μέρους του και, ακόμα, γιατί η τυχόν προέκταση του σε θέματα ίδρυσης και λειτουργίας σχολείων απαιτούσε ασφαλώς δαπάνη χρηματικών ποσών που οι προγραμματικές του προτεραιότητες δεν επέτρεπαν ενδεχόμενα κάτι τέτοιο. Αλλωστε δεν πρέπει να διαφεύγει το γεγονός ότι η Ελλάδα τη μετεμφυλιακή περίοδο βρισκόταν αναπόφευκτα σ' ένα στάδιο κοινωνικής και οικονομικής ανασυγκρότησης, μ' εμφανή τα κατάλοιπα του πολιτικού διχασμού και της μισαλλοδοξίας που εξακολουθούσαν να καλλιεργούν οι τότε κυβερνήσεις της συντηρητικής παράταξης.

Στη δεκαετία του '80 και πιο συγκεκριμένα το 1981 η Βουλή των Ελλήνων ψηφίζει ομόφωνα τον πρώτο Νόμο για την οργάνωση της Ειδικής Αγωγής. Η μελέτη και τη σύνταξη του κράτησε 5 ολόκληρα χρόνια. Ο περιβόητος αυτός Νόμος, γνωστός ως 1143/81 παραδίδει την Ειδική Αγωγή στα χέρια της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Χρειάστηκε δηλαδή ένα τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα για να γίνει ουσιαστικά αντιγραφή ξένων μοντέλων που συντάχτηκαν πριν από σαράντα χρόνια (π.χ. στην Αγγλία). Έτσι αγνοήθηκε τελείως η προβληματική που ήδη είχε αναπτυχθεί σε άλλους χώρους, μια προβληματική που ξεκίνησε από τις πιέσεις των άμεσα ενδιαφερομένων¹⁴.

Άλλη μια προσπάθεια ενσωμάτωσης της Ειδικής Αγωγής με τη γενική εκπαίδευση γίνεται στο Νόμο 1566/85 που αφορά την τελευταία. Ο Νόμος αυτός «για τη Δομή και λειτουργία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης» αφιερώνει το Ι κεφ. στην Ειδική Αγωγή. Μάλιστα στο άρθρο 32 αναφέρονται οι σκοποί της Ειδικής Αγωγής που είναι οι εξής:

α) η ολόπλευρη και αποτελεσματική ανάπτυξη και αξιοποίηση των δυνατοτήτων και ικανοτήτων τους.

β) η ένταξη τους στην παραγωγική διαδικασία και

γ) η αλληλοαποδοχή τους με το κοινωνικό σύνολο.

Ουσιαστικά η Ειδική Αγωγή κατοχυρώθηκε νομοθετικά με το Ν. 1566/85 της γενικής εκπαίδευσης.¹⁵

A3. Διαλεχτά βιβλία για νέους με Ειδικές Ανάγκες (κατάλογος IBBY)¹⁶

Είναι ευρέως γνωστό ότι τα άτομα με ειδικές ανάγκες δεν μπορούν να διαβάζουν ή να απολαμβάνουν ένα συνηθισμένο βιβλίο και τις περισσότερες φορές δεν κατορθώνουν να βρουν το κατάλληλο, το οποίο θ' ανταποκρίνεται στις δικές τους ειδικές απαιτήσεις. Γι' αυτό το λόγο χρειάζονται βιβλία ειδικά γραμμένα γι' αυτά ή συνηθισμένα βιβλία που επιλέγονται, όμως, σύμφωνα με συγκεκριμένες προδιαγραφές όσον αφορά στο σχεδιασμό, στις εικόνες, στη γλώσσα και στη δομή της πλοκής. Είναι ευνόητο ότι αυτές οι προδιαγραφές πρέπει να συνδυάζουν τη βαθιά γνώση των ποικίλων ειδικών αναγκών του με τη λογοτεχνική και καλλιτεχνική ποιότητα. Προς αυτή τη κατεύθυνση έχουν κινηθεί τα Ηνωμένα Έθνη ανακηρύσσοντας στη δεκαετία του '90 Διεθνή Δεκαετία Πολιτισμικής Ανάπτυξης, και δηλώνοντας ταυτόχρονα ως επίκεντρο τη σχέση κουλτούρας και υγείας. Ως μέσο επικοινωνίας και συμμετοχής, η λογοτεχνία μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της ταυτότητας μας και στην ποιότητα της ζωής μας. Η IBBY εκπόνησε αυτό το πρόγραμμα για να δώσει στα νεαρά άτομα με κάποια αναπηρία την ευκαιρία να απολαμβάνουν τα βιβλία όπως και οι άλλοι άνθρωποι. Για τις υποψηφιότητες ζητήθηκε από τα Εθνικά Τμήματα της IBBY να καλυφθούν μια ή περισσότερες από τις ακόλουθες κατηγορίες:

I. Βιβλία που γράφτηκαν συγκεκριμένα για νεαρά άτομα με κάποια ανικανότητα και κυκλοφόρησαν το 1991 ή αργότερα. Τα βιβλία που ζητήθηκαν γι' αυτή την κατηγορία ήταν: α) Εικονογραφημένα βιβλία με εικόνες νοηματικής γλώσσας, β) Βιβλία με ιστορίες σε bliss ή πικτογράμματα (εικονογράμματα).

Τα bliss και τα πικτογράμματα είναι μη λεκτικά συστήματα επικοινωνίας, στα οποία οι λέξεις και οι έννοιες παριστάνονται με εικονογραφικά σύμβολα. Αυτά μπορούν να βοηθούν άτομα με σοβαρές διαταραχές λόγου ή σωματικές αναπηρίες να επικοινωνούν και, μερικές φορές να χρησιμοποιούνται σε άτομα με νοητική καθυστέρηση.

γ. Βιβλία με απτικές εικόνες (ανάγλυφες εικόνες), τις οποίες μπορούν να καταλαβαίνουν τα τυφλά παιδιά, και απτικά / υφασμάτινα βιβλία για νεαρά άτομα με νοητική καθυστέρηση.

δ. Ειδικά «ευκολοδιάβαστα» βιβλία για νεαρά άτομα με νοητική καθυστέρηση. Από τα παραπάνω φαίνεται ότι δε συμπεριλήφθησαν εύκολα, συνήθη αναγνωστικά ή σειρές εύκολων αναγνωστικών.

II. Συνήθη εικονογραφημένα βιβλία, επιλεγμένα σύμφωνα με ορισμένες προδιαγραφές, που εκδόθηκαν το 1995 ή αργότερα. Για τις επιλογές αυτής της κατηγορίας κρίθηκε απαραίτητο να ληφθούν υπόψη συγκεκριμένες προϋποθέσεις, που αφορούσαν στο σχεδιασμό, στα θέματα, στην εικονογράφηση και στα κείμενα, σε συνδυασμό με την καλλιτεχνική και λογοτεχνική ποιότητα. Σ' αυτό το σημείο επισημάνθηκε η σημασία των βιβλίων με οπτική «ενηλίκων» που είναι κατάλληλα για εφήβους με γλωσσικές δυσκολίες.

Μ' αυτή την κατηγορία οι υπεύθυνοι της IBBY ευελπιστούσαν ότι θ' ανακαλύψουν βιβλία που δίνουν χαρά, προκαλούν τη περιέργεια και τη φαντασία, βιβλία που προάγουν, γενικώς την κατανόηση και τις ειδικές δεξιότητες, λ.χ. γλωσσικές, οπτικές αντίληψης και κινητικές. Προκρίθηκαν, κατόπιν επιλογής, εικονογραφημένα βιβλία που υποβοηθούν την καλλιτεχνική έκφραση και τις δημιουργικές δραστηριότητες, όπως είναι η σωματική κίνηση, το θέατρο, η μουσική, το τραγούδι και ο χορός. Βάση αυτών των προϋποθέσεων τα βιβλία μπορούν να προσφέρουν νέες εμπειρίες.

III. Συνήθη παιδικά βιβλία - εικονογραφημένα και ιστορίες - γι' ανθρώπους με ειδικά προβλήματα, δημοσιευμένα το 1995 ή αργότερα. Τα

βιβλία αυτής της κατηγορίας παρουσιάζουν ανθρώπους - παιδιά και ενήλικους - με ανικανότητες είναι, όμως, βιβλία που δεν επισημαίνουν μόνο τις ανικανότητες και τις διαφορές τους, αλλά υπογραμμίζουν και τις ομοιότητες που υπάρχουν ανάμεσα σ' αυτούς και στον κόσμο, γενικότερα.

Όσον αφορά τις κατηγορίες I και II η IBBY έλαβε βιβλία με ζωγραφιές και σχέδια ανθρώπων με προβλήματα. Τέτοιου είδους βιβλία είναι φορείς νοητικών εικόνων, συναισθημάτων και εμπειριών ανθρώπων με προβλήματα. Αποτελούν δε μια ξεχωριστή κατηγορία:

IV. «Έργα τέχνης από άτομα με προβλήματα»

Ωστόσο ο αριθμός των βιβλίων που αναγράφονται στον κατάλογο είναι, μάλλον περιορισμένος και δυστυχώς δε δίνει μια ολοκληρωμένη εικόνα των βιβλίων και δυνατοτήτων που υπάρχουν. Στόχος του καταλόγου είναι η προώθηση της κατανόησης και της γνώσης γύρω από τον τομέα των παιδιών με ειδικές ανάγκες. Τέλος, η ελπίδα ότι θα προκαλέσει τη γένεση καινούργιων ιδεών για την έκδοση και προώθηση βιβλίων σχετικών σ' αυτόν το χώρο αποτελεί έναν ακόμα σκοπό των υπευθύνων της IBBY.

Από τα πολλά και εξαιρετικά βιβλία που έλαβαν οι υπεύθυνοι της IBBY θα επισημανθούν παρακάτω πέντε, καθώς το καθένα απ' αυτά αποτελεί παράδειγμα διαφορετικής προσέγγισης στα παιδιά με ειδικές ανάγκες.

1) Το **Bleeksprutter prutter - tosserier med tegn**. (Τα χταπόδια κάνουν πριτς - έμμετρα παραδοξολογήματα σε νοηματική γλώσσα). Είναι ένα δανέζικο εικονογραφημένο βιβλίο με εικόνες νοηματικής γλώσσας των H. Orlof, E. Guldberg και M. Lytting. Πρόκειται για ένα δημιουργικό και πειραματικό βιβλίο που χρησιμοποιεί κυρίως τη νοηματική γλώσσα της Δανίας και στηρίζεται αποκλειστικά στην κουλτούρα των κωφών παιδιών, τα οποία χρησιμοποιούν τη νοηματική γλώσσα ως κύριο μέσο επικοινωνίας. Η νοηματική γλώσσα ενός κωφού παιδιού είναι μια οπτική και χειρονομιακή γλώσσα, με δική της γραμματική δομή και ρυθμό, που διαφέρει ουσιαστικά από την ομιλούμενη γλώσσα. Η νοηματική γλώσσα

απαιτεί κινήσεις του σώματος, εκφραστική του προσώπου και σχηματισμό νοημάτων για να αποδώσει το ακριβές νόημα.

Τα παιδιά που δεν έχουν δυσκολίες στην ακοή, αναπτύσσουν τη γλώσσα παίζοντας με τις λέξεις, λ.χ. με λέξεις χωρίς νόημα, ομοιοκαταληξίες και στίχους με παρηχήσεις. Κατά τον ίδιο τρόπο, τα κωφά παιδιά αναπτύσσουν γλώσσα επικοινωνίας παίζοντας με τα νοήματα. Στο «Blaeksprutter prutter» καλούνται τα κωφά παιδιά να παίξουν με τα σχήματα και τις θέσεις των χωριών, καθώς και με τις εκφράσεις του προσώπου. Κάθε έμμετρο παραδοξολόγημα στο βιβλίο αντιστοιχεί με ένα βασικό σχήμα του χεριού. Όταν αλλάζουν οι θέσεις και οι κινήσεις των χωριών, παράγονται νέα νοήματα ή ρίμες. Είναι ένα βιβλίο κατάλληλο όχι μόνο για κωφά παιδιά αλλά και για παιδιά χωρίς δυσκολίες στην ακοή, με δυσκολίες όμως στη γλώσσα, τα οποία χρησιμοποιούν τα νεύματα και το λόγο για να επικοινωνήσουν. Τέτοια βιβλία θα αποτελέσουν το έναυσμα για τα παιδιά που δεν είναι κωφά, να παίξουν με νοήματα και να ανοίξουν το δρόμο της κατανόησης και της επικοινωνίας ανάμεσα σ' αυτά και τους κωφούς φίλους τους.

2) Το νορβηγικό απτικό εικονογραφημένο βιβλίο Perlen (Το μαργαριτάρι) της A. Diesen. Ένα απτικό εικονογραφημένο βιβλίο παρέχει τη δυνατότητα στα παιδιά με μειωμένη όραση να το χαίρονται. Είναι ένα σημαντικό είδος βιβλίου για τυφλά παιδιά, επειδή ενισχύει την αίσθηση της αφής και αναπτύσσει την τέχνη της αναγνώρισης και ερμηνείας των σχημάτων. Αυτά τα βιβλία μπορούν, επίσης να συντελέσουν στην εξέλιξη της γλώσσας, με την προϋπόθεση βέβαια ότι οι απτικές εικόνες είναι κατανοητές. Μερικές απτικές εικόνες βιβλίων για τυφλά παιδιά έχουν απλά σχήματα, όχι συμβολικά ή γεωμετρικά, στη θέση των τυπογραφικών στοιχείων. Σε αντίθεση με τις συμβατικές εικόνες, αυτά τα σχήματα δεν απαιτούν οπτικές εμπειρίες για να γίνουν κατανοητά. Είναι γνωστό ότι οι συμβατικές, ρεαλιστικές εικόνες, ακόμη και όταν αποδίδονται με ανάγλυφα στοιχεία, δύσκολα κατανοούνται από παιδιά που γεννιούνται τυφλά. Τέτοιες εικόνες, για να είναι ευανάγνωστες, πρέπει να αναπαραστούν, μάλλον, μικρά αντικείμενα, με το σχήμα και την υφή που δοκιμάζει ένα

τέτοιο παιδί στην πραγματική ζωή. Το παραπάνω παραμύθι επιτρέπει στο τυφλό παιδί να εισχωρήσει στον φανταστικό κόσμο μαζί με τα παιδιά που βλέπουν. Το «Perlen» είναι ένα μαγικό παραμύθι σχετικά με έναν γερο - κάβουρα που περιπλανιέται στο βυθό της θάλασσας, αναζητώντας το όμορφο μαργαριτάρι. Στο δρόμο του συναντά διάφορα θαλασσινά κοχύλια που τον κοροϊδεύουν, γιατί είναι γέρος και άσχημος. Όμως, ο γερο - κάβουρας δεν σταματά να ψάχνει για το μαργαριτάρι. Στο τέλος δεν του μένει ίχνος ενέργειας για ψάξιμο· παρ' όλα αυτά, επιθυμεί δικαίως να δει το μαργαριτάρι προτού πεθάνει. Ξαφνικά ένα γέρικο κοχύλι, πιο άσχημο από τον ίδιο, εμφανίζεται μπροστά του και ανοίγει. Μέσα βρίσκεται το όμορφο μαργαριτάρι. Οι απτικές εικόνες του βιβλίου είναι πραγματικά κοχύλια και μαργαριτάρια. Αυτές οι εικόνες κατανοούνται από τυφλά παιδιά, εφόσον, βέβαια, είναι εξοικειωμένα με τα θαλασσινά κοχύλια. Μια επαναλαμβανόμενη πράσινη, μη συμβολική, συνηθισμένη εικόνα αναπαριστά τα κύματα. Ο κάβουρας δεν εικονίζεται στο βιβλίο, το οποίο αφήνει περιθώριο στη φαντασία. Καθώς το απλό κείμενο είναι τυπωμένο σε Μπράιγ και συνηθισμένα τυπογραφικά στοιχεία, το απολαμβάνουν τόσο τα τυφλά παιδιά όσο και αυτά που βλέπουν.

3) Το ιαπωνικό, χειροποίητο υφασμάτινο βιβλίο «Η διασκεδαστική βόλτα ενός μικρού αυτοκινήτου» είναι ένα διαφορετικό είδος απτικού εικονογραφημένου βιβλίου. Πρόκειται για την απόδοση σε ύφασμα ενός κανονικού βιβλίου της N. Matsui, που ακολουθεί πιστά την ιστορία του πρωτότυπου εικονογραφημένου βιβλίου. Οι υφασμάτινες εικόνες του βιβλίου είναι συμβατικές και ρεαλιστικές αναπαραστάσεις ζωντανών πλασμάτων και αντικειμένων. Ενώ για ένα τυφλό παιδί, χωρίς οπτικές εμπειρίες, είναι κατά πάσα πιθανότητα, δύσκολο να ερμηνεύσει τις εικόνες, αυτές είναι κατάλληλες για παιδιά με μειωμένη όραση ή άλλες δυσκολίες π.χ. ακοής, νόησης ή κινητικότητας. Το βιβλίο καλεί τα παιδιά να παίξουν με τις εικόνες. Το παιχνίδι με μαλακές υφασμάτινες εικόνες προσφέρει μια διαφορετική εμπειρία από εκείνη των χάρτινων εικονογραφημένων βιβλίων. Το αυτοκίνητο μπορεί να μετακινηθεί από τη μια σελίδα στην

άλλη και να τοποθετηθεί μέσα στις εικόνες με αυτοκόλλητο uelcro ή κουμπιά! Τα παιδιά έχουν τη δυνατότητα να επινοήσουν τις δικές τους ιστορίες ή να παρακολουθήσουν την αρχική ιστορία.

4) Στο ελβετικό εικονογραφημένο βιβλίο «Tanzen Konnen auch die Steine» (και οι πέτρες μπορούν να χορεύουν) της H. Heyduck - Huth, μια μικρή στρόγγυλη πέτρα είναι η επαναλαμβανόμενη μορφή και ο χαρακτήρας προς ταύτιση. Εδώ, πέτρες με διαφορετικό μέγεθος, σχήμα, χρώμα και υφή δημιουργούν μια ιστορία, στην οποία τα παιδιά μπορούν να αναγνωρίζουν τον δικό τους κόσμο. Το βιβλίο αποτελεί παράδειγμα ενός κανονικού εικονογραφημένου βιβλίου, που είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθεί από όλα τα παιδιά αλλά και από άτομα με ειδικές ανάγκες. Με στίχους και υποβλητικές εικόνες, παρουσιάζει στα παιδιά σημαντικά θέματα, όπως η ένταξη και ο αποκλεισμός και τα φέρνει σε επαφή με καταστάσεις και συναισθήματα με τα οποία μπορούν να ταυτιστούν. Ένα τέτοιο βιβλίο ενισχύει τη γλώσσα και την επικοινωνία και παρέχει στο παιδί την ευκαιρία να εκφράσει τα συναισθήματά του ποικιλοτρόπως. Αναπτύσσει συγκεκριμένες δεξιότητες, γλωσσικές και κινητικές. Το πιο σημαντικό είναι ότι ενθαρρύνει δημιουργικές δραστηριότητες: κίνηση, θέατρο και άλλες τέχνες. Το συγκεκριμένο παραμύθι είναι βιβλίο για πολλά παιδιά, δεδομένου ότι καλύπτει ένα σημαντικό εύρος τομέων και συγκεκριμένων ομάδων. Θα μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν παιδιά τυφλά ή με μειωμένη όραση, εφόσον οι εικόνες θα αποδίδονταν με πραγματικά υλικά, στην περίπτωση αυτή με πέτρες διαφορετικού μεγέθους, σχήματος και υφής. Τα πραγματικά υλικά, ως εναλλακτική λύση ή ως συμπλήρωμα των συνηθισμένων εικόνων, είναι θαυμάσια για παιδιά με νοητική καθυστέρηση ή για άλλα που έχουν ανάγκη να ενθαρρυνθούν πολλαπλώς.

5) Τέλος το εικονογραφημένο βιβλίο τη P. McMahon από τη Β. Αμερική «Listen for the Bus - David's Story» (Ακου το λεωφορείο. Η ιστορία του Δαβίδ), με έγχρωμες φωτογραφίες, είναι μια πραγματική ιστορία, δοσμένη χωρίς συναισθηματισμούς, ενός τυφλού παιδιού. Το

βιβλίο παρακολουθεί τον Δαβίδ σε πολλές δραστηριότητες του, επιτρέποντας στον αναγνώστη να παρατηρήσει πως γνωρίζει ένα παιδί, χωρίς το δώρο της όρασης, τον κόσμο. Μολονότι το βιβλίο πραγματεύεται τις δυσκολίες του Δαβίδ, εστιάζει κυρίως στις ικανότητες του και υπογραμμίζει τις ομοιότητες που υπάρχουν ανάμεσα σε όλα τα παιδιά. Έτσι, ενθαρρύνει αφενός την ταύτιση και κατανόηση αφετέρου τις συζητήσεις και ερωτήσεις.

Στη συνέχεια παραθέτουμε τα υπόλοιπα βιβλία του καταλόγου της IBBY που ανάλογα με τις υπηρεσίες που παρέχουν στους νέους με ειδικές ανάγκες, χωρίζονται στις ανάλογες κατηγορίες. Έτσι στη πρώτη κατηγορία διακρίνουμε εικονογραφημένα βιβλία με εικόνες νοηματικής γλώσσας. Τα βιβλία αυτής της κατηγορίας είναι: 1) «Pat prstekou na ruke» [Τα πέντε δάχτυλα του χεριού] της D. Hevier. Στο βιβλίο αυτό παραθέτονται φωτογραφίες με φωτεινά χρώματα που παρουσιάζουν παιδιά που κάνουν νοήματα σε καθημερινές συνθήκες και κατά τη διάρκεια διαφορετικών εποχών. Υστερα από κάθε φωτογραφία, με έγχρωμη εικόνα αναπαριστά μια αντίστοιχη συνθήκη. Μαυρόασπρες φωτογραφίες δείχνουν πως να κάνεις τα σήματα για τα διάφορα αντικείμενα στις εικόνες. Στο τέλος του βιβλίου υπάρχει πίνακας με το δακτυλικό αλφάβητο, όπως επίσης με τα γράμματα και τις εικόνες που αντιστοιχούν σ' αυτό. Το παρόν βιβλίο συνδυάζει με επιτυχία φωτογραφίες που διδάσκουν καθώς και συνηθισμένες εικόνες. Οι πολλαπλές δυνατότητες προσέγγισης, αλλά και ο πλούτος των λέξεων και εννοιών που παρουσιάζονται, δίνουν το έναυσμα για να χρησιμοποιηθεί η νοηματική και για να αναπτυχθεί η κανονική γλώσσα. Επίσης, κάνει προτάσεις για δημιουργικές δραστηριότητες και επικοινωνία. Το βιβλίο αυτό θεωρήθηκε το Πιο Ωραίο Παιδικό Βιβλίο της Σλοβακίας για το 1994. 2) «Mias docka» [Η κούκλα της Μίας] του .Πρόκειται για μια έκδοση του εικονογραφημένου βιβλίου «Mias docka» των P. και K. Beckman στα μεταφρασμένα νοηματικά σουηδικά. Το βιβλίο απευθύνεται σε παιδιά που δεν αντιμετωπίζουν δυσκολίες ακοής, αλλά που για κάποιο λόγο αντιμετωπίζουν δυσκολίες ακοής, αλλά που για κάποιο λόγο χρησιμοποιούν τόσο τα νεύματα όσο και τις λέξεις κατά την επικοινωνία τους με τους

άλλους. Ας σημειωθεί ότι τα μεταφρασμένα νοηματικά σουηδικά υιοθετούν τη σειρά των λέξεων της ομιλούμενης σουηδικής, και επομένως διαφέρουν από τη σουηδική γλώσσα των κωφών παιδιών, η οποία έχει εντελώς διαφορετική δομή. Επιπλέον, οι απλές, με καθαρά περιγράμματα έγχρωμες εικόνες του βιβλίου κατανοούνται και από παιδιά με ανεπαρκή όραση. Οι εικόνες ακολουθώντας πιστά το κείμενο συντελούν στον εμπλουτισμό των λέξεων και των εννοιών. 3) «Rikke fejer» [Ο Pinn κλαίει] του N. Bodil. Πρόκειται για μια πολύ απλή εικονογραφημένη ιστορία για παιδιά προσχολικής ηλικίας με εικόνες νοηματικής γλώσσας. Απλές εικόνες νοηματικής γλώσσας και λιτά, σαφή ασπρόμαυρα σχέδια αναπαριστούν τις καταστάσεις, τις λέξεις και τις έννοιες που πραγματεύεται το κείμενο. 4) «Blaeksprutter - prutter - tosserier med tegn» [Τα χταπόδια κάνουν πριτς - έμμετρα παραδοξολογήματα σε νοηματική γλώσσα] βλ. σελ. 16. 5) «The handmade alphabet» [Το δακτυλικό αλφάβητο] της L. Rankin. Το έργο τέχνης κάθε σελίδας αυτού του βιβλίου παριστάνει ένα σχήμα του χεριού από το δακτυλικό αλφάβητο της αμερικάνικης γλώσσας, το οποίο συνδυάζεται με το αντίστοιχο γράμμα του γραπτού αλφαβήτου. Την καλλιτέχνηδα ενέπνευσε η εμπειρία της από το γιο του άντρα της, ο οποίος μέχρι τα 18 του εξαρτιόταν από τη χειλεανάγνωση λόγω ακουστικής μειονεξίας. Το είδε να ολοκληρώνεται, όταν έμαθε να κάνει νοήματα και βρήκε μια γλώσσα με την οποία μπορούσε να εκφραστεί.

Στη δεύτερη κατηγορία ανήκουν τα βιβλία με ιστορίες σε πικτογράμματα. Τα βιβλία αυτής της κατηγορίας είναι: 1) «Lurifax - en fotoberattelse» [Το Λούριφαξ - μια ιστορία με φωτογραφίες, του B. Nedestam. Ο συγγραφέας σε συνεργασία με σπουδαστές των ΜΜΕ στη Σουηδία, έκανε μια απλή ιστορία με φωτογραφίες, που συνοδεύεται από ένα πολύ σύντομο, ευκολοδιάβαστο κείμενο και πικτογράμματα. Η αφήγηση της ιστορίας με φωτογραφίες, ένα πολύ σύντομο ευκολοδιάβαστο κείμενο και πικτογράμματα, καθιστά το βιβλίο κατανοητό από τους αναγνώστες σε πολλά διαφορετικά επίπεδα.

Στη τρίτη κατηγορία συναντάμε τα απτικά (ανάγλυφα) εικονογραφημένα βιβλία. Σ' αυτή την κατηγορία ανήκουν:

1) «Nils far nye skaller» [Ο Νίλλας αποκτά καινούργιες μπότες] της A. Diesen. Σ' αυτό το βιβλίο η γιαγιά ράβει καινούργιες μπότες για τον Νίλλας. Οι απτικές εικόνες υλικών και εργαλείων που παρουσιάζονται μας γνωρίζουν πως φτιάχνονται οι χαρακτηριστικές «skaller» μπότες των Λαπώνων. Κατά τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας, οι «ειδικοί» αναγνώστες μαθαίνουν για τη γλώσσα και την κουλτούρα των Λαπώνων. Το κείμενο έχει τυπωθεί στο σύστημα Μπράιγ, με κανονικά τυπογραφικά στοιχεία σε χωριστά φύλλα, τόσο στα λαπωνικά όσο και στα νορβηγικά. Το βιβλίο παρόλο που απευθύνεται, κυρίως σε τυφλά παιδιά και νεαρά άτομα με νοητική καθυστέρηση, είναι κατάλληλο και για όσα δεν αντιμετωπίζουν κανένα ειδικό πρόβλημα.

2) «Perlen» [Το μαργαριτάρι] της A. Diesen. (βλ. σελ. 21)

3) «Presangen» [Το δώρο] της A. Diessen. Σ' αυτό το βιβλίο ένας τυφλοπόντικας θα κάνει πάρτι γενεθλίων. Τα ζώα συζητούν τι δώρο να του προσφέρουν και το καθένα λέει τι προτιμά. Ετσι περιγράφεται η σύγκρουση μεταξύ αυτών που βλέπουν και αυτών που δε βλέπουν. Πρόκειται για μια απλή ιστορία σε Μπράιγ με κανονικά κεφαλαία τυπογραφικά στοιχεία. Το μοναδικό εικονογραφημένο στοιχείο του βιβλίου είναι ένα πακέτο που περιέχει ένα μουσικό κουτί έτοιμο να παίξει.

4) «Fuzzy yellow ducklings». [Τα χνουδωτά κίτρινα παπάκια]. Αυτό το εικονογραφημένο βιβλίο καθιερώνει τα απτικά ένθετα ως μέρος των συνηθισμένων εικονογραφήσεων. Ένας κίτρινος χνουδωτός κύκλος γίνεται μέρος ενός κοπαδιού από χνουδωτά κίτρινα παπάκια, όταν η διάτρητη ένθετη σελίδα ξεδιπλώνεται. Με τον ίδιο τρόπο, ένα γούνινο σταχτί τετράγωνο γίνεται μέρος ενός κοάλα, ένα μαλλιαρό άσπρο ορθογώνιο γίνεται μέρος ενός προβάτου και ένα άτεχνο μπλε μισοφέγγαρο, γίνεται μέρος ενός καρχαρία. Τα απτικά ένθετα προκαλούν την περιέργεια, αναπτύσσουν τη φαντασία και την απτική αντίληψη και ίσως ενθαρρύνουν μη δραστήρια παιδιά, ή παιδιά που δεν είναι εξοικειωμένα με τα βιβλία, να παίζουν με τις εικόνες. Το βιβλίο μπορεί, επίσης, να προκαλέσει την

ανάπτυξη της γλώσσας, αρκεί να έχουν εξοικειωθεί τα παιδιά με τα εικονιζόμενα ζώα ή να καταλαβαίνουν τις συνηθισμένες εικόνες, οι οποίες πιθανόν, δεν είναι εύκολα κατανοητές από παιδιά με μειωμένη ικανότητα οπτικής αντίληψης. Τα απτικά ένθετα μπορούν να ενεργοποιούν τα τυφλά παιδιά, ακόμη κι όταν δεν έχουν την ικανότητα να διαβάζουν το μη απτικό μέρος των εικονογραφήσεων.

Τέλος μπορούν να αναγνωρίζουν τα ζώα, εάν είναι εξοικειωμένα μαζί τους και εάν οι απτικές αναπαραστάσεις αντιστοιχούν με τις δικές τους απτικές εμπειρίες.

5) «Η διασκεδαστική βόλτα ενός μικρού αυτοκινήτου». Στην επόμενη κατηγορία συναντάμε τα ειδικά «Ευκολοδιάβαστα» βιβλία για νέους με νοητική καθυστέρηση. 1) «Zelf muziek maken» [Για να παίζεις και συ μουσική] του Henny Mols. Αυτό είναι ένα βιβλίο με φωτογραφίες σχετικά με εφήβους και ενήλικους που έχουν νοητική καθυστέρηση και παίζουν μαζί μουσική. Το απλούστατο κείμενο έχει τυπωθεί με μεγάλα μαύρα στοιχεία. Οι αναγνώστες μπορούν να κατανοούν την ιστορία κοιτάζοντας τις φωτογραφίες ή μπορούν να ανατρέχουν σ' αυτές, όταν διαβάζουν το κείμενο. Οι περισσότεροι άνθρωποι με νοητική καθυστέρηση αντιμετωπίζουν και δυσκολίες στην ανάγνωση. Χρειάζονται εύκολα, χαμηλού αναγνωστικού επιπέδου κείμενα, με θέματα που ταιριάζουν στην ηλικία τους. Συνδυάζοντας ένα χαμηλό αναγνωστικό επίπεδο με σχέδια και θέμα κατάλληλα για νέους ανθρώπους, αυτό το φωτογραφικό άλμπουμ ανταποκρίνεται στις ειδικές ανάγκες των παιδιών που δυσκολεύονται να βρίσκουν τα ενδεικμένα γι' αυτούς βιβλία. 2) «Bjarne elsker katta si» [Ο Κάψα Μπγιάρνε αγαπάει τη γάτα του]. Ο Μπγιάρνε είναι ένας ενήλικος με νοητική καθυστέρηση. Γράφει ποιήματα για τον ήλιο για τον Μπγιάρνε και τι του συμβαίνει, επειδή τέτοια αγάπη δημιουργεί προβλήματα. Η Liu Lykkenborg έγραψε αυτό το βιβλίο συνεργαζόμενη στενά με τον Bjarne, του οποίου τα ποιήματα αποτελούν σημαντικό μέρος της ιστορίας. Το κείμενο τυπώθηκε με μεγάλα στοιχεία και κάθε σελίδα έχει μεγάλο περιθώριο. Ο αναγνώστης μπορεί να διαλέξει ή τις σύντομες λεζάντες ή ένα εκτενέστερο κείμενο. Οι έγχρωμες εικόνες πιθανόν δεν είναι ευκολονόητες,

αλλά ταιριάζουν με το κείμενο και προκαλούν συγκίνηση. Το βιβλίο προορίζεται για νέους και ενήλικους με νοητική καθυστέρηση. Η ακουστική εκδοχή του βιβλίου περιλαμβάνει δυο κασέτες με λεζάντες και εκτενέστερα κείμενα, συνοδευόμενα από μουσικά κομμάτια του Μπετόβεν. Μια άλλη κατηγορία περιλαμβάνει συνήθη εικονογραφημένα βιβλία κατάλληλα για νέους με ειδικές ανάγκες.

Σ' αυτή την κατηγορία συναντάμε τα παρακάτω βιβλία: 1) «Και οι πέτρες μπορούν να χορεύουν» βλ. σελ. 19. 2) «Just Look» [Κοίτα] της T. Hoban. Σ' αυτό το βιβλίο υπάρχουν καθαρές, εστιασμένες φωτογραφίες ζώων και αντικειμένων που καλύπτονται εν μέρει από μια ένθετη διάτρητη σελίδα. Υστερα, όταν γυρνά κανείς τη σελίδα, αποκαλύπτεται ολόκληρο το αντικείμενο. Πρόκειται για ένα θαυμάσιο βιβλίο με φωτογραφίες χωρίς λέξεις, το οποίο μπορεί να ενεργοποιήσει τη γλώσσα και την οπτική αντίληψη, ενθαρρύνοντας τα παιδιά να προσέχουν πολύ τις λεπτομέρειες. Αυτό το βιβλίο φτιάχτηκε γιατί να γοητεύσει τα παιδιά. 3) «Bu och Ba i blasuader» [Ο Μπου και Μπα μια μέρα που φυσούσε]. Σ' αυτό το βιβλίο ο καθένας μπορεί να καταλάβει την υπόθεση, κοιτάζοντας τις εικόνες μια και πρόκειται για μια απλή εικονογραφημένη ιστορία. Η υπερβολική αργή εξέλιξη του μύθου, το εύστοχο θέμα και οι καθαρές, απλές εικόνες ανταποκρίνονται στις ειδικές ανάγκες των παιδιών με ανικανότητες. Αυτό το είδος της εικονογραφημένης ιστορίας μπορεί να αναπτύξει το λόγο, την οπτική αντίληψη και την κατανόηση της σχέσης μεταξύ αιτίου και αιτιατού. Το βιβλίο απευθύνεται σε νέα παιδιά. 4) «Et tre» [Ένα δέντρο] της P. Matgorzata. Πρόκειται για την ιστορία ενός δέντρου που «ζούσε» σ' ένα πάρκο. Ήταν πολύ θλιμμένο γιατί κανένας δεν το πρόσεχε, οι γάτες δεν σκαρφαλώνανε πάνω του και οι σκύλοι δεν το μυρίζανε. Ομως, μια μέρα ο αέρας πήρε το δέντρο και το μετέφερε πολύ μακριά σ' ένα θαυμαστό νησί, όπου πουλιά και άλλα ζώα το καλωσόρισαν και του παραχώρησαν ένα κομμάτι γης. Έτσι, το δέντρο ήταν ευτυχισμένο. Πρόκειται για ένα έργο που αξίζει να διαβάσουν και να συζητήσουν ενήλικες και παιδιά. Η απλή ιστορία αφήνει περιθώρια ταύτισης και συζήτησης βασικών θεμάτων, που αναγνωρίζουν όχι μόνο τα παιδιά με κάποια ανικανότητα αλλά όλοι

ανεξαιρέτως οι άνθρωποι. Τα ωραία χρώματα και η καλλιτεχνική εικονογράφηση αποκαλύπτουν τη φαντασία και την ευαισθησία. Εντούτοις, είναι πιθανόν ότι παιδιά με μειωμένη όραση ή κάποια νοητική αναπηρία δύσκολα θα καταλάβουν την ιδιόμορφη εικονογράφηση. 5) «Der die das und kunterbunt» [Σε άτακτη φυγή] της M. Schluter. Η ιστορία αφορά τη Μικρή Κίτρινη που ζούσε στην κίτρινη θάλασσα, τη Μικρή Κόκκινη που ζούσε στην κόκκινη θάλασσα και τη Μικρή Γαλάζια που ζούσε στην γαλάζια θάλασσα. Ποτέ δεν έσμιγε η μια με την άλλη μέχρι που κάποια μέρα η Μικρή Γαλάζια έστριψε λάθος και μπήκε στην κόκκινη θάλασσα. Το κείμενο και οι εικόνες με τα χαρούμενα χρώματα και σχήματα μιλάνε για απομονωμένες ομάδες και το φόβο που τις διακατέχει για πλάσματα που φαίνονται διαφορετικά, αλλά και για τις θαυμάσιες εμπειρίες που είναι δυνατόν να δοκιμάσει κανείς, όταν αναπτύσσει φιλίες με άλλους που διαφέρουν.

Η επόμενη κατηγορία αφορά τα άτομα με ειδικές ανάγκες στα παιδικά βιβλία. 1) «Half and Wandercloud - Octarina» [Ο μισός και το περιπλανώμενο σύννεφο - Οκταπίνα] της Aine Leah. Ο «Μισός και το Περιπλανώμενο Σύννεφο» είναι μια από τις δυο ιστορίες αυτού του παιδικού βιβλίου, που αναφέρεται στο πως μπορεί κανείς να αντιμετωπίσει με επιτυχία μια αναπηρία. Μιλάει για τον Ομρι - το πιο κοντό αγόρι στον κόσμο - που το παρατσούκλι του ήταν «μισή μερίδα». Μια μέρα, ο Ομρι καταγράφει όλα τα απαίσια παρατσούκλια με τα οποία τον φώναζαν οι άλλοι και τα βάζει μέσα σε άδεια κουτιά από παπούτσια. Ξαφνικά, ένα πλάσμα σαν πνεύμα, το Περιπλανώμενο Σύννεφο, ξεπετάγεται μέσα από ένα κουτί και παραπονιέται για τα απαίσια που το περιτριγυρίζουν και για τη μεμφιμοιρία του Ομρι. Ολα αυτά του έχουν αφαιρέσει τη δύναμη του να κάνει θαύματα. Ο Ομρι αποφασίζει να βοηθήσει το Περιπλανώμενο Σύννεφο με θετικά συναισθήματα και ενέργειες. Η Lea Aine δεν προτείνει καμία μαγική λύση στα προβλήματα, αλλά την εξεύρεση συναισθηματικής δύναμης για την αντιμετώπιση μιας αναπηρίας. 2) «Helga - ikke helt som deg og meg» [Η Χέλγκα δεν είναι σαν εσένα και μένα]. Αυτό είναι ένα παιδικό βιβλίο με φωτογραφίες που παρακολουθεί ένα αυτιστικό κορίτσι

από τη γέννηση μέχρι τα δεκάξι του χρόνια. Το βιβλίο επιχειρεί να περιγράψει και να εξηγήσει τις αντιδράσεις και τη συμπεριφορά ενός αυτιστικού παιδιού οι οποίες συχνά είναι δύσκολο να γίνουν κατανοητές ή αποδεκτές. Βασικό του μήνυμα είναι ότι όλοι οι άνθρωποι είναι εκ φύσεως διαφορετικοί, όλοι, όμως είναι σημαντικοί και υποχρεούμεθα σαφώς να αποδεχόμαστε τις διαφορές. 30 «Ich bin Julia, und du? der Alltag mit einer cerebralen Bewegungsstörung» [Είμαι η Ιουλία εσύ; Μια μέρα μ' ένα κορίτσι που έχει εγκεφαλική παράλυση]. Το παραπάνω βιβλίο πραγματεύεται την ιστορία της δεκατριάχρονης Τζούλιας που γεννήθηκε με εγκεφαλική παράλυση. Δεν κουνάει τα πόδια της και οι λεκτικές δυσλειτουργίες τη δυσκολεύουν να αρθρώσει σωστά. Σ' αυτό το εικονογραφημένο βιβλίο παρακολουθούμε την Τζούλια κατά τη διάρκεια της πρώτης εκδρομής πάνω στο καινούργιο της καροτσάκι. Μαθαίνουμε για τα ειδικά της προβλήματα και τις βαθύτερες επιθυμίες της. Το βιβλίο κατορθώνει να μεταδίδει πρακτικές πληροφορίες σ' ένα εικονογραφικό πλαίσιο. 4) «Τα μάτια της Βέρνας είναι τα μάτια της Νάνας» της Gunzi Nonae. Πρόκειται για ένα γιαπωνέζικο χιουμοριστικό εικονογραφημένο βιβλίο, που αναφέρεται στις χαρές και στα προβλήματα ενός μικρού τυφλού κοριτσιού και του σκύλου οδηγού της. 5) «Ein Fest für Merle - verstehen eines horgeschedigten Kindes» [Το πάρτι της Μέρλε. Πως να καταλαβαίνεις ένα παιδί με προβλήματα ακοής]. Σ' αυτή την εικονογραφημένη ιστορία συναντάμε ένα μικρό κορίτσι που χρησιμοποιεί ακουστικό, επειδή έχει σοβαρό πρόβλημα ακοής. Το βιβλίο εκθέτει τις δυσκολίες της στη γλώσσα και στην επικοινωνία. Οι προβληματικές καταστάσεις που παρουσιάζονται σε διάφορες εικόνες συζητούνται σε μια σημείωση της συγγραφέως, στο τέλος του βιβλίου και προτείνονται λύσεις. Πρόκειται για καλή ιδέα, καθώς προσφέρει πληροφορίες από ειδικούς και ευκαιρίες για συμπληρωματικές συζητήσεις. Το βιβλίο όμως δεν ασχολείται με τη χρησιμοποίηση της νοηματικής γλώσσας. 6) «Ο νηπιαγωγός μας Μ. Κονιακού. Είναι τα πόδια του τα χέρια του;» του Hoshikawa Hiroko. Αυτό το εικονογραφημένο βιβλίο παρακολουθεί στο σχολείο του ένα νηπιαγωγό, που υποφέρει από εγκεφαλική παράλυση. Το κείμενο και οι φωτεινές έγχρωμες φωτογραφίες

απεικονίζουν την εγκάρδια φιλική σχέση του ανάπηρου νηπιαγωγού και των παιδιών, τα οποία τον αντιμετωπίζουν με φυσικότητα και άνεση. 7) «Wilma unlimited - how Wilma Rudolf became the world's fastest woman. [Η Βίλμα χωρίς περιορισμούς. Πως η Βίλμα Ρούντολφ έγινε η πιο γρήγορη γυναίκα του κόσμου]. Πρόκειται για την πραγματική ιστορία της θριαμβευτικής αποθεραπείας από πολυομελίτιδα της Βίλμας Ρούντολφ και τις Ολυμπιακές νίκες της που ακολούθησαν. Ο μύθος αποδεικνύει ότι μπορεί κανείς να επιτύχει παρ' όλες τις αντίθετες προβλέψεις. Οι σχηματοποιημένες εικόνες του εικονογράφου Diaz υποδηλώνουν, με τρόπο παραστατικό, τη βιολογική ικανότητα της Βίλμας και την ταχύτητα της στο τρέξιμο. 8) «Listen for the bus - David's Story» [Ακου το λεωφορείο - Η ιστορία του Δαβίδ] της P. McMahon (βλ. σελ. 20). 9) «Winnie 3 ar» [Η τριχρόνη Γουίνη]. Σ' αυτό το βιβλίο η φωτογράφος παρακολουθεί τις δραστηριότητες της εγγονής της, Γουίνη, που υποφέρει από το σύνδρομο Ντάουν. Με τις ελκυστικές έγχρωμες φωτογραφίες, η Lis Stougaard αποθανατίζει τη δημιουργικότητα και τη χαρά του μικρού κοριτσιού και μεταδίδει στον αναγνώστη την ευτυχία που αισθάνεται όντας γιαγιά της Γουίνη. Η ενημερωτική, ευκολονόητη εισαγωγή, καθώς και ο ειδικός για τα παιδιά πρόλογος, αποτελούν σημείο εκκίνησης για περαιτέρω συζητήσεις. 10) «Stasti Julijai» [Ιστορίες για την Ιουλία] της D. Zigmonte. Εδώ εκτυλίσσεται η ιστορία μιας έφηβης, που ονομάζεται Ιουλία και είναι σωματικά ανάπηρη λόγω ενός σοβαρού τροχαίου ατυχήματος. Η Ιουλία, επειδή δεν έχει συντροφιά, επινοεί μια φανταστική φίλη, μια ηλικιωμένη σοφή γυναίκα, που την ονομάζει Εριέττα. Μέσω της Εριέττας και των ιστοριών που αυτή (η Εριέττα) του διηγείται, το κορίτσι μπορεί να εκφράζει τα συναισθήματα του και να συμφιλιώνεται με την κατάσταση του.

Τέλος υπάρχει και η κατηγορία που αφορά τα έργα τέχνης από άτομα με ειδικές ανάγκες. Αυτή η κατηγορία συμπεριλαμβάνει τα ακόλουθα βιβλία: 1) «Mini og monsteret» [Η Μίνη και το τέρας]. Η ιστορία βασίζεται σε μια ιδέα του Philip Newth. Η υπόθεση του είναι η εξής: η Μίνη ξεφεύγει από τον μεγάλο αδελφό της, Μπάτον και δημιουργεί φιλική σχέση μ' ένα

τέρας, το οποίο κανείς δε θέλει στα παιχνίδια του επειδή είναι άσχημο. Τις απτικές εικόνες έφτιαξαν παιδιά 8-14 χρόνων, με σοβαρά προβλήματα που ζουν στη Δανία, στη Νορβηγία και στη Σουηδία. Μερικά παιδιά έχουν υπολειμματική όραση και μπορούν να χρησιμοποιούν χοντρά μολύβια και δυνατά χρώματα. Όμως, τα περισσότερα είναι τυφλά και χρησιμοποίησαν ειδικό χαρτί που παράγει ανάγλυφες απτικές εικόνες. Το κείμενο του βιβλίου έχει τυπωθεί στη γραφή Μπράιγ, αλλά με συνηθισμένα τυπογραφικά στοιχεία. 2) «Τρέχα Μουνσί». Πρόκειται για ένα εικονογραφημένο βιβλίο με ιστορίες, γεμάτο χρώματα και χιούμορ. Το έφτιαξαν παιδιά που παρακολουθούν το σχολείο Shiyo Gakuen, το οποίο προορίζεται για άτομα με νοητική καθυστέρηση, στη νομαρχία Shiga της Ιαπωνίας. 3) «The radiances from the heart - the album of the blind children's paintings» [Λάμπεις από την καρδιά. Το άλμπουμ με τις ζωγραφιές των τυφλών παιδιών]. Πρόκειται για πολύ ενδιαφέροντα έργα τέχνης που έφτιαξαν τα τυφλά παιδιά του ειδικού σχολείου στο Hohhot της κεντρικής Μογγολίας. Οι ζωγραφιές εκτέθηκαν στο Hohhot το 1991, στο Πεκίνο το 1992, στην Μπανγκόκ το 1992, στην Αθήνα το 1994 και στο Μπράιτον της Αγγλίας το 1995. Το κείμενο έχει γραφτεί στα κινέζικα και αγγλικά. 4) «Kaksne barve je tema?» [Τι χρώμα έχει το σκοτάδι]. Το βιβλίο περιλαμβάνει σχέδια εφήβων με προβληματική όραση. Η συγγραφέας διδάσκει σε σχολείο για τυφλά και με υπολειμματική όραση παιδιά της Λουμπλιάνας. Το βιβλίο είναι δημιούργημα δικό της και μερικών μαθητών της. 5) «Branko» (Ο Μπράνκο). Τα σχέδια έκανε ο συγγραφέας, που έχει ελαφρά νοητική καθυστέρηση. Το βιβλίο του Μπράνκο - αυτοβιογραφικό - περιέχει εικόνες και απλό κείμενο. Τα σχέδια του μιλάνε για τη ζωή, το σπίτι, την οικογένειά και τους φίλους του. Το βιβλίο αποτελεί προϊόν στενής συνεργασίας με τη δασκάλα του S. Ofak στο μάθημα της τέχνης. 6) «Ψάχνοντας στο δάσος». Στο βιβλίο παραθέτονται ζωηρόχρωμες εικόνες ενός καλλιτέχνη με νοητική καθυστέρηση. Στο βιβλίο απονεμήθηκε το Βραβείο Γραφικών Τεχνών για Νέους, το 1992.

Β' ΜΕΡΟΣ

Β1. Παρουσίαση των Ελληνικών Βιβλίων (με θέμα τα παιδιά με Ειδικές Ανάγκες) - Διαπιστώσεις

Η σύγχρονη λογοτεχνία για παιδιά και νέους χαρακτηρίζεται από την ειλικρινή και ουσιαστική διάθεση των συγγραφέων να προβάλουν θέματα τα οποία μέχρι πρότινος αποτελούσαν ταμπού. Μέσα σ' αυτήν την ατμόσφαιρα εκδόθηκαν, διαβάστηκαν και αγαπήθηκαν ανάμεσα σε άλλα και τα παρακάτω βιβλία - με θέμα το παιδί με Ειδικές Ανάγκες - όπου η ανάλυση τους αποτελεί και το δεύτερο Μέρος της διπλωματικής μου εργασίας. Τα βιβλία που εξετάστηκαν είναι:

1. Ν. Τζώρτζογλου «Αργυρώ» εκδ. Κέδρος
2. Κ. Πουλχερίου «Πόσο κοντά είναι το φεγγάρι» Εκδ. Πατάκη
3. Μ. Αβραμίδου «Γράμμα στο μοναχικό μου αδερφό» εκδ. Πατάκη
4. Λ. Ψαραύτη «Ο Θωμάς» εκδ. Αγκυρα
5. Β. Μάστορη «Το ποτάμι ζήλεψε» εκδ. Ελληνικά Γράμματα
6. Ι. Τσοκοπούλου «Είναι ο γιος μου» εκδ. Καστανιώτη
7. Ε. Δικαίου «Θα σε ξαναδώ φιλαράκι μου» εκδ. Πατάκη
8. Ε. Μάρρα «Το μυστικό τραγούδι της Μάτας» εκδ. Κέδρος
9. Ε. Μάρρα «Ο μικρός Ντουπ» εκδ. Γνώση
10. Β. Ηλιόπουλος «Ο Τριγωνοψαρούλης» εκδ. Πατάκη
11. Λ. Πέτροβιτς - Ανδρουτσοπούλου «Τα παιχνίδια του Φλεβάρη» εκδ. Πατάκη
12. Χρ. Σκανδάλης «Το βιβλίο ενός τυφλού» εκδ. Χρήσιμα Βιβλία
13. Φ. Βακάλη - Συρογιαννοπούλου «Αγαπάει Γιαγκο Αγαπάει ...» Εκδ. Αγκυρα.
14. Κ. Ολφρεϊ «Ο Λάμπης και το κόκκινο καΐκι» Εκδ. Ψυχογιός.

Εδώ ακολουθούν περισσότερες πληροφορίες για τα παραπάνω έργα:

- Τα έργα που αναλύθηκαν:

1. Νίτσα Τζώρτζογλου, «Η Αργυρώ» εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1986 (Μυθιστόρημα). Με τη δύναμη της θέλησής του, ένα κορίτσι, ξεπερνά τη μερική αναπηρία που έχει. Βέβαια το ηθικό της αυτό αναπτερώνει η δυναμική μητέρα της καθώς και μια φωτισμένη δασκάλα.

2. Κίκα Πουλχερίου, «Πόσο κοντά είναι το φεγγάρι» εκδ. Πατάκη Αθήνα 1996 (Μυθιστόρημα). Η γέννηση ενός κοριτσιού με νοητική καθυστέρηση γίνεται η αφορμή να αλλάξουν οι σχέσεις μιας οικογένειας και ιδιαίτερα της αδελφής του. Μιας οικογένειας όπου οι γονείς προσπαθούν ν' αλλάξουν «το μάτι που βλέπει την πραγματικότητα, μια και η ίδια η πραγματικότητα δεν αλλάζει».

3. Μαρία Αβραμίδου, «Γράμμα στο μοναχικό μου αδερφό» εκδ. Πατάκης, Αθήνα 1988 (Νουβέλα). Ένας νέος με βαριά νοητική καθυστέρηση βρίσκεται μέσα στους συλλογισμούς και τις πράξεις μιας έφηβης κυπριωτοπούλας.

4. Λίτσα Ψαραύτη, «Ο Θωμάς» (Πέντε κύκλοι ζητούν χρώμα), εκδ. Αγκυρα, Αθήνα 1991 (Διήγημα). Ένα παιδί με νοητική καθυστέρηση με τη φροντίδα ιδίως της μητέρας του, που ξεπερνά προκαταλήψεις, κατορθώνει να ξεπεράσει αρκετά προβλήματα δίνοντας ταυτόχρονα παραδείγματα ανθρωπίνης αξιοπρέπειας.

5. Βούλα Μάστορη, «Το ποτάμι ζήλεψε» Εκδ. Ελληνικά Γράμματα Αθηνά 1997 (Μυθιστόρημα). Ένα παιδί που γεννήθηκε με σπαστική τετραπληγία δίνει μαθήματα υπομονής και επιμονής καθώς καταρρίπτει όλα τα μέχρι τότε ιατρικά δεδομένα, μέσα από την αφοπλιστική μαρτυρία της αδελφής του.

6. Ιωάννα Τσοκοπούλου «Είναι ο γιος μου» Εκδ. Καστανιώτη Αθήνα 1991 (Μαρτυρία). Το μεγάλωμα ενός παιδιού με σύνδρομο Down μέσα από τις εμπειρίες της μητέρας του.

7. Ελένη Δικαίου «Θα σε ξαναδώ φιλαράκι μου» Εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1997 (Μυθιστόρημα). Ένα μικρό κοριτσάκι, η Μέλια με «πιθανό εγκεφαλικό εκ γενετής πρόβλημα» θα βοηθηθεί από τη νεαρή παιδοψυχολόγο Εύα, να βγει από το απόλυτο σκοτάδι στο άπλετο φως.
8. Ειρήνη Μάρρα «Το μυστικό τραγούδι της Μάτας» Εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1987 (Ιστορία). Ένα μικρό κοριτσάκι, η Μάτα με ελαττωματική ακοή αποπλίζει τους δικούς της δείχνοντας έναν σπάνιο εσωτερικό κόσμο, ανακαλύπτοντας τους μυστικούς τρόπους της καρδιάς.
9. Ειρήνη Μάρρα «Ο μικρός Ντουπ» Εκδ. Γνώση, Αθήνα 1992 (Διήγημα). Ένα μυρμηγκάκι, ο Ντουπ, με εκ γενετής «νοητική καθυστέρηση» κατορθώνει να εισχωρήσει στο κόσμο των «φυσιολογικών» χωρίς ιδιαίτερες διακρίσεις.
10. Βαγγέλης Ηλιόπουλος «Ο Τριγωνοψαρούλης» Εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1997 (ιστορία). Ένα διαφορετικό ψάρι που λόγω περίεργου σχήματος άρα και διαφορετικότητας γίνεται ο περίγελος όλων δείχνει την αξία του και ανεβαίνει στο υψηλότερο βάθος.
11. Λότη Πέτροβιτς - Ανδρουτσοπούλου «Τα παιχνίδια του Φλεβάρη» (Ιστορίες με τους 12 Μήνες) Εκδ. Πατάκη, Αθήνα 1998 (Διήγημα). Ο κουτσός Φλεβάρης που αρχικά απογοητεύει τους γονείς του αποδεικνύει ότι έχει πλούσιο εσωτερικό κόσμο και χαρίσματα που κάνουν τον ίδιο ευτυχημένο αλλά και τους γύρω του.
12. Χρ. Σκανδάλης «Το βιβλίο ενός τυφλού» Εκδ. Χρήσιμα Βιβλία, Αθήνα 1986 (Μυθιστόρημα, αυτοβιογραφικό). Μέσα από πολλές στερήσεις, εμπειρίες και προσπάθειες, ένα τυφλό παιδί ενσωματώνεται κοινωνικά.
13. Φιλομήλα Βακάλη - Συρογιαννοπούλου «Αγαπάει Γιάγκο, αγαπάει ...» εκδ. Αγκυρα, Αθήνα 1997 (Μυθιστόρημα). Ο Γιάγκος ένας νέος με νοητική καθυστέρηση, αν και δεν πρωταγωνιστεί στο έργο, σκιαγραφεί τη συμπεριφορά των άλλων προς αυτόν μέσα από τα λόγια της Δανάης.
14. Κ. Ολφρεϊ «Ο Λάμπης και το κόκκινο καϊκι» (Μετ. Κ. Σίτου) Εκδ. Ψυχογιός, Αθήνα 1986 (Μυθιστόρημα). Σ' έναν απορριπτικό κοινωνικό περίγυρο μεγαλώνει ένα παιδί νοητικά καθυστερημένο που ουσιαστικά

χωρίς βοήθεια με πείσμα, επιμονή και υπομονή κατορθώνει να επιβιώσει βρίσκοντας εργασία.

[Συμπεριλήφθηκε στην ανάλυση γιατί αναφέρεται στην ελληνική πραγματικότητα].

Πάντως είναι γεγονός αναμφισβήτητο, το οποίο αντανακλάται στην ωριμότητα της σύγχρονης κοινωνίας, ότι η θεσμική και ηθική πρόοδος που έχει συντελεστεί, πάνω σ' αυτό το θέμα, έχει διανύσει μακρύ δρόμο. Σήμερα θετικά βήματα έχουν σημειωθεί τόσο σε επίπεδο θεσμικού υλικού όσο και σε επίπεδο κοινωνικής πρόνοιας. Βέβαια, η επιλογή αυτής της θεματικής απαιτεί από το λογοτέχνη ευαισθησία και γνώσεις - θεωρητικές και εμπειρικές - ώστε να φέρει το νεαρό αναγνώστη αντιμέτωπο μ' ένα κοινωνικό θέμα και προσανατολισμένο σ' έναν υγιή κοινωνικό προβληματισμό. Αλλωστε κύριος στόχος των συγγραφέων είναι να εξοικειώσουν το παιδί και γενικότερα κάθε ηλικίας αναγνώστη με το θέμα αυτό και να του καλλιεργήσουν ουσιαστικά αισθήματα ανθρωπισμού.

α) Ως προς τη συχνότητα εμφάνισης των ειδικών προβλημάτων και επίσης τη συχνότητα εμφάνισης κεντρικών αλλά και δευτερευόντων προσώπων με Ειδικές Ανάγκες παρατηρείται μια σχετική διαφοροποίηση. (Βλ. Παράρτημα Ι).

Καταρχήν, το ειδικό πρόβλημα που εμφανίζεται με μεγαλύτερη συχνότητα είναι η νοητική καθυστέρηση (8 στις 14 περιπτώσεις των κεντρικών προσώπων καθώς υπάρχει και 1 περίπτωση κεντρικού ήρωα με Σύνδρομο Down). Στην αμέσως επόμενη κλίμακα (3 στις 14 περιπτώσεις) δεσπόζει η σωματική αναπηρία. Οι ήρωες σ' αυτήν την κατηγορία έχουν ν' αντιμετωπίσουν τη σκληρότητα της φύσης καθώς ο ένας είναι κουτσός, μια άλλη με μερική αναπηρία στα χέρια και ένας με εκ γενετής σπαστική τετραπληγία. Άλλες κατηγορίες ειδικών προβλημάτων που παρουσιάζονται είναι η ελαττωματική όραση (1 στις 14 περιπτώσεις) και τέλος η ελαττωματική ακοή (1 στις 14 περιπτώσεις). Οι κεντρικοί χαρακτήρες αρσενικού γένους είναι περισσότεροι (10/14) σε σχέση με τους αντίστοιχους θηλυκού γένους (4/14).

Σε γενικές γραμμές παρατηρείται ότι το θέμα που απασχολεί τους λογοτέχνες - έστω και μέσα από το εξεταστέο δείγμα των 14 βιβλίων - είναι η νοητική καθυστέρηση. Κατά τον Ι.Ν. Παρασκευόπουλο «στην Ελλάδα θα πρέπει να υπάρχουν σήμερα κατ' ελάχιστο όριο 85.000 νοητικώς καθυστερημένα άτομα, τα οποία συνοδεύονται και από μειωμένη ικανότητα κοινωνικής προσαρμογής.¹ Από αυτά 3.000 περίπου είναι ιδιώτες (με νοητικό ηλικό μικρότερο = 20-25), 12.000 ασκήσιμοι (με νοητικό ηλικό = 25-50) και 70.000 εκπαιδεύσιμοι (με νοητικό ηλικό = 50-75). Επίσης κάθε έτος θα πρέπει να γεννιούνται τουλάχιστο 1500 παιδιά (1 ανά 100 γεννήσεις) τα οποία σε μια στιγμή της ζωής τους θα χαρακτηριστούν ως νοητικά καθυστερημένα και θ' απαιτήσουν ειδική φροντίδα και μεταχείριση.³

Μετά τη μικρή παρένθεση οφείλω να τονίσω ότι τα παραπάνω ευρήματα (βιβλία) και παρά το σχετικά μικρό δείγμα αντανakλούν ως ένα βαθμό την ελληνική πραγματικότητα.⁴ Στο χώρο της διεθνούς Παιδικής Λογοτεχνίας συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Εκεί πρώτο στη σειρά των ειδικών προβλημάτων για λογοτεχνικά έργα έρχονται οι κινητικές διαταραχές και τελευταίο η νοητική καθυστέρηση.⁵

β) Ως προς την οικογένεια τώρα, διαπιστώνεται ότι όπου υπάρχουν και οι δυο γονείς συμμετέχουν και οι δυο, αλλά με διαφορετικό τρόπο ο καθένας. Αυτός ο τρόπος έχει ως σημείο αναφοράς το ρόλο τους στη σημερινή οικογένεια, στις διαφοροποιήσεις και τη ρευστότητά της⁶, στις αστικές ή αγροτικές περιοχές όπου βιώνει η οικογένεια και στη υπερπροστατευτικότητα που τη διακρίνει, περισσότερο στα θέματα των ειδικών αναγκών⁷. Γενικά στην παιδική λογοτεχνία έχει αποδειχθεί, ότι η συμπεριφορά είναι διωνυμική και δείκτης του διπολικού σχεσιολογικού σχήματος του τύπου «καλός - κακός», που τη μεν μητέρα θέλει τρυφερή κι εκδηλωτική σε αντίθεση με τον λιγότερο εκδηλωτικό πατέρα.⁸ Η παραπάνω αντίληψη άλλωστε, καθρεπτίζει το στερεότυπο παραδοσιακό σχήμα, στο οποίο ο πατέρας αντανakλάται ως ο οικονομικός συντελεστής και η μητέρα ως η νοικοκυρά που λόγω της θέσης της μένει περισσότερες ώρες δίπλα στο παιδί με το ειδικό πρόβλημα.

I. Σ' αυτό το σημείο θα εξετάσουμε τη συμπεριφορά της μητέρας απέναντι στο παιδί με ειδικές ανάγκες (σε όσα βέβαια βιβλία εμφανίζεται). Οπως είδαμε και παραπάνω η μητέρα είναι αυτή που επιφορτίζεται τη φροντίδα του.

Σε αρκετά βιβλία εμφανίζεται η μάνα με διάχυτα τα συναισθήματα αποδοχής της κατάστασης. Στο βιβλίο της I. Τσοκοπούλου - «Είναι ο γιος μου» - για παράδειγμα φαίνεται πως η μητέρα κάνει πέτρα την πονεμένη της καρδιά, σελ. 15 «... δεν είχα υπολογίσει ότι έπρεπε να διαγράψω τον εαυτό μου και ότι είχα δεχτεί σοβαρό πλήγμα σαν γυναίκα. Γιατί όταν η φύση, ή αν θέλετε η μοίρα, σου δώσει ένα τέτοιο φορτίο, για να τα βγάλεις πέρα λεβέντικα πρέπει το «εγώ» σου να το δολοφονήσεις. Σε άλλο σημείο του βιβλίου σελ. 27 «Η πρώτη μου φροντίδα ήταν να ξεπεράσω το πρόβλημα. Δηλαδή πως να το ξεπεράσω; Δεν ήταν τόσο εύκολο. Λοιπόν, ας το πούμε αλλιώς: Να το δεχτώ». Εδώ διαφαίνεται η εσωτερική της πάλη. Και συνεχίζει η προσπάθεια κατάφασης για μια τέτοια περίπτωση σελ. 30 «Την πρώτη μητέρα που ήρθε κοντά μου και έριξε μια ματιά στο καρότσι, πριν προλάβει να μιλήσει την αιφνιδίασα: «Τον είδατε; Είναι καθυστερημένος. Αλλά δεν είναι γλυκούλης; Στη σελ. 45 η μαρτυρία της κας Τσοκοπούλου «Εδώ πρέπει να σας πω ότι το πρόβλημα μου υπήρχε. Δεν το είχα ξεπεράσει. Απλά είχα τοποθετήσει τη στεναχώρια μου πίσω από την προσπάθεια μου». παρουσιάζει μια μάνα αρκετά δυνατή και πολύ σπουδαία που δέχεται το γιο της και την ατυχία του να πάσχει από Σύνδρομο Down. Ωστόσο σε άλλο σημείο του ίδιου έργου αντανakλάται η αδυναμία της ανθρώπινης ψυχής, σελ. 52 «Δε χρειάζεται να πω ότι το πρόβλημά μου όχι μόνο δεν το'χα ξεπεράσει αλλά ούτε καν δεχτεί».

Στο μυθιστόρημα της N. Τζώρτζογλου «Αργυρώ» η μάνα αποδέχεται τη μερική αναπηρία της κόρης της σελ. 29 «... Δε σου λέω δύσκολο, μα οι συμφορές είναι για τους ανθρώπους. Μια για την ώρα μας φτάνει και μας περισσεύει. Κάνε τη καρδιά σου πέτρα και κοίτα μη μου δώσεις καμιά λαχτάρα ...». Στο έργο επίσης της Β. Μάστορη «Το ποτάμι ζήλεψε» συναντάμε μια ακόμη μητέρα που δέχεται ευθύς εξαρχής το μικρό αγοράκι της που πάσχει από σπαστική τετραπληγία, σελ. 113 «-Πολλές φορές έχω

κλάψει από συγκίνηση για το Χαράλαμπο, είπε η μαμά. Κι όχι για το πρόβλημά του, γιατί αυτό το δέχτηκα από την αρχή. Είπα ότι ήταν τυχερό μου να γίνει έτσι κι ότι πρέπει να προσπαθήσω γι' αυτό το παιδί - θα έλεγα όμως ψέματα αν έλεγα ότι δεν έχω κάποια πίκρα. ΕΙΧΑ μάλλον γιατί τώρα δεν την έχω πια ...». Συμπερασματικά θα μπορούσε να πει κανείς ότι οι παραπάνω μητέρες προσπάθησαν και δέχτηκαν το ειδικό πρόβλημα του παιδιού τους, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν πάλεψαν μέσα τους.

Σε άλλα σημεία των βιβλίων της έρευνας εμφανίζεται η μητέρα με συναισθήματα ντροπής. Ντροπή που καταυγάζει από μέσα της, που την κάνει να υποφέρει, να πονεί, να θέλει να ξεφύγει από όλους και απ' όλα, να ..., να ... Στο διήγημα της Λ. Ψαραύτη «Ο Θωμάς» η μάνα λειτουργεί ως εξής: σελ. 55-56. «Ήθελα να κρυφτώ από τον κόσμο, να μην είμαι υποχρεωμένη να δίνω εξηγήσεις, να μην ακούω τις άλλες μανάδες να αραδιάζουν τα κατορθώματα των παιδιών τους. Ήταν ένα είδος αυτοάμυνας που τη χρειαζόμουνα για να κουβαλάω καθημερινά την «πέτρα» μου, όπως ο Σίσυφος τη δική του. Στο βιβλίο της Κ. Πουλχερίου «Πόσο κοντά είναι το φεγγάρι» η μητέρα που ντρέπεται για τη μικρή της Μαργαρίτα - η οποία είναι διανοητικά καθυστερημένη - προσπαθεί όσο είναι εφικτό να την κρύψει από τον έξω κόσμο, σελ. 128 - 129. «Δεν αντέχω να την ακούω να κλαίει άλλο πια, γι' αυτό και αποφασίζω να την πάω μια βόλτα στη γειτονιά μας. Μονάχα στη γειτονιά μας γιατί πουθενά άλλου δεν το επιτρέπει η μαμά. «Τουλάχιστον εδώ οι άνθρωποι μας ξέρουν και τους ξέρουμε». Λέει πάντα μ' εκείνο το λυπητερό της ύφος. Όλα τα παραπάνω αφορούν μια ιδεολογία του τι θα πει ο κόσμος.

Η μητέρα ακόμα παραμελεί τον εαυτό της. Η μεγάλη στεναχώρια που την διακατέχει την κάνει να χάνει το ενδιαφέρον της από τη ζωή και γενικότερα να μη δίνει σημασία σε τίποτα άλλο παρά μόνο στο παιδί της. Τα παρακάτω αποσπάσματα τεκμηριώνουν τον καημό της μάνας: Κ. Πουλχερίου «Πόσο κοντά είναι το φεγγάρι» σελ. 83 «Εδώ και ημέρες δε μιλά η μαμά. Λέει μονάχα «ναι» ή «όχι» σαν τη ρωτάς και ύστερα βυθίζεται σε μια βαθιά σιωπή. Όχι μόνο δε μιλά, μα δεν τρώει, δεν ντύνεται όμορφα σαν άλλοτε και δε βγαίνει καθόλου έξω». Το ακατάπαυστο ενδιαφέρον μόνο

για το παιδί φαίνεται και στο έργο της Β. Μάστορη σελ. 167 «Πίσω του η μαμά με μάτια μόνο για κείνον».

Σε άλλα πάλι σημεία των βιβλίων ορθώνει το παράστημά της αμυντικά με σκοπό να «προστατεύσει» το «δύστυχο» παιδί της και να το κρατήσει μακριά από τα αδιάκριτα βλέμματα. Η Κ. Πουλχερίου στο έργο της, παρουσιάζει με τρόπο ανάγλυφο την προσπάθεια της μητέρας να κρατήσει όσο πιο βαθιά γίνεται το ένοχο μυστικό της. Σελ. 87 «Είδες τι έκανες; του λέει. Εμπιστεύτηκες ένα τόσο σοβαρό ζήτημα σ' ένα παιδί! Να τα χάλια μας τώρα. Μην εκπλαγείς αν το μάθει ο κόσμος όλος. Σελ. 100 «... Ποιος της έδωσε πάλι αυτηνής εξηγήσεις; Έχω πει χίλιες φορές πως δε θέλω να ξέρει κανείς έξω απ' το σπίτι μας τι γίνεται εδώ μέσα!». Σελ. 117 «... ήθελα τόσο πολύ να προσκαλέσω το Μιχάλη, μα δεν το'κανα μόνο και μόνο για τη Μαργαρίτα ...Ντρεπόμυνα. Άλλωστε κι η μαμά το'πε και το'δειξε τόσες φορές. Δεν θέλει να μπαινοβγαίνουνε ξένοι στο σπίτι μη βλέπουνε κι άλλοι τα χάλια μας». Στο βιβλίο της Β. Μάστορη, η μητέρα δεν επιθυμεί αρχικά τη δημοσιότητα του προβληματικού γιου της, σελ. 103 «Κι η μαμά δεν καλοέβλεπε όλο αυτό το σαματά γύρω από τον Χαράλαμπο». Ωστόσο στην περίπτωση του βιβλίου της Μ. Αβραμίδου, η μητέρα απομακρύνει τον καθυστερημένο γιο της από την «υγιή» παρέα της κόρης της, σελ. 87 «Όταν μείναμε μόνοι στην κάμαρά μας (η μαμά σε απομάκρυνε ευγενικά σε άλλο δωμάτιο, αδερφέ μου, όσο κι αν έδειχνες ενθουσιασμένος) ...»

Στο βιβλίο «Είναι ο γιος μου» η μητέρα εκδηλώνει την αβέβαιη ενοχής της. Μια ενοχή που πηγάζει από ανασφάλειες του τύπου ότι δε βοηθά σωστά το παιδί της. Η κάτωθι σελίδα (104) το επιβεβαιώνει «... Να του έχω μάθει από μικρό να τρώει τέλεια με μαχαίρι και πιρούνι και να μην έχω προσέξει ότι δεν μπορεί να πιάσει ένα σπιρτόξυλο! ... Είχα μια διάθεση να κλάψω και έριχνα ευθύνες στον εαυτό μου ... Μα πως δεν το είχα προσέξει! Α στο καλό! ... Ας γίνει αυτό αφορμή να τον δοκιμάσω και σε άλλες καθημερινές δραστηριότητες που μου έχουν διαφύγει».

Η μητέρα βέβαια, εκτός από τα παραπάνω συναισθήματα εμφανίζεται να νιώθει περήφανη. Σίγουρα, θ' αναρωτιούνται πολλοί πως μια μάνα που κυοφορεί μέσα της έναν τέτοιο αβάσταχτο πόνο - έχοντας ένα παιδί με

ειδικές ανάγκες - εκδηλώνει τέτοιου είδους συναισθήματα. Η απάντηση είναι απλή. Τα παιδιά αυτής της κατηγορίας δε χαρακτηρίζονται μόνο ως παιδιά με ειδικές ανάγκες αλλά και ως παιδιά με ειδικά χαρίσματα. Τα αποσπάσματα που ακολουθούν θα τεκμηριώσουν αυτή την άποψη. Από το έργο της Ι. Τσοκοπούλου παραθέτουμε τα ακόλουθα: σελ. 115 «... Πως να μην το θαυμάσεις αυτό το παιδί; Πως να μη γίνεις σκλάβος του;», σελ. 126 «... Το τι σκέψεις έκανε, το τι συνδυασμούς, θα σας τους πω έναν έναν και θα δείτε με τι θέματα εμείς κατορθώνουμε να είμαστε ευτυχείς στο σπίτι μας, έχοντα έναν Λεωνίδα», σελ. 132 «Αχ! Δεν είναι ωραία; ... Λοιπόν, όταν ο Λεωνίδας μου δίνει τέτοιες χαρές, ξεχνιέμαι, ξεγελιέμαι και αρχίζω να κάνω όνειρα». σελ. 139 «Φουσκωμένη από υπερηφάνεια και άθελα μου γύρισε πίσω στην εποχή που, βγαίνοντας μαζί του έξω, όταν ήταν μικρός και τον κρατούσα από το χέρι, τον πήγαινα λίγο πιο πίσω, από τα βλέμματα των άλλων, τα λίγα περίεργα και πολύ ενοχλητικά για μένα». Σελ. 140 «... Είχα μια επιθυμία ... να τους φωνάξω δυνατά: Ο Λεωνίδας αυτό το ευγενικό, το καλό, το τόσο γλυκό παιδί είναι δικό μου, είμαι η μάνα του, είναι ο γιος μου, το ακούτε; ΕΙΝΑΙ Ο ΓΙΟΣ ΜΟΥ!». Επίσης στο έργο της Β. Μάστορη στη σελ. 79 «Εμείς άφωνοι. Ακόμη κι όταν τον είδαμε με τα μάτια μας να περπατά κυματιστά και να κατευθύνεται στην άλλη πλευρά του τραπεζιού απέναντί μου. Τον κοιτάζαμε και δεν τον χορταίναμε ...». Η συγκίνηση και η χαρά της μάνας είναι ολοφάνερη και μέσα από το διήγημα της Λ. Ψαραύτη «Ο Θωμάς» στη σελ. 63 «ήθελα να σηκωθώ και να φωνάξω σ' όλο εκείνο το πλήθος που παραληρούσε από ενθουσιασμό: - Είναι το παιδί μου αυτό, ο Θωμάς μου, εγώ τον γέννησα και είμαι η πιο ευτυχισμένη και περήφανη μάνα στον κόσμο ... Η φωνή μου όμως δεν έβγαινε μόνο τα μάτια μου έτρεχαν βρύσες». Επιπλέον και στο έργο της Ν. Τζώρτζογλου εμφανίζεται η έκδηλη χαρά της δυναμικής μάνας προς την εξίσου δυναμική κόρη. Στη σελ. 131 «Η Βασίλω με τη μάνα της ... βάλθηκαν να λένε για την επιτυχία της Αργυρώς και να μην έχουν τελειωμό» και στη σελ. 142 «Η Αργυρώ γελούσε. Οι δικοί της σκούπιζαν στα κρυφά τα μάτια τους ... Ήταν από χαρά για την επιτυχία της!».

Άλλες, πάλι φορές η μητέρα λυγίζει και βουλιάζει σαν θαλασσοδαρμένο καράβι. Ο πόνος της είναι τόσο μεγάλος που τίποτα δε φαίνεται να μπορεί να την ανακουφίσει. «Γύρισε και κοίταξε τη μαμά που τον στήριζε βουρκωμένη ...» αναφέρεται χαρακτηριστικά στο έργο «Το ποτάμι ζήλεψε» στη σελ. 40. Η μητέρα νομίζει ότι μόνο όσοι έχουν τον ίδιο πόνο μ' αυτή είναι σε θέση να κατανοήσουν, «Ολόκληρος ο κόσμος σκοτείνιασε. Τα λουλούδια, η θάλασσα, η μουσική, τα χρώματα, έχασαν την ομορφιά τους...» (Λ. Ψαραύτη, «Ο Θωμάς» σελ. 55). Τίποτα δεν μπορεί ν' απαλύνει τη δυστυχία της, «... Μόνο η μαμά γίνεται ακόμα πιο σκυθρωπή και συλλογισμένη». (Λ. Ψαραύτη, ο.π. σελ. 57) «...- Άσε την, λέει πικραμένα η μαμά και ...» (ο.π. σελ. 67), «Μου μίλησε ήσυχα κι είπε πως για το χατίρι της μαμάς που «σιγολιώνει σαν κερί ...» (ο.π. σελ. 74) «... και πιο πολύ στη μαμά που είναι πάντα λυπημένη. Αχ, αυτή η μαμά! ...» (σελ. 99, από το βιβλίο «Πόσο κοντά είναι το φεγγάρι».

Παράλληλα βέβαια με τον πόνο, η μητέρα βιώνει και την ανησυχία μη τυχόν και πάθει τίποτα το παιδί της, (Σελ. 23 «Τα παιχνίδια του Φλεβάρη») « - Να φωνάξουμε γρήγορα ένα γιατρό, ανησύχησε η Παγωνία. Να φέρουμε τον καλύτερο». Η Μητέρα φοβάται για το αύριο του παιδιού της. «- Απάνω είναι κοιμάται, λέει η μαμά κι' απ' τη φωνή της καταλαβαίνω πως κάτι συμβαίνει». (Κ. Πουλχερίου, σελ. 47 «Πόσο κοντά είναι το φεγγάρι»). Τρέμει στην ιδέα ότι το παιδί της θ' απογοητευτεί «Η Βασιλω έγειρε πίσω στο κάθισμα να την παρακολουθήσει, μα όσο κι αν προσπάθησε δεν την έβλεπε. Έκανε ν' ανασηκωθεί ...» (Ν. Τζώρτζογλου «Αργυρώ» σελ. 104).

Συναντούμε τη μητέρα να μεμψιμοιρεί «- Αχ, παιδί μου! Αν δεν ήταν η ποίηση να με παρηγορεί κάπως, εγώ θα είχα τρελαθεί...» (σελ. 37 «Γράμμα στο μοναχικό μου αδερφό»). Αυτή βέβαια η στάση χαρακτηρίζει μητέρες όχι τόσο δυναμικές. Η μοιρολατρία πηγάζει από τη μεγάλη πίκρα που φέρνει η γέννηση ενός παιδιού με ειδικές ανάγκες. Υιοθετώντας η μητέρα μια τέτοια στάση συχνά αποκόβεται από το κοινωνικό περιβάλλον και στρέφει όλη της την προσοχή πάνω στη φροντίδα του παιδιού. «Όλο και κάτι προσπαθεί να της μάθει. Να χτυπάει παλαμάκια, να στέλνει φιλιά, ...», «Ολημέρα,

κλεισμένη στο σπίτι, φροντίζει τη Μαργαρίτα» (σελ. 96 «Πόσο κοντά είναι το φεγγάρι).

Η Μητέρα επίσης δεν παύει να δίνει κουράγιο «- Σώπα, καημένε Βασίλη. Εσύ για καλό το' κανες, τον παρηγόρησε η μαμά...1» (σελ. 212). «Βασίλη, με το μαλακό, προσπάθησε να τον ησυχάσει. Όλα περνούν στο τέλος...» (σελ. 224 «Το ποτάμι ζήλεψε).

Μέσα σ' όλα αυτά διάχυτο είναι, όπως είναι φυσικό το ενδιαφέρον της για το προβληματικό παιδί της «Το μυαλό μου δούλευε για το Λεωνίδα συνέχεια» (σελ. 47 «Είναι ο γιος μου»). Η υπερβολική αδυναμία για το νοητικά καθυστερημένο παιδί δεν την αφήνει λεπτό να χαλαρώσει. Ο νους της είναι μονίμως εκεί ... «Η μαμά φαινόταν κάπως ξέγνοιαστη, αλλά εμένα δε με ξεγελούσε. Όπου βρίσκαμε τηλέφωνο, έπαιρνε στο σπίτι ... «Να χαρείς, Γιάννη μου, πρόσεχε το παιδί ...» (σελ. 71 «Γράμμα στο μοναχικό μου αδερφό). Σε άλλες περιπτώσεις το ενδιαφέρον της είναι τόσο μεγάλο που το προστατεύει από όλους και όλα. «- Το νου σου μην την κακοφανίσεις, το νου σου μην τη στενοχωρέσεις ...» (σελ. 100). Ενώ άλλοτε το ενδιαφέρον εμπλέκεται με μια δόση περιέργειας που πηγάζει από το θαυμασμό της προς την κόρη, που αν και με πρόσθετα χέρια, τα καταφέρνει μια χαρά!» «Με την άκρη του ματιού της παρακολουθούσε την κόρη της... Πως καταφέρνει και κουνά δάχτυλα που δεν είναι δικά της ... Τι την ένοιαζε το πως;» (σελ. 102 «Αργυρώ»).

Πολλές φορές απογοητεύεται, καθώς συνειδητοποιεί ότι το παιδί της δεν είναι σαν τα άλλα, τα «κανονικά» παιδιά. «Εγώ πολύ το χάρηκα, γιατί κατάλαβα πως έτσι ήθελες να μου δείξεις τον ενθουσιασμό σου, μα της μαμάς της κακοφάνηκε και έχυσε τα απαραίτητα δάκρυα». (σελ. 9). Φαίνεται ότι η απογοήτευση είναι βαθιά ριζωμένη μέσα της και όσο κι αν προσπαθεί να ξεχαστεί δεν τα καταφέρνει «... άξαφνα σε θυμήθηκε και σένα και την ανημποριά σου, γιατί γύρισε το πρόσωπο αλλού, ίσως για να μη φανεί πως είχε δακρύσει» (σελ. 70 «Γράμμα στο μοναχικό μου αδερφό»). Σαν μάνα προσπαθεί να μη χάνει την ελπίδα ότι κάτι μπορεί να γίνει για το «άρρωστο» παιδί της, έτσι ώστε να βρει γιατροιά. Όταν όμως διαπιστώνει πως τίποτα δεν μπορεί ν'αλλάξει αυτή την κατάσταση ... «Η μαμά ειν'

άρρωστη πάλι. Έτσι γίνεται κάθε φορά που γυρίζει απ' τους γιατρούς με το ροζ φάκελο στο χέρι και τη Μαργαρίτα ντυμένη στα καλά της» (σελ. 111 «Πόσο κοντά είναι το φεγγάρι»). Η συγκλονιστική μαρτυρία της μητέρας, Ι. Ισοκοπούλου, παρουσιάζει με ανάγλυφο τρόπο την απογοήτευση σ' όλο της το μεγαλείο: «Δεν σας κρύβω ότι όταν τον βλέπω έτσι, σαν να πικρίζει το αίμα μου και μπουκώνω» (σελ. 121), «Αισθάνομαι σαν παγιδευμένη...» (σελ. 122).

Σε γενικές γραμμές πάντως η μητέρα βρίσκεται κοντά στο παιδί με ειδικό πρόβλημα. Το φροντίζει, το αγαπάει, τον παραστέκεται. Ίσως μόνη εξαίρεση να αποτελεί η μητέρα του Λάμπη που δεν μπορεί να αποδεχτεί το γεγονός ότι ο γιος της - αν και έχει μέση νοητική καθυστέρηση - δεν είναι ένα εκατό τοις εκατό υγιές και φυσιολογικό παιδί. Βέβαια εδώ σπουδαίο ρόλο παίζουν κοινωνικοπεριβαλλοντικές συνθήκες. Η γυναίκα αυτή εκτός του ότι είναι αγράμματη και φτωχή ζει στα στενά πλαίσια της κλειστής κοινωνίας, ενός νησιού. Έτσι οι συνθήκες αυτές σε συνδυασμό με το χαρακτήρα της την κάνουν να φαίνεται ψυχρή μη μπορώντας να υιοθετήσει μια συμπεριφορά αυτοθυσίας για το παιδί της. Τέλος από ένα δευτερεύον πρόσωπο στο έργο της Β. Μάστορη - τη μαμά της Ρηνούλας - παρατηρούμε ότι το παιδί βιώνει την εγκατάλειψη της μητέρας του. Μια εγκατάλειψη που ισοδυναμεί όχι με την αδιαφορία αλλά με την έλλειψη πίστης στις δυνάμεις του κοριτσιού (σελ. 72 - 73).

II. Συγκριτικά με τη μητέρα, ο πατέρας εμφανίζεται πολύ λιγότερο στο σπίτι. Σε ορισμένες βέβαια περιπτώσεις είναι εκείνος που κινεί τα νήματα για να βοηθήσει το παιδί του να ξεπεράσει το ειδικό πρόβλημα. Με βάση τη μελέτη των βιβλίων ο ρόλος του είναι βοηθητικός, «Ο καημένος ο μπαμπάς έμεινε όπως πάντα σπίτι, για να σε προσέχει». (σελ. 42 από το έργο της Μ. Αβραμίδου). Η παροχή βέβαια της βοήθειας του έγκειται και σε ψυχολογικούς παράγοντες, προσπαθώντας να τονώσει το ηθικό του ανάπηρου παιδιού του να το κάνει δηλαδή να ξεχαστεί «- Να κόρη μου, για να ξεχάσεις τους πόνους, της είχε πει ο πατέρας, δασκαλεμένος από τη γυναίκα του, καθώς της κρεμούσε το κόσμημα στο λαιμό» (σελ. 27

«Αργυρώ»). Ο χαρακτηρισμός, ωστόσο, βοηθητικός παίρνει και άλλη διάσταση. Για παράδειγμα ο μπαμπάς του Χαράλαμπου («Το ποτάμι ζήλεψε»), όντας βοηθητικός έκρινε ότι ο γιος του ήταν αρκετά μεγάλος για να αποφασίσει αν θα ξεκινούσε έναν αγώνα ώστε να «ξεπεράσει» τη σπαστική τετραπληγία και να μπορέσει κυριολεκτικά να σταθεί στα πόδια μου. Γι' αυτό «κάθισε λοιπόν απέναντι του και του ζωγράφησε τον κόσμο σε δυο κομμάτια. Σ' εκείνο που οι άνθρωποι περπατούσαν και σ' εκείνο που κυκλοφορούσαν με αναπηρική πολυθρόνα. Ανάμεσα ... είχα βάλει ένα ορμητικό ποτάμι» (ο.π. σελ. 34). Σε άλλο πάλι σημείο του ίδιου βιβλίου ο πατέρας δραστηριοποιείται με σκοπό να του προσφέρει τη καλύτερη δυνατή φροντίδα, «... θα συμβουλευόταν, από που θα έπαιρνε λεφτά, τι «ραβασάκια» θα ετοίμαζε για τον Χαράλαμπο και ...» (ο.π. σελ. 159).

Σε αντίθεση με τα παραπάνω ο πατέρας παρουσιάζεται αδιάφορος φορώντας ένα «ψυχρό» προσωπίο, ο αναγνώστης έχει την εντύπωση ότι αυτός ο άνθρωπος έχει απλά συμβιβαστεί με την κατάσταση. Μήπως, όμως το προσωπίο αυτό λειτουργεί σαν ένα είδος αυτοάμυνας; Η απάντηση είναι πως ναι, «Αχ, μπαμπά, μπαμπά ... Είσαι η προσωποποίηση της καλοσύνης και της ευγένειας, γιατί όμως μένεις τόσο μακριά απ' όλους και απ' όλα;» (σελ. 27 «Γράμμα στο μοναχικό μου αδερφό»).

Άλλοτε πάλι είναι εχθρικός και απορριπτικός. Αυτή η στάση συνίσταται στο γεγονός ότι ο πατέρας βιώνει σε αγροτικό περιβάλλον, χωρίς ιδιαίτερη μόρφωση. Σ' αυτή την κατηγορία εντάσσονται ο πατέρας του Λάμπη (βλ. «Ο Λάμπης και το κόκκινο καϊκι») και ο πατέρας του Νάσου (βλ. Βιβλίο του Χρ. Σκανδάλη). Ο πατέρας δε διστάζει να μιλήσει άσχημα στο παιδί του «... με φωνές και βλαστήμιες περιέλουζε το γιο του...» ή ακόμα και να τον διώξει (σελ. 163 από το έργο του Κ. Ολφρέι). Και δεν σταματάει εκεί... αλλά συνεχίζει και φτάνει σε σημείο να εκμεταλλευτεί το ίδιο του το παιδί (ο.π. σελ. 161). Είναι ευνόητο, επομένως ότι το ευρύτερο περιβάλλον παίζει σημαντικότερο ρόλο στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς του πατέρα προς το παιδί με ειδικές ανάγκες. Σε μια μόνο περίπτωση ο πατέρας φέρεται εντελώς φυσιολογικά στην κόρη του. Αυτή τη μοναδική περίπτωση συναντάμε στον πατέρα της Μάτας (βλ. Βιβλίο Ε. Μάρρα). Ο

πατέρας εδώ αντιμετωπίζει τη μικρή Μάτα που έχει ελαττωματική ακοή σαν να πρόκειται για ένα εντελώς φυσιολογικό κοριτσάκι. «- Καληνύχτα, κοριτσάκι, είπε, και ... φυσικά να τα εκατοστήσεις» (σελ. 9).

Σε άλλα κείμενα ο πατέρας δίνει κουράγιο, αν και αγωνιά και ο ίδιος για τη μετέπειτα πορεία του παιδιού του. Οντας άντρας και συνεπώς δυνατός χαρακτήρας προσπαθεί να παρηγορήσει τη γυναίκα του που παραληρεί μέσα στον καημό της. «Όμως ο μπαμπάς αγκαλιάζει τη μαμά, της μιλάει με αγάπη ... - έλα πάψε να λυπάσαι, της λέει. Να δεις που όλα θα πάνε μια χαρά. Μια φορά και οι γιατροί κάνουνε λάθος» (σελ. 63 από το έργο της Κ. Πουλχερίου), «... και ο μπαμπάς όλο αγωνίζεται να της δώσει θάρρος ...» (ο.π. σελ. 111). Επίσης ενθαρρύνει και το ίδιο το παιδί, δίνοντας του με πολύ εύστοχο τρόπο κουράγιο (ο.π. βλ. σελ. 92, 93). Ωστόσο δεν παύει στιγμή να ανησυχεί και να αγχώνεται μήπως και δεν πάει κάτι καλά την τελευταία στιγμή. «Ο μπαμπάς υποδεχόταν τον κόσμο κι έβγαινε κάθε τόσο στο πεζοδρόμιο να ρίξει μια ματιά στο δρόμο κάτω. Παρόλο που ήξερε ότι ο Χαράλαμπος θα ήθελε τουλάχιστον τέσσερις με πέντε ώρες να φτάσει» (ο.π. σελ. 107). Σε άλλα βέβαια σημεία καταφαίνεται η λιγοψυχία του πατέρα που λόγω έλλειψης δυναμισμού, αδυνατεί να αντιμετωπίσει κάποια σοβαρή κατάσταση. Η Ι. Τσοκοπούλου καταμαρτυρεί στη σελ. 109 του βιβλίου της: «Με βόλευε πάρα πολύ η απουσία του Γιώργου που είναι αγχώδης και σ' αυτές τις περιπτώσεις, χωρίς να το θέλει δε βοηθάει καθόλου».

Άλλες στιγμές ο πατέρας δε χάνει την ελπίδα του ούτε στιγμή. Και αυτή του την ελπίδα τη μεταδίδει και στο παιδί του με τρόπο κατάλληλο, «- Χαράλαμπε, ... Μην κλαις. Δεν πρόκειται να σ' αφήσουμε να γίνεις χειρότερα... Όχι... Μην κλαις καμάρι μου. Σε πήγε η μαμά στη Νέα Υόρκη να δεις το άγαλμα της Ελευθερίας; Δεν σε πήγε; Θα σε πάει αμέσως κιόλας αύριο ... Γιάννα ... Και ρώτα το γιατρό πότε μπορεί να κάνει την εγχείρηση που λέει ... Θα τα βρούμε τα λεφτά ...» (σελ. 158 - 159 από «Το ποτάμι ζήλεψε»). Από το παραπάνω απόσπασμα είναι ευκολοπροσδιόριστο το ότι ο πατέρας εμπυχώνει και τη μητέρα. Ο πατέρας δεν πιστεύει ότι μπορεί το διανοητικά καθυστερημένο παιδί του είναι χαμένη υπόθεση. Είναι γι'

αυτόν δεδομένο ότι το παιδί του θα ζήσει «- Ποιος σου είπε, κοριτσάκι μου πως θα πεθάνει η Μαργαρίτα; μου κάνει και με τυλίγει στην αγκαλιά του» (σελ. 64 «Πόσο κοντά είναι το φεγγάρι»).

Επίσης ορισμένες φορές ο πατέρας θέλει να κρατήσει μυστικό το γεγονός ότι η «μικρότερη κόρη» του είναι ένα καθυστερημένο παιδί, «- Θα σου εξηγήσω ... Τώρα πια είσαι μεγάλη και μπορείς να καταλάβεις. Άλλωστε, μπορεί να ξέρεις. Όμως θα' θελα να μου υποσχεθείς πρώτα πως θα το κρατήσεις μυστικό» (ο.π. σελ. 65). Σε κάποια άλλα όμως αποσπάσματα βιβλίων είναι ολοφάνερη η υπερηφάνεια που νιώθει ο πατέρας για το παιδί του. Υπερηφάνεια που οφείλεται στις προσπάθειες που κάνει το παιδί για να κάνει ένα βήμα μπροστά και να καταπολεμήσει την αναπηρία του. «Την είχε καμαρώσει την κόρη του ο Κωνσταντής με τ' αμερικάνικα ρούχα της και τα χέρια που δεν παράλλαζαν από αληθινά ... Με χαρά και με πόνο στην καρδιά την είδε να ...» («Αργυρώ» σελ. 99) «Ο Κωνσταντής έβαζε κι' αυτός το λόγο του κι έτριβε τις μουστάκες του ικανοποιημένος» (ο.π. σελ. 131). Η βεβαιότητα για την αξία του «σακάτη» (για μερικούς) γιου του είναι τέτοια που δε διστάζει να βροντοφωνάξει: «Ο Χαράλαμπος είναι ένας θρύλος... ένας μύθος. Είναι ένα παιδί το οποίο κατάφερε να γεφυρώσει την αβεβαιότητα με την ελπίδα, το σκοτάδι με το φως, την αδράνεια, με την ενέργεια και τέλος το απόν με το παρόν της Ζωής. Ο Χαράλαμπος ...» (σελ. 112 «Το ποτάμι ζήλεψε»). Λόγια που νομίζει κανείς ότι αναφέρονται σε ήρωα! Και πράγματι ο πατέρας θεωρεί το γιο του ήρωα (ο.π. βλ. σελ. 149) φτάνοντας σε σημείο να αγγίζει η περηφάνια του τα όρια του παραλογισμού.

Δεν παύει βέβαια να είναι και ρεαλιστής έχοντας επακριβώς γνώση της κατάστασης. «Γυναίκα, είπε στην Παγωνία. Το παιδί μας το δεύτερο θαρρώ πως γεννήθηκε λίγο κουτσό. Να δεις που δε θα μπορέσει να τρέξει σαν μήνας κανονικός ...» (Σελ. 23 Από «τα παιχνίδια του Φλεβάρη»). Ξέρει ότι το παιδί του θα μείνει για πάντα έτσι και παρόλ' την πίκρα της αλήθειας συμβιβάζεται, «Η Μαργαρίτα μας θα μεγαλώσει στο σώμα, μα όχι στο μυαλό... Πολύ φοβάμαι πως θα χρειαστεί να την περιποιούμαστε για πάντα όπως τώρα που είναι μικρό παιδί» (σελ. 65 «Πόσο κοντά είναι το φεγγάρι»).

Τέλος, δεν παύει να ενθαρρύνει ο πατέρας το παιδί και να του δίνει κίνητρα να συνεχίσει την προσπάθεια του «Χαράλαμπε, του έλεγε με μάτια, γιομάτα φλόγα, εσύ μια μέρα θ' αλωνίζεις τους δρόμους! ... εσένα δε θα σε φτάνει κανένας ... θα τρέχεις σαν δρομέας» («Το ποτάμι ζήλεψε» σελ. 81). «... ο Χάρτης Πορείας του Μαραθωνοδρόμου» όπως ονομάστηκε επίσημα από τον μπαμπά είχε ... τοιχοκολληθεί σε περίοπτη θέση στο σαλόνι, με ειδικά αυτοκόλλητα σημαδάκια που έκαναν έπαρση σε κάθε νέα επέκταση της διαδρομής του Χαράλαμπου». (ο.π. σελ. 90). Απίστευτη και όμως αληθινή, πραγματικά, η στάση του πατέρα του μικρού Χαράλαμπου που παραμέρισε τη στεναχώρια του για να βοηθήσει το παιδί του. Ακόμη δε λείπουν περιπτώσεις όπου ο πατέρας όντας επιχειρηματίας και πολυάσχολος αφήνει το παιδί του σε ίδρυμα. Ένας τέτοιος πατέρας είναι και ο πατέρας της Μέλιας (βλ. Ε. Δικαίου «Θα σε ξαναδώ φιλαράκι μου»). Αυτή η εγκατάλειψη του παιδιού σε ίδρυμα δηλώνει έμμεσα την παραίτηση του από έναν αγώνα για την καλύτερευση της κατάστασης του προβληματικού παιδιού.

Σε γενικές γραμμές, οι γονείς εκφράζουν τη γνώμη για τα παιδιά με ειδικές ανάγκες ότι μπορούν να κάνουν ορισμένες δουλειές. ακόμη θεωρούν ότι έχουν περιορισμένες ικανότητες ή δεν έχουν ικανότητες. Στις περισσότερες βέβαια περιπτώσεις δεν αντιμετωπίζεται ένα τέτοιο παιδί σαν ένα παιδί με όλες τις δυνατότητες που μπορεί να έχει. Οι γονείς, στο σύνολο τους, δίνουν μεγάλη σημασία στο πρόβλημα αλλά μόνο σαν πάθηση. Έτσι όμως παραγνωρίζουν την ανάγκη του παιδιού για κοινωνικοποίηση και επομένως για την ομαλή και προοδευτική του ενσωμάτωση στην κοινωνία. Η εικόνα που δίνεται μπορεί απ' τη μια πλευρά να αντανakλά την υπάρχουσα οικογενειακή κατάσταση από την άλλη όμως απουσιάζει η υπέρβαση της πραγματικότητας όχι μόνο σαν αισθητική αλλά και σαν παιδαγωγική λειτουργία. Συνοψίζοντας ως προς τη στάση των γονέων προς το παιδί με ειδικές Ανάγκες ανακαλύπτουμε ότι ο αγώνας αποτελεί ολοφάνερα το κυρίαρχο στοιχείο των έργων της έρευνας (Τα βιβλία του Χρ. Σκανδάλη και Κ. Ολφρέι αποτελούν εξαιρέσεις). Ένας άνισος αγώνας που στοχεύει στη διατήρηση και συνοχή της οικογένειας καθώς και στην

εξασφάλιση της γαλήνης και της ισορροπίας μέσα στην τελευταία. Τέλος παρατηρείται ότι οι γονείς δε στέλνουν το παιδί σε κάποιο ίδρυμα (μόνη εξαίρεση εδώ αποτελεί η Μέλια βλ. βιβλίου Ε. Δικαίου), αντίθετα το αγαπούν και το φροντίζουν μέσα στους κόλπους της οικογένειας. Έτσι κατορθώνουν ν' αποδεχτούν την κατάσταση παραμερίζοντας εγωισμούς και μικροαστικές αντιλήψεις.

III. Σ' αυτό το σημείο θα μελετηθεί η στάση που κρατούν τ' αδέρφια απέναντι στο παιδί με ειδικές ανάγκες. Ο αδερφός ή η αδερφή αποτελεί το συνδετικό κρίκο ανάμεσα στην οικογένεια με το δράμα της και την κοινωνία. Και καθώς μεγαλώνει στα πλαίσια της εξελίσσεται σε κυρίαρχο δραματικό πρόσωπο. Τα συναισθήματα που διακατέχουν τα αδέρφια ανήκουν σε μια ευρεία γκάμα. Έτσι, νιώθουν πολλές φορές ενοχές, οι οποίες μπορεί να είναι αβάσιμες, εντούτοις, όμως λιμνάζουν στο φυσιολογικό τόσο της νοητικής όσο και σωματικής τους κατάσταση, «... Γιατί στο κάτω κάτω τι φταίω εγώ αν είμαι έξυπνη, αν είμαι καλά κι εσύ άρρωστος ... ω! δε θέλω να το σκέφτομαι με πονεί κι εμένα τόσο ... Ενωσα κάτι σαν ενοχή να με βαραίνει ...» (Σελ. 10, «Γράμμα στο μοναχικό μου αδερφό»). Η ενοχή αυτή βέβαια επισύρει και πιο αρνητικά συναισθήματα «Αισθανόμουν βαθιά πληγωμένη και αδικημένη» (ο.π. σελ. 51). Νιώθει επίσης άσχημα και μειονεκτικά όταν βρίσκεται σε περιβάλλον με «ειδικά» παιδιά «Αλλά μετά από λίγο άρχισα να αισθάνομαι περίεργα μ' όλα εκείνα τα παιδιά μάτια συλωμένα στα δικά μου γερά παιδιά. Λες κι ήμουν εγώ η διαφορετική» (σελ. 46 «Το ποτάμι ζήλεψε»).


Κάποιες άλλες στιγμές φτάνει στο σημείο να ζηλέψει την ατυχία του παιδιού με την ειδική ανάγκη. Η ζήλια βέβαια αυτού του είδους προβάει μέσα από την ανώριμη σκέψη και το ακαταλόγιστο της ηλικίας του υγιή αδελφού. «Δεν το ήθελε το φυσιοθεραπευτήριο ο Χαράλαμπος. Και να φανταστείς εγώ στην αρχή τον είχα ζηλέψει ακόμη και γι' αυτό!» (ο.π. σελ. 26), «Αυτός σερνόταν σαν φίδι! Εγώ κόντευα να σκάσω από τη ζήλια μου. Όσο κι αν προσπαθούσα να το κάνω ...» (ό.π.σελ. 27). Σε μια μόνο περίπτωση παρατηρούμε ότι δεν υπάρχει ζήλια χάρη στην καθοδήγηση του

οικογενειακού περιβάλλοντος και ιδιαίτερα της μητέρας «Με τον Βάσια πήγαιναν όλα καλά. Είχαμε καταφέρει, όλοι μαζί στο σπίτι, να μη ζηλεύει τον αδερφό του για τα χάρδια, τις αγκαλιές, την τρυφερότητα και τις τάρτες που του δίναμε με το καντάρι» (σελ. 46 «Είναι ο γιος μου»).

Νιώθουν ακόμη ντροπή που έχουν ένα τέτοιο αδερφό ή αδερφή. Η ντροπή αυτή πολλές φορές φτάνει στα όρια της απόγνωσης «Αχ, γιατί να μην είμαι κι εγώ σαν τ' άλλα τα παιδιά! Να σαν τη Μιράντα, που έχει έναν αδερφό γερό και δυνατό κι η ανόητη δεν το εκτιμά καθόλου ...» (σελ. 24 «Γράμμα στο μοναχικό μου αδερφό»). Αλλοτε η ντροπή τους είναι τόσο μεγάλη που προσπαθούν να αποφύγουν κάποιες δυσάρεστες συναντήσεις. «Θέλω τώρα να σου πω πόσο καλός φίλος είσαι και θέλω να σε καλέσω στο σπίτι. Θέλω να σε κεράσω ... μα δεν μπορώ. Εχω μια αδελφούλα ... που δε κάνει να τη βλέπει ο κόσμος κι η μαμά μου την κρύβει ... γι' αυτό όσο και να θέλω, δεν το μπορώ» (σελ. 94 από το βιβλίο της Κ. Πουλχερίου). Παρ' αυτά όμως εύχονται τ' αδέρφια τους να είναι ευτυχημένα. «Αχ, ας ήσουν καλά εσύ αδερφέ, κι εγώ θα σε είχα... σαν βασιλιά» (σελ. 24 «Γράμμα στο μοναχικό μου αδερφό»).

Παρατηρείται ότι γενικά προσπαθούν να βοηθούν την κατάσταση με όποιο τρόπο μπορούν. Ειδικότερα τα κορίτσια, φροντίζοντας τα (βλ. «Πόσο κοντά είναι το φεγγάρι»). Ωστόσο, δε βοηθούν μόνο τα κορίτσια αλλά και τα αγόρια προσφέροντας ψυχολογική, ας πούμε, υποστήριξη. «- Λεωνιδάκι μου, μη στεναχωριέσαι, που δεν μπορείς να μιλήσεις. Θα δεις, σιγά σιγά θα μιλήσεις. Θυμάσαι που δεν μπορούσες να περπατήσεις, και ...και όπα, περπάτησες!» («Είναι ο γιος μου» σελ. 49), «Ο Βάσιας πια είχε καταλάβει ποια ήταν η δυσκολία του αδελφού του και φρόντιζε να του φέρεται όχι μόνο σωστά αλλά και τρυφερά». (Ι. Τσοκοπούλου, ό.π. σελ. 57).

Συνήθως όπου εμφανίζεται αδερφός υπάρχει αναπαραγωγή του πατρικού προτύπου. Είναι πιο λογικός, πιο αισιόδοξος και κάνει θυσίες προσωπικές. Για παράδειγμα στο βιβλίο «Αργυρώ» ο αδερφός δε διστάζει να κάνει - με την ανάπηρη αδελφούλα του - ένα υπερατλαντικό ταξίδι, στην Αμερική, βρίσκοντας εκεί δουλειά για να καλύψει μέρος των εξόδων προκειμένου να γίνει η ίδια καλύτερα! Αυτή η προσπάθεια, θα έλεγε κανείς



αγγίζει τα όρια της αυτοθυσίας. (Ν. Τζώρτζογλου, ό.π. βλ. σελ. 84, 85, 86 κ.εξ). Αποτελεί θυσία προσωπική του αδερφού προς την ανάπηρη τελείως απορριπτικά. (βλ. σελ. 123 «Ο Λάμπης και το κόκκινο καϊκι»). Σ' αυτήν την περίπτωση το παιδί με νοητική καθυστέρηση αντιμετωπίζεται εντελώς αρνητικά.

Είναι ακόμη συνηθισμένο το γεγονός της μη γνωστοποίησης της κατάστασης του ειδικού παιδιού από τα αδέρφια. Δε θέλουν οι άλλοι να ξέρουν τι καημό κουβαλάνε «Σκύβω το κεφάλι κι ούτε που τολμώ να το σηκώσω μη δούνε τ' άλλα παιδιά τα μάτια μου και μάθουνε το μυστικό μου» (σελ. 80 «Πόσο κοντά είναι το φεγγάρι»). Ίσως από ντροπή, ίσως από φόβο κάνουνε τα πάντα ώστε να μη φανερώσουν το μυστικό τους. «Ο Βάσιος πετάχτηκε αμέσως και απαντά «Λεωνίδα», αλλ' ο ίδιος δε μπορεί να σου πει γιατί είναι από τη Γερμανία και δεν ξέρει ελληνικά». (σελ. 58 «Είναι ο γιος μου»). Σε αντίθεση με τα παραπάνω στο έργο της Μ. Αβραμίδου, η μικρή Κόριννα δεν ντρέπεται να ομολογήσει ότι έχει έναν αδερφό καθυστερημένο.

Πάντως είναι σίγουρο ότι αποδέχονται και αγαπούν τα αδέρφια τους. Τα παρακάτω άλλωστε αποσπάσματα το δηλώνουν αυτό. «Ο Γενάρης κατέβασε το κεφάλι και δεν είπε κουβέντα για να μην προδώσει τον αδερφό του» (σελ. 26 «Τα παιχνίδια του Φλεβάρη»). «- Μεγάλε! Και στα Οσκαρ του Χόλιγουντ η υποψηφιότητα είναι που μετράει!» (σελ. 223, «Το ποτάμι ζήλεψε»). Επίσης και στις κρίσιμες στιγμές γνωρίζουν πως θα τονώσουν το ηθικό τους «Μη λες μεγάλα λόγια, Αργυρώ! Ποτέ δε ξέρεις τι ετοιμάζει η ζωή, ακόμα και για ένα κορίτσι σαν και σένα!» (σελ. 110, από το μυθιστόρημα της Ν. Τζώρτζογλου).

Τέλος πονάνε, παραπονιούνται και αμύνονται εναντίον όσων επιδιώκουν να μειώσουν τα παιδιά αυτά με τις ειδικές ανάγκες που δυστυχώς ή ευτυχώς είναι αδέρφια τους. Αρχικά δε μπορούν να συνειδητοποιήσουν το κακό που τους βρήκε «Απλώσε να κρατήσει το Ζήση που τρέκλισε, λες και η χειροβομβίδα είχε σκάσει μπρος στα πόδια του. - Η Αργυρώ ... με κομμένα χέρια» (σελ. 21, Αργυρώ). Στη συνέχεια παραπονιούνται μη μπορώντας να συμβιβαστούν με την κατάσταση «Ναι,

βρε μαμά, όμως τα αδέρφια σου εσένα ήταν καλά. Δε σου έσκιζαν τα βιβλία σου και μπορούσες να φέρεις στο σπίτι όσους φίλους ήθελες» (σελ. 10 «Γράμμα στο μοναχικό μου αδερφό»). «Τι κρίμα να μην μπορούμε να παίξουμε και χιονοπόλεμο! έλεγε μέσα του ο Γενάρης. Παιχνίδι στο χιόνι δε γίνεται χωρίς να τρέξει ο αδερφός μου και λίγο ...» (σελ. 24 «Τα παιχνίδια του Φλεβάρη»). Ωστόσο όταν πρέπει να υπερασπίσουν τα αδέρφια τους δε διστάζουν να το κάνουν. «Έτσι μου' ρχεται να πάω και να το σπάσω στο ξύλο, εκείνο το μ-» («Το ποτάμι ζήλεψε», σελ. 29). Εγώ όμως την ώρα που φεύγαμε, κανόνισα και πέρασα με το καρτσάκι του αδερφού μου δίπλα απ' αυτό το παιδί και του'ριξα ένα βλέμμα, που σκότωνε» (Β. Μάστορη, ό.π. σελ. 36).

Συμπερασματικά, θα έλεγε κανείς ότι τ' αδέρφια ουσιαστικά είναι μέσα στο ίδιο κλίμα της ιδεολογίας της οικογένειας. Βιώνουν και τα ίδια με τη σειρά τους την οδυνηρή κατάσταση, επικεντρώνοντας την προσοχή τους στο πρόβλημα.

IV. Οσον αφορά το άμεσο συγγενικό περιβάλλον δηλαδή τον παππού και τη γιαγιά διαδραματίζουν ποικίλους ρόλους ανάλογα με την κάθε περίπτωση. Έτσι ο ρόλος τους είναι συμβουλευτικός, καθώς καθοδηγούν, δίνοντας κουράγιο τους γονείς. «- Μην ανησυχείτε, είπε ο παππούς Χρόνος, σαν είδε τον Φλεβάρη τα πόδια. Ο Φλεβάρης μπορεί να είναι λίγο κουτσός, αλλά δε θ' αργήσει να μάθει να περπατάει. Κι αν δεν μπορέσει να τρέξει όπως οι άλλοι, ε, δε πειράζει... Έχει άλλα χαρίσματα. Γεννήθηκε για να κάνει τον κόσμο να χαίρεται και να'ναι ο ίδιος ευτυχισμένος! (σελ. 23 «Τα παιχνίδια του Φλεβάρη»).

Επίσης είναι συμπονετικοί και βοηθητικοί ως προς το εγγόνι που γι' αυτούς είναι δυο φορές παιδί τους. Προσπαθούν να είναι χρήσιμοι αρχικά για το παιδί τους, που το βλέπουν να υποφέρει και εν συνεχεία στο εγγόνι τους. «Γλυκιά μου μανούλα πόσο μας βοήθησες και πόσο μας βοηθάς ακόμα!» («Είναι ο γιος μου» σελ. 26 «... βοηθήθηκα και ... και από τη μάνα μου». (Ι. Τσοκοπούλου, ό.π. σελ. 29).

Εκτός αυτού δίνουν και διεξοδο στο πρόβλημα. Μετέρχονται τον προφορικό λόγο για να πείσουν τους γονείς ότι τελικά δεν έπρεπε να τρομοκρατούνται στην ιδέα ότι το παιδί του έχει κάποιο ειδικό πρόβλημα. «- Εγιναν όλα όπως έπρεπε! Το έλεγα εγώ πως ο Φλεβάρης θα κάνει τον κόσμο χαρούμενο...» (σελ. 30 «Τα παιχνίδια του Φλεβάρη»). «Καημένη μάνα, σκεφτόμουνα. Εσύ πάντα τ'λεγες: «Αυτό το παιδί κάποια μέρα θα κάνει σπουδαία πράγματα στη ζωή του» ...» (σελ. 62 «Ο Θωμάς»).

Ακόμη δεν παύουν να αναπαράγουν γονεϊκό ρόλο. Παίρνουν δηλαδή τη θέση των παιδιών τους που έχουν το πρόβλημα, είτε για να τους ανακουφίσουν, είτε για να δείξουν πως αυτοί είναι εκεί για να τους παρασταθούν οποιαδήποτε στιγμή. «- Γριά το παιδί σαν τα μάτια μας! Το'κανε ο Θεός έτσι, ορφάνεψε, μπήκε ο διάβολος και στο γιόκα μας και το παράτησε! Αυτό όμως δε φταίει σε τίποτε! Μόνο αυτό δε φταίει! Τώρα έμεινε στα χέρια μας. Εχουμε όλο το χρέος να το μεγαλώσουμε, να το ζήσουμε ...». (Σελ. 15, «Το βιβλίο ενός τυφλού»). Αλλοτε πάλι συμπεριφέρονται στο παιδί με ειδικές ανάγκες, κανονικά δίχως καλοπιάσματα και χαϊδέματα. «Της γιαγιάς οι συζητήσεις με τον Λεωνίδα, είναι πολύ εποικοδομητικές, δεν του χαρίζεται πουθενά ...». (Σελ. 136 «Είναι ο γιος μου»).

Ωστόσο και αυτοί αν και τρομοκρατούνται στην ιδέα ενός παιδιού με ειδικές ανάγκες όταν βλέπουν τη μετέπειτα εξέλιξη του, νιώθουν περήφανοι και αφήνουν να χαλαρώσει ο κόμπος στην καρδιά τους. «- Δε θα το αντέξω, θυγατέρα. Δε θα τ'αντέξω ν'αντικρίσω την Αργυρώ μου σακατεμένη. Κάλλιο να με πάρει ο Θεός ...'» («Αργυρώ» σελ. 28). «Η κυρά - Θεodώρα όμως δεν έκλαψε ακόμα κι όταν τα πλαστικά χέρια της εγγόνας τυλίχτηκαν γύρω από τους ώμους της». (Ν. Τζώρτζογλου, ό.π. σελ. 100).

Αναφορικά εδώ με τα προηγούμενα πρέπει να τονίσουμε ότι αν και διαβλέπουν τη θέληση του παιδιού για πρόοδο αρχίζουν και δυσπιστούν (σελ. 51), αμφισβητούν έχοντας προλήψεις και παράλληλα εμπιστοσύνη στο θείο (σελ. 38) και τελικά υποχωρούν (βλ. «Το βιβλίο ενός τυφλού»). Γενικά το συναίσθημα που υπερισχύει είναι, η άδολη αγάπη, όχι η υπερπροστατευτική συμπεριφορά που τις περισσότερες φορές εκδηλώνεται

με λανθασμένες ενέργειες. Προστατεύουν το παιδί και το σημαντικότερο ίσως, του συμπεριφέρονται πρώτα σαν παιδί. Του δίνουν πρωτοβουλίες, του λένε παραμύθια, του συγχωρούν διάφορες αταξίες (σελ. 49) αλλά το επιπλήττουν και καμιά φορά (Χρ. Σκανδάλης, ό.π. σελ. 48).

Όλα τα παραπάνω δεν πηγάζουν φυσικά από κάποια παιδαγωγική γνώση αλλά από διαίσθηση κι από συμπεριφορά που γεννάει η αγάπη!

V. Σ' αυτό το σημείο θ' αναφερθούμε στο εξωοικογενειακό περιβάλλον, το οποίο αποτελούν φίλοι, συγγενείς, συμμαθητές, γιατροί, δάσκαλοι. Βέβαια, η στάση των μικρών (παιδιών) δε διαφοροποιείται και πολύ από τη στάση των μεγαλύτερων προς το παιδί με ειδικές ανάγκες. Τα ποσοστά θετικής ή αρνητικής συμπεριφοράς των μικρών με των μεγάλων είναι σχεδόν τα ίδια με ελάχιστες αποκλίσεις.

Ετσι, οι φίλοι ή οι συμμαθητές και τα άλλα παιδιά δρουν ατομικά ή συλλογικά με εχθρικό και απορριπτικό τρόπο.

Στο έργο της Ν. Τζώρτζογλου, για παράδειγμα ο συμμαθητής της Αργυρώς, ο Λάμπρος είναι εναντίον της τα αισθήματα που τρέφει γι' αυτή δεν είναι διόλου φιλικά. Και παρόλο που αναγνωρίζει την προσπάθεια της (να ζωγραφίζει δηλαδή με το παιδί) εκδηλώνει αισθήματα αρνητικά μάλλον λόγω ζήλιας. «Το μόνο που της χαλούσε τη διάθεση ήτανε το σκοτεινό μάτι εκείνου του Λάμπρου του συμμαθητή της ... Γιατί την κοιτούσε έτσι, γιατί της γύριζε την πλάτη χωρίς μιλιά; («Αργυρώ» σελ. 81)», «... Και τότε ο συμμαθητής της άρχισε τις βρισιές. Χοντρές βρισιές, φωναχτές κι όσο η Αργυρώ δε μιλούσε παρά τον κοίταζε με γουρλωμένα μάτια, τόσο εκείνος ξεφώνιζε» (ό.π. σελ. 132). Επίσης την απόρριψη και την αντιπάθεια έχει ν' αντιμετωπίσει και ο Τριγωνοψαρούλης, ο μικρός ήρωας από το ομώνυμο βιβλίο του Βαγγέλη Ηλιόπουλου. Όλη αυτή η αρνητικότητα εστιάζεται στη διαφορετικότητα του μικρού ψαριού. «- Τριγωνοψαρούλη, είσαι ο τελευταίος μαθητής! Μόνο τριγωνάκια ξέρεις να σχεδιάζεις, του έλεγαν. - Είσαι τεμπέλης! ...» (σελ. 21), «- Αυτό έλειπε να μην κάνεις σωστά τα τρίγωνα! Τι Τριγωνοψαρούλης θα ήσουν; ...» (σελ. 23), «Ούτε και στο διάλειμμα τα άλλα ψαράκια του συμπεριφέρονταν καλύτερα. Δεν τον

έκαναν παρέα, μια και ήθελαν να παίζουν πάντα με τους καλύτερους μαθητές, όπως το λιθρίνι... Το σχολείο γι' αυτόν ήταν ένα μαρτύριο». (σελ. 26).

Η λανθασμένη, βέβαια συμπεριφορά φίλων ή και συμμαθητών εκδηλώνεται και με άλλες ακόμη πιο εχθρικές στάσεις. Περιγελούν στη θέα ενός παιδιού με διανοητική καθυστέρηση σαν να επρόκειτο για κάποιον κλόουν. «Εκείνες ξερόβηξαν, σιάξανε τους φιόγκους στα μαλλιά τους κι ύστερα τις είδα να γέρνουν το κεφάλι λοξά, να βγάζουνε τη γλώσσα και να γλαρώνουνε τα μάτια όπως ακριβώς η Μαργαρίτα» (σελ. 131, «Πόσο κοντά είναι το φεγγάρι»). Όπως είναι φυσικό, όλες αυτές οι κοροϊδίες επηρεάζουν το παιδί με ειδικές ανάγκες έχοντας άσχημο αντίκτυπο πάνω του. Η Ειρ. Μάρρα στο έργο της «Ο μικρός Ντουπ» [σελ. 9] δίνει με εύσημο και παραστατικό τρόπο αυτήν την εικόνα. «Οι κοροϊδίες και το παρατσούκλι που συνόδεψαν τη γέννηση του, τρύπωσαν μέσα στο κεφάλι του, έπιασαν όλο τον τόπο και δεν άφησαν καθόλου χώρο στο μυαλό. Γι' αυτό το μικρό μυρμήγκι δυσκολευόταν πολύ να σκεφτεί». Από την άλλη ο μικρός Θωμάς από το ομώνυμο διήγημα της Λ. Ψαραύτη αντιμετωπίζει κάτι παρόμοιο, μια και οι περιγέλοι και οι κοροϊδίες τον κάνουν να χάνει το ηθικό και την καλοπροαίρετη διάθεση του (σελ. 58) «- Δεν ξαναπάω πια στο γήπεδο. Την ώρα που έβαζα τη φόρμα μου, ένα παιδί μου φώναξε «καλώς τα βλήτα» κι όλοι σκάσανε στα γέλια». Οι μικροί συμμαθητές σε τέτοιες περιπτώσεις είναι καταστροφικοί, καθώς δεν είναι σε θέση να συνειδητοποιήσουν τη σοβαρότητα του προβλήματος και αντί να βοηθήσουν αυτό το παιδί προσπαθούν κάτι να βρουν για να το κοροϊδέψουν. «Ε, λοιπόν, όταν ζήτησα εκείνη τη μέρα από τη δασκάλα να «πάω έξω», αυτός σώνει και καλά να έλθει μαζί για βοήθεια. Εγώ δεν το είχα ανάγκη, αλλά επέμεινε και η δασκάλα τον άφησε. Ε, λοιπόν εκεί στις τουαλέτες κρυφοκοίταξε και μετά είπε στ' άλλα τα παιδιά «Ο Χαράλαμπος έχει μικρό πουλάκι!» (σελ. 146 «Το ποτάμι ζήλεψε»). Μπορεί, ωστόσο να δικαιολογηθεί εν μέρει η στάση των μικρών παιδιών, η οποία πηγάζει από την περιέργεια και την ανωριμότητα τους και μεταφράζεται σε οίκτο περιφρόνηση και κοροϊδία. Συνήθως

σχολιάζουν παιδιάστικα κάποιον που είναι λόγου χάρη σωματικά ανάπηρος. Εντούτοις, όμως διαφαίνεται η πικρόχολη περιφρόνησή τους:

«- Δεν είναι έτσι ο αληθινός Αη - Βασίλης, άκουσα μπροστά μου ένα μικρό να λέει στο διπλανό του.

- Ούτε πάει με καρτσάκι, συμπλήρωσε ο άλλος.

-Και μπαίνει από την καμινάδα ο αληθινός, ξανά ο πρώτος.

- Αντε να περάσει αυτός με το καρτσάκι ... κρυφογέλασε ο άλλος».

[Β. Μάστορη, ό.π. σελ. 35].

Εκεί που υπάρχουν δείγματα κατανόησης και αλληλοβοήθειας είναι μεταξύ των παιδιών με Ειδικές Ανάγκες. Ανάμεσα σ' αυτά τα παιδιά αναπτύσσεται μια ιδιαίτερη σχέση, μια σχέση που την χαρακτηρίζει το γεγονός ότι τέτοια παιδιά συμπάσχουν και μπορούν να καταλάβουν τον πόνο αλλά και το μεράκι του άλλου για κάτι. «Ο Νάσος είναι, ορέ παιδιά! Τι τον κοιτάζετε παράξενα. Είναι γκαβό το παιδί. Γι' αυτό κρατάει και ραβδάκι. Τον έφερα εγώ. Θέλει να μάθει γράμματα όπως κι εμείς! Μην κοιτάτε που δεν έχει μάτια!» λέει η Μαρία η οποία αντιμετωπίζει κάποιο κινητικό πρόβλημα [Από το βιβλίο του Χρ. Σκανδάλη σελ. 27).

Ωστόσο και σ' αυτήν την κατηγορία υπάρχουν διαφοροποιήσεις. Εμφανίζονται δηλαδή παιδιά φυσιολογικά που συμπεριφέρονται με άψογο τακτ, καλοσύνη και αγάπη απέναντι στα παιδιά με ειδικές ανάγκες. «- Ελα, μεγάλε! του 'λεγε ο Κώστας. - Περπάτα δικέ μου! ο Μπίλλη. - Ελα γλυκέ μου, η Ελένη» (σελ. 51 «Το ποτάμι ζήλεψε»). Ίσως το παραπάνω ν' αποτελεί την εξαίρεση στο παιδικό περιβάλλον του παιδιού με ειδικές ανάγκες. Διαπιστώσαμε πως αυτό που απορρίπτονται και βασανίζονται είναι κυρίως αγόρια και με νοητική καθυστέρηση. Οι περιπτώσεις αλληλοβοήθειας που υπάρχουν συνδέονται συνήθως σεξιστικά και μόνο στο επίπεδο του εφηβικού σκιρτήματος. «Ο Γιάννος δεν άφηγε την Αργυρώ από τα μάτια του καθώς αυτή χοροπηδούσε ανάμελη, βουτηγμένη ως το γόνατο στη μουστιά. Την πρόσεχε πως και τι μην την σπρώξουν, μην παραπατήσει μην τυχόν και πέσει» («Αργυρώ» σελ. 36), «Για να σου πω, ρε μαραγκόπαιδο! Αν ξανατολμήσεις να μιλήσεις στο κορίτσι μου, χάθηκες. Θα

σβήσεις απ' το πρόσωπο της γης» (ό.π. σελ. 107), «- Χα χα χα! Το κορίτσι σου είναι κουλό! Φλαπ! Ένα δυνατό χαστούκι κόλλησε στο ξαναμμένο μάγουλο του και του'δωσε να καταλάβει πως ο αντίπαλος του δεν αστειευότανε» (ό.π. σελ. 134). Βέβαια στο τελευταίο μυθιστόρημα παρατηρούμε πως σχεδόν όλοι οι συμμαθητές κραυγάζουν υπέρ της Αργυρώς, την υπερασπίζονται και τη θαυμάζουν για τις προσπάθειες της. Όμως το τελικό, γενικό συμπέρασμα που βγαίνει είναι ότι το παιδικό περιβάλλον διάκειται ελάχιστα φιλικά προς το παιδί με Ειδικές Ανάγκες.

Οι μεγάλοι τώρα εμφανίζονται κυρίως απορριπτικοί. Παρόλη την ωριμότητα που υποτίθεται ότι τους διακρίνει, δεν αντέχουν τη θέα ενός τέτοιου παιδιού, ακόμη κι αν η δουλειά τους, τους υπαγορεύει μια σωστή στάση. «Ήσυχα τέρας, ...Σκάσε ...» («Θα σε ξαναδώ φιλαράκι μου» σελ. 28), «Ο κόσμος τριγύρω μας κοιτάζει... Την τραβάω μακριά από τα περίεργα βλέμματα ... Μακριά από κάτι γριούλες που σταυροκοπιούνται και μιλάνε για δαιμονισμένους». (Ελένη Δικαίου, ό.π. βλ. σελ. 86). Στην περίπτωση, ωστόσο του Γιάγκου, ενός νέου με ειδικές ανάγκες, οι μεγάλοι γίνονται απορριπτικοί εξαιτίας της κατάστασης που επικρατεί (δηλαδή του πολέμου). «Οι πόρτες άνοιγαν πιο δύσκολα στον Γιάγκο. Μερικοί έκαναν πως δεν τον έβλεπαν. Περίμεναν ν' αλλάξει στενό για να βγουν από τα σπίτια τους ... Ποιος προλάβαινε να νοιαστεί γι' αυτόν;» (σελ. 68, «Αγαπάει Γιαγκο αγαπάει...»). Αυτή η συμπεριφορά έχει αρνητικό αντίκτυπο πάνω σ' αυτά τα παιδιά «- Μαμά, εκείνη εκεί η νοσοκόμα είπε στη διπλανή της για μένα «Αυτό είναι τεμπελόσκυλο!» διαμαρτυρήθηκε μια μέρα (σελ. 42-43 «Το ποτάμι ζήλεψε»). Η απόρριψη είναι ό,τι χειρότερο για τα παιδιά με ειδικές ανάγκες γιατί χάνουν την εμπιστοσύνη από τον εαυτό τους, έστω και για τις λιγοστές τους ικανότητες. «- Αυτό το μυρμηγκί είναι ολότελα άχρηστο. - Αχυρα έχει στο κεφάλι του! - Σίγουρα θα καταλήξει στο στομάχι κάποιας κότας. Έτσι, ... στο κεφάλι του μικρού μυρμηγκιού φώλιασαν και τα άχυρα και ο φόβος της κότας» (σελ. 12-13 «Ο μικρός Ντουπ»).

Δεν παύουν επίσης να νιώθουν οίκτο, ακόμη και να περιγελούν ... εάν είναι δυνατόν - ένα τέτοιο παιδί. Τα παιδιά όσο αθώα κι' αν είναι, έχουν επίγνωση του τι γίνεται και πληγώνονται απ' όλα αυτά. «Η επίσκεψη της

Αργυρώς στα Γιάννενα τη θύμωσε ... Κόσμος να σου πετύχει! Οπου περπατούσε ... ένιωθε τα μάτια των περαστικών καρφωμένα πάνω της. Ο καθένας την κοιτούσε με τον τρόπο του. Άλλος με ξάφνιασμα, άλλος με περιέργεια ή με συμπόνια. Μουρμουρητά φτάνανε στ' αυτιά της: «Το καημένο το κορίτσι ... Κάποιος πιτσιρικός ξεφώνισε: «Μαμά ... μια κουλή!» Η μαμά του τον κατσάδιασε δυνατά, σε τρόπο που ν' ακουστεί ένα γύρο. Όσοι δεν την πρόσεξαν, γύρισαν τότε να την κοιτάξουν. Όλα τούτα της φέρνανε ανακατωσούρα της «Αργυρώς» (σελ. 83 «Αργυρώ»). Ο τρόπος αυτός προκαλεί και τη στεναχώρια της μάνας. «... οι ματιές τους άλλαξαν. Ήταν φορτωμένες οίκτο για το Θωμά και συμπόνια για μένα. Που και που συναντούσαμε και ματιές εξεταστικές, γεμάτες περιέργεια και αμηχανία» (σελ. 56 «Θωμάς»). Σε μια περίπτωση συναντούμε κάποιους να περιγελούν ένα «ειδικό» παιδί που αν και είχε λάβει μια σχετική εκπαίδευση με σκοπό να ενταχθεί σιγά σιγά στην κοινωνία, δεν τα κατάφερε γιατί δεν τον άφησαν οι συνάδελφοί του να τα καταφέρει «Το πείραγμα όμως του προσωπικού ήταν τέτοιο, που το παιδί άρχισε να ενοχλείται και να συμπεριφέρεται άσχημα τόσο, που στο τέλος το 'διώξαν». (σελ. 75 «Είναι ο γιος μου»).

Επίσης οι μεγάλοι αδυνατούν να κρύψουν την περιέργεια τους. Κοιτάζουν αυτά τα παιδιά παράξενα σαν να πρόκειται για κάποιο περίεργο αξιοθέατο. «Οι επιβάτες ... καθώς περνούσαν από μπροστά μας, κοντοστέκονταν και οι ματιές τους ήταν γεμάτες περιέργεια κι απορία ... Η ομάδα μας φορούσε κάτασπρα μπλουζάκια που έγραφαν πάνω τους Ειδικοί Ολυμπιακοί Αγώνες ...» (σελ. 55 «Ο Θωμάς»). Η περιέργεια αυτή όντας μη διακριτική, ενοχλεί ιδιαίτερα τους γονείς. «Με ενοχλούσε που τον έβλεπαν επίμονα, χωρίς τουλάχιστον να με ρωτήσουν κάτι, ώστε να μπορέσω να τους μιλήσω, να τους εξηγήσω ότι κι αυτά τα παιδιά χαίρονται όταν τα χαϊδεύεις, και σ' αυτά τα παιδιά αρέσει να τους χαμογελάς χωρίς να τα βλέπεις επίμονα και βουβά». (σελ. 53 «Είναι ο γιος μου»).

Όλα τα παραπάνω ανήκουν στη μια όψη αντιμετώπισης των μεγάλων, την αρνητική. Κάτι τέτοιο, βέβαια δε συνεπάγεται ότι δεν υπάρχει και η άλλη πλευρά, η θετική. Έτσι οι μεγάλοι εμφανίζονται και

βοηθητικοί. Ο Ορέστης για παράδειγμα (βλ. «Γράμμα στο μοναχικό μου αδερφό»), ο νεαρός φίλος της Κάρινας, έστω και από τη λιγοστή επαφή με τον καθυστερημένο αδερφό της, προσπαθεί να κάνει μια μικρή κίνηση προς αυτόν, όχι για να καλοχαρακτηριστεί από την ίδια αλλά επειδή το αισθάνεται! «Τότε ο Ορέστης ... κάθισε κοντά του κι άρχισε να του λέει μαλακά: «Ελα, έλα. Κοίταξε αυτήν την όμορφη κοπέλα, είναι μια θεά. Τι είναι; Πες το κι εσύ: Θεά» (σελ. 38). Σε μια άλλη περίπτωση, τώρα παρατηρούμε ότι οι κάτοικοι μιας κλειστής κοινωνίας βοηθούν ένα καθυστερημένο παιδί που είναι μόνο του στον κόσμο. «Ομως, ήταν σ' όλους γνωστό πως έπρεπε να του εξασφαλίσουν το φαγητό του. Σήμερα ο ένας, αύριο ο άλλος. Από μόνοι τους. Δεν το ζητούσε ποτέ» (σελ. 20 «Αγαπάει Γιάγκο, αγαπάει...»).

Ακόμη δε διστάζουν να δείξουν κατανόηση και να σταθούν εμμέσως στα παιδιά αυτά, δίνοντας κουράγιο αρχικά στους δικούς τους. «- Μη στεναχωριέσαι, λέει η θεία Ευγενία στη Μαμά. Θα μάθει το παιδί, σιγά - σιγά. Θα 'ρθει η ώρα του». («Πόσο κοντά είναι το φεγγάρι» σελ. 96), «Πολύ λυπήθηκα για το κοριτσάκι σας, μα μη στεναχωριέσαι, κόρη μου. Τι να κάνουμε; Είναι κι αυτά μες στη ζωή μας!» (Κίκα Πουλχερίου, ό.π. βλ. σελ. 100). Άλλες φορές πάλι θαυμάζουν τις προσπάθειες του παιδιού και τη μαχητικότητα του για μια καλύτερη ζωή και του συμπαραστέκονται δίχως άλλο. «- Μπράβο Χαράλαμπε! - Κράτα γερά! - Θα τα καταφέρεις!» Του φώναζαν οι μαγαζάτορες στο δρόμο που τον είχαν μάθει πια. (σελ. 82-83). «Εκεί έξω από την πολυκατοικία, μαζεύτηκαν όλοι οι γείτονες και κατευόδωσαν το Μαραθωνοδρόμο ...» (σελ. 105). «Γείτονες, φίλοι, συγγενείς, όλοι πέρασαν να δώσουν το κατευόδιο στον Χαράλαμπο» (σελ. 169 «Το ποτάμι ζήλεψε»). Τέλος η συμπάρασταση τρίτων φαίνεται και μέσα από τη μαρτυρία της Ι. Τσοκοπούλου «Είναι ο γιος μου» (σελ. 57). «... Εδώ θέλω να προσθέσω ότι όλοι οι φίλοι μας με πολλή αγάπη μας συμπαραστάθηκαν στο πρόβλημα μας και ιδιαίτερα ο Παναγής Θεοδωράκης».

Επιπλέον δεν κρύβουν τον εντυπωσιασμό τους, όταν το παιδί με ειδικές ανάγκες φτάνει ένα στόχο. Η Ειρήνη Μάρρα μέσα από το έργο της

«Ο μικρός Ντουπ» δίνει με εκπληκτικό τρόπο πως το μικρό μυρμηγκάκι που όλοι θεωρούσαν άχρηστο κατόρθωσε ν' ανέβει στα μάτια όλων. (σελ. 39). «Ο κόσμος αλάλαζε κι ο μικρός Ντουπ ένιωθε περήφανος, ατρόμητος και δυνατός. Με επίσης εύστοχο τρόπο παρουσιάζει ο Β. Ηλιόπουλος (βλ. Τριγωνοψαρούλης) πως ένα ψαράκι που όλοι θεωρούσαν χαζό κατόρθωσε να σώσει όλη την κοινωνία των ψαριών από τα δίχτυα του ψαρά. «- Κι αυτή τη σωτηρία θα τη χρωστάμε όλοι μας σε κάποιον που κοροϊδεύαμε και κατηγορούσαμε για τεμπέλη! συμπλήρωσε η γλώσσα. - Συγγνώμη Τριγωνοψαρούλη είπε δειλά δειλά ένα μπαρμπούνι ...» (σελ. 61).

Σ' αυτό το σημείο πρέπει ν' αναφερθούμε σ' ένα διαχωρισμό, μεταξύ των ενηλίκων της Ελλάδας και των ενηλίκων του εξωτερικού ως προς τη στάση τους απέναντι στα παιδιά με ειδικές ανάγκες. Την αφορμή αυτή δίνει η Λίτσα Ψαραύτη στο διήγημά της «Ο Θωμάς». Μάλιστα αναφέρει σχετικά (σελ. 62): «Ο κόσμος εδώ αγαπάει και σέβεται κάθε άνθρωπο αδικημένο, αναγνωρίζει ότι έχει κι' αυτός δικαίωμα στη ζωή, στη χαρά, στην ευτυχία...». Συνεπώς διαπιστώνουμε και μόνοι μας πόσο διαφορετικά συμπεριφέρονται στο εξωτερικό, στα παιδιά αυτά και με πόση ανωτερότητα! Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν και οι εξαιρέσεις.

Σε ευρύτερη κλίμακα εκείνοι που κατανοούν τα παιδιά με ειδικές ανάγκες είναι οι επιστήμονες και γενικότερα ο εκπαιδευτικός κόσμος. Αυτή η άποψη είναι άκρως ρεαλιστική, γιατί όπως διαπιστώνεται και παρακάτω πέρα από το πολύ σημαντικό συναισθηματικό στοιχείο υπάρχει σ' αυτούς τους ανθρώπους το στοιχείο της γνώσης και της ενημέρωσης. Το τελευταίο, δυστυχώς λείπει για την ευαισθητοποίηση και του υπόλοιπου κόσμου.

Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Εύας της νεαρής παιδοψυχολόγου (βλ. Ελένη Δικαίου «Θα σε ξαναδώ φιλαράκι μου»), η οποία προσλαμβάνεται για πρώτη φορά σ' ένα από τα καλύτερα ιδρύματα για παιδιά με ειδικές ανάγκες. Όταν ξεκινάει τη δουλειά της το μόνο που επιθυμεί είναι να εφαρμόσει με πάθος όλα όσα έμαθε κερδίζοντας τόσα πολλά Αριστα στο Πανεπιστήμιο. Στο ίδρυμα όμως αναπτύσσεται μια πολύ τρυφερή σχέση ανάμεσα στην ίδια και σ' ένα από τα «παιδιά της σιωπής», ένα κοριτσάκι. Η Εύα κατορθώνει με επιμονή και υπομονή να εισχωρήσει

μέσα στο παγωμένο βλέμμα της μικρής και ανατρέπει την άποψη όλων μέσα στο ίδρυμα που θεωρούν τη Μέλια ένα παιδί που δεν επικοινωνεί με το περιβάλλον, μια δεδομένη δηλαδή περίπτωση. «Έκανα την ανάγκη φιλότιμο, το θάρρος θράσος δηλαδή και του ζήτησα δειλά την άδεια ... ν' ασχοληθώ... ιδιαίτερα μαζί της» (ο.π. σελ. 61), «Της απλώνω το χέρι. Δεν περιμένω να μου δώσει το δικό της. Ξέρω πως δε θα μου το δώσει. Αλλά είμαι πολύ νέα. Έχω μπροστά μου καιρό να προσπαθήσω» (σελ. 74). «Μη δείξεις πόσο είσαι ευτυχισμένη, και τα καταστρέψεις όλα μέσα σε μια στιγμή, Εύα για το Θεό! Υστερα! Έχεις όλο τον καιρό να χαρείς ύστερα. Να γελάσεις. Να κλάψεις. Μετά! Κι επιτέλους, Εύα, μη στέκεσαι σαν άγαλμα! Είναι αλήθεια. Δεν το βλέπεις λοιπόν, Εύα σου απλώνει το χέρι!!!» (ό.π. σελ. 76). Είναι στ' αλήθεια εκπληκτικό, πως κατορθώνει να «σπάσει» τη σιωπή της μικρής Μέλιας και τελικά την επαναφέρει στον πραγματικό κόσμο. Και είναι εξίσου εκπληκτικό το γεγονός ότι το παιδί με ειδικές ανάγκες λαμβάνει την αγάπη της παιδοψυχολόγου ... «Η Ζωή έχει φουντωτά μαλλιά κι όλο γελάει ... Η Ζωή έχει σχολείο ... Έχει χρώματα ... Και παιδιά που πίνουνται από το χέρι, κάνουν κύκλο και τραγουδάνε... «ΑΛΛΑ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΦΙΛΑΡΑΚΙ ΜΟΥ!» (ό.π. σελ. 184).

Σε μιαν άλλη περίπτωση ο δάσκαλος δίνει αυτοπεποίθηση στο παιδί με ειδικές ανάγκες, ώστε να εκμεταλλευτεί τις δυνατότητες του. Για παράδειγμα, στο διήγημα της Λ. Ψαραύτη «Ο Θωμάς» ο Γεράσιμος ο γυμναστής του μικρού πρωταγωνιστή τον βοηθά να αξιοποιήσει το ταλέντο του στο τρέξιμο και να δείξει τι πραγματικές δυνατότητες έχει. «- Οχι, ο γιος σας ήξερε τις δυνάμεις του και τις μέτρησε σωστά... Θέλω να τον προπονήσω στο δρόμο των εκατό μέτρων για να πάρει μέρος στους αγώνες, στο τέλος της σχολικής χρονιάς. Γι' αυτό ήρθα σήμερα, να ζητήσω την άδειά σας». (ό.π. σελ. 57), «Θα του κάνει καλό ο αθλητισμός ... θα γίνει πιο κοινωνικός. Δε θα τον πιέσω ποτέ να κάνει περισσότερα απ' όσα μπορεί». (ο.π. σελ. 58). Αλλά ένα παρόμοιο παράδειγμα παίρνουμε και από την καθηγήτρια της Αργυρώς την κα Ναυσικά (βλ. «Αργυρώ») η οποία την ενθαρρύνει στη μεγάλη της προσπάθεια. «Μ' ανοιχτό το στόμα κοιτούσε και η καθηγήτρια, πράγμα που δεν εμπόδισε τα μάτια της να γυαλίζουν υγρά.

«Μπράβο, Αργυρώ! Χαρά στο κουράγιο σου!» (ο.π. σελ. 73). Εκτός από το έναυσμα για προσπάθεια που δίνει η δασκάλα /ο δάσκαλος σ' αυτά τα παιδιά είναι ολοφάνερη και η αγάπη που τους τρέφουν κι' ας ξέρουν πως δεν μπορούν να κάνουν κάτι για να τα βοηθήσουν. «Γράμματα δεν έμαθε καθόλου μα, μ' όλα αυτά η δασκάλα μας τον αγαπάει κι όλο του λέει «Περικλή μου» και «Περικλή μου». (σελ. 16 «Πόσο κοντά είναι το φεγγάρι»). Παρ' όλα αυτά όμως παρουσιάζεται και η άλλη όψη, της πραγματικότητας όπου οι εκπαιδευτικοί δεν είναι ενημερωμένοι επιστημονικά πάνω στο ζήτημα της Ειδικής Εκπαίδευσης. Έτσι η δασκάλα του Λάμπη (βλ. «Ο Λάμπης και το κόκκινο καϊκι») παρόλο που διαβλέπει τις δυνατότητές του και τον βοηθάει, εντούτοις στη λιγοστή βοήθεια του σχολείου και στη μάταιη ενημέρωση των γονέων.

Σε δυο περιπτώσεις συναντάμε και την άλλη πλευρά, την αρνητική δηλαδή αντιμετώπιση του εκπαιδευτικού προς το παιδί με ειδικές ανάγκες. Στο βιβλίο του Β. Ηλιοπούλου «Ο Τριγωνοψαρούλης» είναι έκδηλη η εχθρική διάθεση της δασκάλας προς τον λιγότερο εύστροφο μαθητή της. «Η κυρά - Σουπιά πήγαινε κοντά του και του έδειχνε τι έπρεπε να κάνει. Όμως και πάλι ο Τριγωνομετρούλης δεν τα κατάφερνε κι εκείνη εκνευριζότανε και του έβαζε τις φωνές: - Μα πότε θα μάθεις επιτέλους; (ό.π. σελ. 21). Τέλος, η άλλη περίπτωση αφορά το διευθυντή στο σχολείο της Αργυρώς, ο οποίος αρχικά αρνείται κατηγορηματικά να τη δεχτεί στο σχολείο λόγω της σωματικής της αναπηρίας. «Ξέρετε, κυρία Λέκκα, φυσικά η εκπαίδευση είναι υποχρεωτική στο γυμνάσιο, ωστόσο σε εξαιρετικές περιπτώσεις μπορούμε να κάνουμε υποχωρήσεις. Νομίζω πως το δημοτικό θα είναι αρκετό για την κόρη σας» (σελ. 43 «Αργυρώ»).

Τελειώνοντας με την αναφορά στο εξωοικογενειακό περιβάλλον θα δούμε τη στάση του ιατρικού κόσμου. Το γενικό συμπέρασμα για όλες τις περιπτώσεις είναι ότι οι γιατροί ενδιαφέρονται. Τρανταχτό παράδειγμα αποτελεί για την πρόοδο της Αργυρώς. «Αγαπητή μου Αργυρώ! Το γράμμα σου και το σχέδιο σου μου δώσανε πολλή χαρά. Το είχα καταλάβει πως είχα να κάνω με λεβέντισσα. Σου στέλνω τις ευχές μου για τον καινούργιο χρόνο

και μαζί ένα βιβλίο. Λέει για κάποιο κορίτσι όχι τόσο γενναίο με σένα, μα το ίδιο εξυπνο» (σελ. 77 από το ομώνυμο έργο της Ν. Τζώρτζογλου).

B2. Γενικά Συμπεράσματα

Από τα 14 βιβλία που εξετάσουμε, οι συγγραφείς των εννέα πραγματεύονται ως θέμα παιδιά με νοητική καθυστέρηση. Έτσι η Μαργαρίτα, ο Λίνος, ο Θωμάς, ο Λεωνίδας, η Μέλια, ο Ντρουπ, ο Τριγωνοψαρούλης, ο Γιάγκος και ο Λάμπης αποτελούν μάλλον αντιήρωες μια και λόγω της εγκεφαλικής τους αναπηρίας δε διαθέτουν τα χαρακτηριστικά εκείνα που σηματοδοτούν έναν τυπικό παιδί - ήρωα, ενός λογοτεχνήματος. Ωστόσο, παρά την ολική ή μερική απουσία με το περιβάλλον αναδεικνύονται σε ήρωες με άμεσο ή έμμεσο τρόπο. Αυτή η «ιδιαιτερότητα» τους επηρεάζει τις σχέσεις των μελών της οικογένειας καθώς και τις σχέσεις με το κοινωνικό περιβάλλον με τέτοιο τρόπο που στο τέλος τις ρυθμίζει. Πρόκειται για αγόρια και σε δυο περιπτώσεις για κορίτσια που αντιμετωπίζουν βαρύτατη (Μαργαρίτα, Λίνος, Γιάγκος), βαριά (Θωμάς, Μέλια) ή μέση νοητική καθυστέρηση (Ντρουπ, Τριγωνοψαρούλης, Λάμπης), με εξαίρεση το Λεωνίδα που αντιμετωπίζει το σύνδρομο Down. Ο Λίνος είναι πρωτότοκος, ο Λάμπης και η Μαργαρίτα ανήκουν σε πολυμελείς οικογένειες, ο Λεωνίδας έχει έναν ακόμα αδερφό και ο Θωμάς με τη Μέλια είναι μοναχοπαιδιά. Για τους υπόλοιπους τρεις (Ντρουπ, Τριγωνοψαρούλη, Γιάγκο) δεν έχουμε στοιχεία για την οικογενειακή τους κατάσταση.

Οι συγγραφείς δε στέκονται πολύ σε λεπτομέρειες της εμφάνισης τους, αντίθετα φροντίζουν να κάνουν αισθητή την παρουσία τους μέσα από περιγραφές των αντιδράσεών τους. Ωστόσο γίνεται και κάποια σχετική αναφορά στα εξωτερικά τους χαρακτηριστικά όπου τονίζονται εξίσου η ομορφιά και η ασχήμια. Ο Λίνος για παράδειγμα («Είναι όμορφος ... Έχει γαλάζια μάτια ... κι είναι ψηλός»· ο Θωμάς από μικρός ήταν ένα «όμορφο ξανθό αγοράκι»· ο Λεωνίδας χαρακτηρίζεται κι' αυτός όμορφος μετά την εγχείριση που έκανε, αλλά και η Μέλια είναι ένα «πανέμορφο ξανθό

κοριτσάκι. Αντίθετα η νεογέννητη Μαργαρίτα έχει εξωτερικά χαρακτηριστικά που προδίδουν τη νοητική της καθυστέρηση: είναι «ασχημούλα» και «κρεμάει τη γλώσσα». Το ίδιο συμβαίνει και με το Λάμπη που έχει: μακρύ κεφάλι, φαρδύ μέτωπο και μυτερό πιγούνι. Αλλά και ο Τριγωνοψαρούλης έχει περίεργο και συνάμα αστείο σχήμα.

Από τις πληροφορίες που μας δίνουν τα βιβλία η αιτία της νοητικής καθυστέρησης ποικίλει από περίπτωση σε περίπτωση. Ο Λίνος προσβλήθηκε από υψηλό πυρετό, όταν ήταν έξι μηνών. Η Μέλια «αφέθηκε» στον κόσμο της σιωπής μετά τον βίαιο χωρισμό των γονιών της. Και ο Λάμπης σύμφωνα με τους ισχυρισμούς της μητέρας είναι ένα παιδί «χωρίς μυαλό» που «ο Θεός το έπλασε έτσι το κακόμοιρο». Η παραπάνω απλοϊκή διάγνωση οφείλεται στο γεγονός ότι ο Λάμπης είναι μέλος μιας πολύτεκνης φτωχής οικογένειας που μεγαλώνει σ' ένα μικρό ελληνικό νησί. Ωστόσο η αιτία της νοητικής καθυστέρησης δεν αναφέρεται σ' όλες τις περιπτώσεις.

Όσον αφορά τα υπόλοιπα πέντε βιβλία αφορούν παιδιά με κάποια σωματική αναπηρία. Η Αργυρώ και η Μάτα, που αποτελούν και τα μοναδικά κορίτσια πάσχουν η μεν πρώτη από μερική αναπηρία στα χέρια, ενώ η δεύτερη από ελαττωματική ακοή. Ο Χαράλαμπος υποφέρει από σπαστική τετραπληγία, ο Φλεβάρης είναι κουτσός και ο Νάσος, τυφλός. Από τους παραπάνω μικρούς πρωταγωνιστές μόνο η περίπτωση της Αργυρώς προκλήθηκε από ατύχημα. Ως προς την εξωτερική εμφάνιση πληροφορίες έχουμε μόνο για την Αργυρώ που είναι ένα πολύ όμορφο κορίτσι.

Ολοκληρώνοντας τη σύντομη ανάλυση για τους κεντρικούς ήρωες των βιβλίων θα λέγαμε ότι τα παιδιά με σωματική αναπηρία έχουν πλήρη συναίσθηση της κατάστασης που επικρατεί στον κοινωνικό περίγυρο αλλά και μέσα στην ίδια την οικογένεια. Έτσι συναισθάνονται περισσότερο τι συμβαίνει γύρω τους. Κατανοούν δηλαδή τα σχόλια είτε αυτά είναι θετικά, είτε αρνητικά.

Απ' όλα τα παραπάνω διαπιστώνουμε ότι οι ιδιότητες και ικανότητες που διαθέτει ένα παιδί με ειδικές ανάγκες παρουσιάζονται σκόπιμα με σχετική σύνεση στη διάρκεια της πλοκής των υποθέσεων. Η - συνήθως -

υπερπροστατευτική μητέρα και ο αποστασιοποιημένος πατέρας δίνουν τεράστια σημασία στο πρόβλημα. Η οικογένεια αποτελεί το «φρούριο» όπου φυλάσσεται το παιδί μια και ο κοινωνικός περίγυρος διάκειται περισσότερο εχθρικός. Οπότε το πρόβλημα εστιάζεται στον τελευταίο δηλαδή στο τι θα πει ο κόσμος. Πρέπει ωστόσο να συνειδητοποιηθεί η διάσταση αυτή για να απεγκλωβιστεί η οικογένεια - από τα παραδοσιακά δεσμά της.

Οι συγγραφείς παρουσιάζουν το παιδί λιγότερο κοινωνικό, λόγω αρνητικών σχολίων αλλά προικισμένο με νοητικές ικανότητες και συναισθήματα. Το μήνυμα που προσπαθούν οι ίδιοι να περάσουν είναι η υπέρβαση της πραγματικότητας από τα κοινωνικά δεδομένα στα λογοτεχνικά δρώμενα. Η ιδεολογία δηλαδή ότι ένα παιδί με ειδικές ανάγκες είναι ένα απόλυτα φυσιολογικό παιδί ανάμεσα σε άλλα ειδικά παιδιά, όπως ακριβώς και ένας άνθρωπος δίχως κάποιο ειδικό πρόβλημα είναι φυσιολογικός ανάμεσα σ' όσους δεν έχουν. Ένα τέτοιο μήνυμα θα πρέπει να ενσωματωθεί σε έργα μέσα στα σχολεία, γιατί εκεί υπάρχουν δυνατότητες ομαδικής δράσης και διαπροσωπικών σχέσεων. Έτσι, θα υπάρξει η ομαλή ένταξη του παιδιού στην κοινωνία από τη στιγμή που το παραπάνω θ' αποτελέσει στοιχείο ευαισθητοποίησης του μικρού αναγνώστη.

Πάντως στόχος των συγγραφέων αποτελεί η καλλιέργεια ουσιαστικών αισθημάτων ανθρωπισμού από τη στιγμή που θα εξοικειωθούν οι αναγνώστες με το θέμα αυτό. Για την επίτευξη του παραπάνω στόχου απαραίτητα συστατικά είναι: η παιδαγωγική κατάρτιση, η συμβουλευτική διάθεση η σύνδεση του παιδιού με όλες τις φάσεις της ζωής του και η αποφυγή παραδοσιακών στοιχείων - στερεοτύπων.

Σε γενικές γραμμές οι συγγραφείς προσεγγίζουν το θέμα των παιδιών με ειδικές ανάγκες με ευαισθησία και ρεαλισμό, γνώση και επίγνωση της κατάστασης. Αυτό που προκαλεί εντύπωση είναι η απουσία του ηθικοδιδασκτισμού ενώ η αμεσότητα και η ειλικρίνεια που χαρακτηρίζει τον τρόπο γραφής των βιβλίων συγκινούν τον αναγνώστη. Οι διάφορες κρίσεις των παιδιών καθώς και η διαβάθμιση στις αντιδράσεις των γονέων από την ώρα που εμφανίζεται το πρόβλημα (απομόνωση, αποδοχή του προβλήματος,

σταδιακή αποκατάσταση επικοινωνίας με τον κοινωνικό περίγυρο) προβάλλονται με ρεαλισμό δίχως βερμπαλισμούς.

Τα θέματα επίσης προσεγγίζονται με ιδιαίτερη πρωτοτυπία, καθώς τα πλαίσια αναφοράς δεν είναι εξωπραγματικά, αφού τονίζουν τη δύναμη της αγάπης. Οι υποθέσεις των έργων είναι, θα έλεγε κανείς, σκιαγραφημένες με ζοφερά χρώματα. Το τρίπτυχο αγάπη- αγώνας - αποδοχή αποτελεί κοινό σημείο των διηγημάτων - μυθιστορημάτων. Ουσιαστικά, αυτά χρειάζονται τα παιδιά με ειδικές ανάγκες έτσι ώστε να ζήσουν με αξιοπρέπεια, έχοντας δικαίωμα σε μια «φυσιολογική» ζωή. Παρατηρείται ότι η αφοσίωση και η υπομονή ανταμείβονται με τον καλύτερο τρόπο, καθώς τα παιδιά αυτά βρίσκονται σε θέση να γεμίζουν με άπλετο φως τη ζωή των δικών τους, προσφέροντας τους χαρά. Όταν, για παράδειγμα, ο Θωμάς θριαμβεύει όχι στο δρόμο των 100 μέτρων αλλά στο στίβο του ήθους η μάνα θέλει να κραυγάσει: «Είναι το παιδί μου αυτό, ο Θωμάς μου, εγώ τον γέννησα, και είμαι η πιο περήφανη και ευτυχισμένη μάνα στον κόσμο» (σελ. 63). Το ίδιο θετικό συναίσθημα εκφράζει και η Ι. Τσοκοπούλου «Είναι ο γιος μου!» η οποία επιγράφει την προσωπική της μαρτυρία.

Θα κλείσουμε αυτό το μέρος με μια φράση της Λ. Πέτροβιτς - Ανδρουτσοπούλου «η επαφή με την πραγματικότητα γίνεται μέσω της Τέχνης, μέσω της Λογοτεχνίας. Αρα μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι η προετοιμασία για τη ζωή γίνεται έτσι πιο αποτελεσματική»⁹. Επιπλέον, αποκτούν περισσότερες γνώσεις πάνω σ' αυτά τα θέματα και καταλαβαίνουν ότι δεν είναι ούτε μόνοι αλλά ούτε και οι μοναδικοί στον κόσμο που αντιμετωπίζουν κάτι τέτοιο, καθώς λαμβάνουν ελπίδες για αντιμετώπιση της κατάστασης. Συνολικά παίρνουν την εικόνα ότι και τα παιδιά τους παρόλο το ειδικό τους πρόβλημα αποτελούν μαχητές και γενναίους συνεχιστές της ζωής. Ωστόσο, 3 φοιτήτριες υποστηρίζουν τη μη θετική επίδραση τέτοιων βιβλίων. Η πρώτη θεωρεί ότι τα εν λόγω βιβλία κάνουν γονείς και αδέρφια να νομίζουν ότι έχουν σοβαρό πρόβλημα - και ότι δεν μπορούν να συναναστρέφονται με υγιή άτομα. Η δεύτερη θεωρεί ότι αυτά τα βιβλία παρόλο που δίνουν μια κάποια ψυχολογική υποστήριξη αποτελούν εκμετάλλευση του ανθρώπινου πόνου για εμπορικούς σκοπούς.

Και η τρίτη, μιλώντας για μη ευνοϊκό οικογενειακό περιβάλλον προς τα άτομα με ειδικές ανάγκες αναφέρει ότι αυτά τα λογοτεχνικά βήματα δε βοηθούν εάν οι ίδιοι δεν αλλάξουν στάση.

Συμπερασματικά, παρατηρείται ότι το συντριπτικό ποσοστό των φοιτητών ενδιαφέρεται για τα άτομα με Ειδικές Ανάγκες. Εκτός από δυο περιπτώσεις, όλοι οι υπόλοιποι επιθυμούν την επαφή των μειονεκτούντων παιδιών με το βιβλίο. Δυστυχώς όμως διαπιστώνεται έλλειψη γνώσης ως προς τις κινήσεις που έχουν λάβει χώρα για την καταστρατήγηση ειδικών προγραμμάτων από την πλευρά της Διεθνούς Οργάνωσης Βιβλίων για τη Νεότητα (IBBY). Οι λίγοι ενημερωμένοι έχουν γνώση μόνο για τα βιβλία που έχουν γραφεί με πρωταγωνιστές παιδιά με ειδικές ανάγκες και για αυτά που κυκλοφορούν (μαζί με κασέτες) για τυφλούς. Τίποτα όμως δεν ξέρουν για τα βιβλία που το βοηθούν να γνωριστούν καλύτερα με το περιβάλλον τους, να πλουτίσουν τις γνώσεις τους, να καλλιεργήσουν τη φαντασία τους, να τους κρατήσουν συντροφιά και να τους προσφέρουν ευκαιρίες για ταύτιση και κοινωνικοποίηση¹⁰.

Αναμφισβήτητα διακρίνεται το ενδιαφέρον τους για τα άτομα αυτά και φυσικά για ότι συμπεριλαμβάνει τη φροντίδα καθώς και την ομαλή τους ένταξη στην κοινωνία. Άμεση προέκταση αυτής της διαπίστωσης αποτελεί και το Παιδαγωγικό Τμήμα της Ειδικής Αγωγής που στόχο έχει να «κουράσει» αυτά τα παιδιά. Επομένως υπάρχει θέληση για την εκμάθηση κάποιου καινούργιου στοιχείου πάνω σ' αυτόν τον τομέα.

Ωστόσο εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι το 50% δεν έχει διαβάσει κάποιο βιβλίο με ήρωα κάποιο παιδί με Ειδικές Ανάγκες. Άραγε φταίνε οι ίδιοι οι φοιτητές; Μήπως η προβολή τέτοιων θεμάτων δεν είναι επαρκής; Μήπως «οι διάφορες τάσεις της μόδας» στα λογοτεχνικά βήματα δεν αφήνουν τους αναγνώστες ν' ασχοληθούν μ' αυτό το θέμα; Η μήπως αποτελεί ένα θέμα που δεν προσελκύει το αναγνωστικό κοινό; Σ' αυτό το σημείο πρέπει να τονιστεί ότι το θέμα που αφορά τα μειονεκτικά παιδιά είναι ένα θέμα που συγκινεί και ενδιαφέρει το ευρύ κοινό, τόσο άμεσα όσο και έμμεσα. Το «γιατί» ταυτίζεται με την πραγματικότητα μιας τέτοιας κατάστασης, αφού άτομα με ειδικές ανάγκες υπάρχουν σε αρκετά μεγάλο

ποσοστό ανά τον κόσμο. Εξάλλου και μέσα από τις απαντήσεις των φοιτητών (βλ. 4ο ερώτημα) διαφαίνεται ότι αυτά τα βιβλία ανακουφίζουν, βοηθούν ν' αντιμετωπίσουν και γενικότερα κάνουν το οικογενειακό περιβάλλον να λάβει τις απεριόριστες ειδικές ικανότητες που ενδεχομένως έχουν τα άτομα με ειδικές ανάγκες.

Βέβαια την ώθηση για μια θετική τροπή του ζητήματος οφείλει να δώσει η παιδεία και γενικότερα η πολιτεία. Πώς όμως θα επιτευχθεί κάτι τέτοιο; Η λειτουργία παράλληλων τάξεων - όπου παιδιά με νοητική καθυστέρηση ή κάτι άλλο θα παρακολουθούν τα μαθήματα από κοινού με τα φυσιολογικά παιδιά - η παρουσία βιβλίων με πρωταγωνιστές παιδιά με ειδικές ανάγκες στο δημοτικό σχολείο αλλά και η ευαισθητοποίηση των φοιτητών των παιδαγωγικών τμημάτων με σεμινάρια ή και με τη δυνατότητα μεταπτυχιακών σπουδών σ' αυτό το θέμα θα δώσουν απεριόριστη εμβέλεια σ' αυτόν τον τομέα. Τέλος δεν θα πρέπει να ξεχνάμε τα ΜΜΕ τα οποία είναι ικανά να φέρουν στο φως τα παιδιά με ειδικές ανάγκες γνωστοποιώντας στον κόσμο τις ικανότητες τους.

Γ ΜΕΡΟΣ

Γ1. Στόχοι και Υποθέσεις Έρευνας

Κύριος στόχος της παρούσης έρευνας είναι να διερευνηθώ κατά πόσο θεωρείται η λογοτεχνία άμεσα συναρτώμενη με τα παιδιά με ειδικές ανάγκες. Ως δευτερεύον, αλλά εξίσου σημαντικός στόχος τίθεται η επίδραση των βιβλίων με πρωταγωνιστές παιδιά «ειδικά» στο οικογενειακό περιβάλλον.

Με βάση τους σκοπούς της έρευνας που παρουσιάστηκαν συνοψίζουμε τις υποθέσεις, την ορθότητα των οποίων πρόκειται να θέσουμε σε δοκιμασία.

Οι Υποθέσεις της Έρευνας είναι οι ακόλουθες:

1. Κατά πόσο είναι απαραίτητη η ανάπτυξη της λογοτεχνίας που θα ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις των παιδιών με ειδικές ανάγκες.
2. Εάν έχουν γίνει βήματα για την ανάπτυξη του παραπάνω κλάδου στην Ελλάδα.
3. Εάν οι νέοι διαβάζουν λογοτεχνία για παιδιά με Ειδικές Ανάγκες.
4. Εάν υπάρχουν επιπτώσεις στο οικογενειακό περιβάλλον των παιδιών με Ειδικές Ανάγκες από την ανάγνωση τέτοιων βιβλίων.

Γ2. Διεξαγωγή της Έρευνας και Περιγραφή του Ερωτηματολογίου

Η Έρευνα πραγματοποιήθηκε στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Δόθηκαν 48 ερωτηματολόγια στους φοιτητές / φοιτήτριες του Πανεπιστημίου. Τα 44 απαντήθηκαν από φοιτήτριες και τα υπόλοιπα 4 από φοιτητές. Οι φοιτητές που πήραν μέρος προέρχονται από τα εξής τμήματα:

- α) Παιδαγωγικό Δημοτικής Εκπαίδευσης
- β) Παιδαγωγικό Νηπιαγωγών
- γ) Παιδαγωγικό Ειδικής Αγωγής

Τέλος η ηλικιακή μονάδα στην οποία ανήκουν κυμαίνεται από 18-22 ετών.

Το ερωτηματολόγιο είναι αυτοσχέδιο και περιλαμβάνει τις εξής ερωτήσεις:

1. Πιστεύετε ότι πρέπει ν' αναπτυχθεί μια ειδικά προσαρμοσμένη λογοτεχνία η οποία θ' ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις των νέων με Ειδικές Ανάγκες;
2. Γνωρίζετε αν στη χώρα μας έχουν γίνει κάποιες προσπάθειες για την ανάπτυξη του παραπάνω κλάδου;
3. Έχετε διαβάσει κάποιο βιβλίο με πρωταγωνιστή κάποιο παιδί με ειδικό πρόβλημα; Αν ναι ποιος ήταν ο στόχος του βιβλίου και τι σας εντυπωσίασε περισσότερο;
4. Τα βιβλία που έχουν ήδη γραφεί με πρωταγωνιστές παιδιά με Ειδικές Ανάγκες τι αντίκτυπο νομίζετε ότι έχουν στη ψυχοσύνθεση γονέων/ αδερφών που αντιμετωπίζουν ένα παρόμοιο πρόβλημα;

Αγαπητοί φοιτητές

Το ερωτηματολόγιο που θα ήθελα να σας παρακαλέσω να συμπληρώσετε αποτελεί προέκταση της διπλωματικής μου εργασίας, ο τίτλος της οποίας είναι:

«Η λογοτεχνία και τα παιδιά με ειδικές ανάγκες»

Το θεωρητικό μέρος το έχω ολοκληρώσει. Θεωρώ όμως εξίσου αξιόλογο και το εμπειρικό μέρος, που θα ήθελα να το στηρίξω σε όσα γνωρίζετε γύρω από τον παραπάνω τομέα.

Σας ευχαριστώ εκ των προτέρων
Σουινιάδη Σταματία

Ερωτηματολόγιο

Όνομα: Επώνυμο: Τμήμα:

1. Πιστεύετε ότι πρέπει ν' αναπτυχθεί μια ειδικά προσαρμοσμένη λογοτεχνία η οποία θ' ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις των νέων με Ειδικές Ανάγκες;
2. Γνωρίζετε αν στη χώρα μας έχουν γίνει κάποιες προσπάθειες για την ανάπτυξη του παραπάνω κλάδου;
3. Έχετε διαβάσει κάποιο βιβλίο με πρωταγωνιστή κάποιο παιδί με ειδικό πρόβλημα; Αν ναι ποιος ήταν ο στόχος του βιβλίου και τι σας εντυπωσίασε περισσότερο;
4. Τα βιβλία που έχουν ήδη γραφεί με πρωταγωνιστές παιδιά με Ειδικές Ανάγκες τι αντίκτυπο νομίζετε ότι έχουν στη ψυχοσύνθεση γονέων/ αδερφών που αντιμετωπίζουν ένα παρόμοιο πρόβλημα;

Γ3. Διαδικασία Συλλογής και Επεξεργασία Δεδομένων

Τα ερωτηματολόγια δόθηκαν υπό την επίβλεψη μου. Μόλις τα συγκέντρωσα, άρχισα ευθύς αμέσως την αποδελτίωση.

Γ4. Αποτελέσματα Ερευνας - Συμπεράσματα

Η αποδελτίωση έγινε σε τρεις φάσεις, ανάλογα δηλαδή με τα τμήματα: α) Τμήμα Νηπιαγωγών, β) Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης γ) Τμήμα Ειδικής Αγωγής.

Ετσι ως προς τις απαντήσεις των μελλοντικών Νηπιαγωγών έχουμε τα εξής αποτελέσματα: [Τα ερωτηματολόγια που συγκεντρώθηκαν είναι 8]. Στην πρώτη ερώτηση και οι 8 συμφώνησαν ότι πρέπει να αναπτυχθεί μια ειδικά προσαρμοσμένη λογοτεχνία η οποία θ' ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις των νέων με Ειδικές Ανάγκες.

Στη δεύτερη ερώτηση οι 6 δε γνωρίζουν, εάν έχουν γίνει κάποιες προσπάθειες στη χώρα μας για την ανάπτυξη του παραπάνω κλάδου. Οι υπόλοιποι 2 γνωρίζουν μόνο ότι υπάρχουν βιβλία για τυφλά παιδιά.

Στη τρίτη ερώτηση δε βρέθηκε κάποιος που να έχει διαβάσει κάποιο βιβλίο με πρωταγωνιστή κάποιο παιδί με ειδικό πρόβλημα. Και στη τέταρτη ερώτηση και οι 8 θεωρούν ότι τα βιβλία με ήρωες παιδιά με ειδικές ανάγκες έχουν γενικά θετικό αντίκτυπο στη ψυχοσύνθεση γονέων / αδερφών με παρόμοιο πρόβλημα. Αναφέρουν πιο συγκεκριμένα ότι η έκδοση τέτοιων βιβλίων ενθαρρύνει, δίνει κουράγιο - πρότυπα θετικά για να συνεχίσουν αισιόδοξα τη ζωή τους, βοηθά ν' αποδεχθούν την κατάσταση, αναπτρώνει το ηθικό, κάνει γενικότερα το οικογενειακό περιβάλλον να αισθάνεται συμπάρασταση, στο πρόβλημα καθώς και αναγνώριση και ανακούφιση στον πόνο τους.

Όσον αφορά τους φοιτητές στο Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης συγκεντρώθηκαν 19 ερωτηματολόγια. Απ' αυτούς οι 18 στην πρώτη ερώτηση εκφράζουν τη γνώμη ότι όντως πρέπει ν' αναπτυχθεί ο κλάδος της λογοτεχνίας για παιδιά με Ειδικές Ανάγκες, ενώ 1 είναι αρνητικός.

Στη δεύτερη ερώτηση 9 δε γνωρίζουν τι είδους προσπάθειες έχουν γίνει στην Ελλάδα. Οι υπόλοιποι 10 έχουν κάποια σχετική γνώση. 2 αναφέρουν χαρακτηριστικά το Παιδαγωγικό Τμήμα Ειδικής Αγωγής προς αυτή την κατεύθυνση. Άλλοι δυο πιστεύουν ότι έχουν γίνει κάποιες ενέργειες αλλά δεν αναγράφουν ποιες ή τι είδους ενέργειες. 1 γνωρίζει ότι έχουν γίνει κάποια βήματα που έχουν γραφεί με πρωταγωνιστές παιδιά με ειδικές ανάγκες, ενώ μερικοί αναφέρουν ότι υπάρχουν ειδικά βιβλία για τυφλά παιδιά. Τέλος 1 θεωρεί ότι δεν υπάρχει αρκετή ευαισθητοποίηση πάνω στο θέμα οπότε δεν πρέπει να μιλάμε για τέτοιου είδους ενέργειες.

Στη τρίτη ερώτηση από τους 19, οι 5 δεν έχουν διαβάσει κάποιο τέτοιο βιβλίο. Από τους υπόλοιπους 5 έχουν διαβάσει την «Αργυρώ», 3 «Παπουτσάκια που λένε παραμύθια», 3 «Έλεν Κέλλερ» (Εκ των οποίων 1 έχει διαβάσει και το «Θα σε ξαναδώ φιλαράκι μου»), 2 δεν αναφέρουν τίτλους βιβλίων και 1 το «Γητευτή των Αλόγων». Οι παραπάνω αναγνώστες θεωρούν ότι στόχος των βιβλίων είναι να δείξουν από τη μια ότι τα άτομα με ειδικές ανάγκες έχουν απεριόριστες άλλου είδους ικανότητες και αγάπη για τη ζωή και από την άλλη στοχεύουν στο να ευαισθητοποιήσουν το αναγνωστικό κοινό. Όλους πάντως εντυπωσιάζει η εσωτερική δύναμη αυτών των ατόμων.

Στη τέταρτη ερώτηση 3 δε συμπλήρωσαν καθόλου, 1 απάντησε ότι δε γνωρίζει και 15 σύμφωνα με τις απαντήσεις τους διάκινται θετικά απέναντι στο θέμα. Οι τελευταίοι εκφράζουν τις παραπάνω απόψεις: θεωρούν ότι τα βιβλία αυτά: 1) πετυχαίνουν να στηρίξουν ψυχικά και να ενημερώσουν τους γονείς ότι η κατάσταση που αντιμετωπίζει το παιδί μπορεί να ξεπεραστεί με τη συμπαράστασή τους, 2) τονώνουν το ηθικό και την αυτοπεποίθηση της οικογένειας, 3) Εμπυχώνουν το οικογενειακό περιβάλλον και το βοηθούν να καταλάβει ότι το ειδικό άτομο μπορεί αν διαπρέψει σε πολλούς τομείς, 4) Ενθαρρύνουν αυτούς τους ανθρώπους, 5) Δίνουν κουράγιο στους γονείς ώστε να συνεχίσουν τις προσπάθειες τους, 6) Τους γεμίζουν με αισιοδοξία και τους οπλίζουν με υπομονή, 7) Τους ευαισθητοποιούν ως προς τις δυνατότητες των ειδικών παιδιών, 8) Τους δίνουν ιδέες και να αναπτύξουν δραστηριότητες με το ειδικό παιδί.

Παρουσιάζονται επομένως τρόποι αντιμετώπισης ίσως και πιο αποτελεσματικοί απ' αυτούς που έχουν ήδη χρησιμοποιήσει.

Τέλος ως προς τα ερωτηματολόγια που συμπληρώθηκαν από τους φοιτητές του Παιδαγωγικού Τμήματος της Ειδικής Αγωγής καταγράφηκαν τα εξής αποτελέσματα: στην 1η ερώτηση 20 φοιτήτριες συμφώνησαν όσον αφορά την ανάπτυξη μιας ειδικά προσαρμοσμένης λογοτεχνίας στις απαιτήσεις των νέων με Ειδικές Ανάγκες, ενώ 1 διαφώνησε.

Στη δεύτερη ερώτηση 17 φοιτήτριες δε γνωρίζουν εάν έχουν γίνει κάποιες προσπάθειες προς αυτή την κατεύθυνση εκ των οποίων 2 δε νομίζουν ότι υπάρχει κάποια κίνηση που ν' ανταποκρίνεται στην ανάπτυξη αυτού του κλάδου. Στη συνέχεια 1 αναφέρει ότι έχουν γίνει κάποιες προσπάθειες δίχως, όμως να διευκρινίζει τι είδους. 1 γνωρίζει την ύπαρξη βιβλίων για παιδιά με ειδικές ανάγκες. Και 2 φοιτήτριες είναι ενήμερες για βιβλία που κυκλοφορούν για τυφλά παιδιά, συνοδευόμενα με κασέτες.

Στην τρίτη ερώτηση 11 φοιτήτριες δεν έχουν διαβάσει κάποιο βιβλίο με πρωταγωνιστή κάποιο παιδί με ειδικές ανάγκες. Οι υπόλοιπες 9 έχουν διαβάσει τα ακόλουθα: «Σε παρακαλώ μην το κάνεις αυτό» της Francoise Legeure Εκδ. Πατάκης, «Γράμμα στον αδερφό μου» Εκδ. Πατάκη, «Για την Αγάπη της Αννας», «Αυτό το παιδί είναι μόνο του», «Κανείς στο πουθενά», «Η κραυγή του γλάρου», «Ελεν Κέλλερ», «Αργυρώ». Εντούτοις μόνο 3 παρουσιάζουν τους στόχους από τα βιβλία που μελέτησαν: 1) Ο στόχος του «Σε παρακαλώ μην το κάνεις αυτό» είναι να τονιστεί η σημαντικότητα της έγκαιρης απασχόλησης με αυτιστικό παιδί καθώς και η δυνατότητα θεραπείας του, 2) Σ' αυτό το ερωτηματολόγιο δεν υπήρχε τίτλος βιβλίου όμως αναφέρεται ο στόχος: η κοινωνική ένταξη και ενσωμάτωση σε ένα κανονικό σχολείο, η επαγγελματική αποκατάσταση και η έντιμη διαβίωση των ατόμων με ειδικές ανάγκες. 3) Στόχος του έργου της Ν. Τζώρτζογλου «Αργυρώ»: η παρουσίαση του πως μπορεί να ενταχθεί και να προσαρμοστεί στη ζωή ένα παιδί με ειδικές ανάγκες. Μεγάλη εντύπωση στο παραπάνω αναγνωστικό κοινό προκαλούν η επιμονή, ο αδιάλειπτος αγώνας αυτών των ατόμων για επιβίωση και προσαρμογή στο κοινωνικό σύνολο. Τέλος, 1

φοιτήτρια έχει παρακολουθήσει κάποιες πολύ αξιόλογες και ενδιαφέρουσες ταινίες πάνω σ' αυτό το θέμα:

«Η όγδοη μέρα».

Στη τέταρτη ερώτηση 18 φοιτήτριες διάκεινται θετικά ως προς το αντίκτυπο που έχουν αυτά τα βιβλία στο οικογενειακό περιβάλλον. Θεωρούν λοιπόν, ότι έχουν ευεργετικά αποτελέσματα από τη στιγμή που κάνουν τους γονείς / αδέρφια να συνειδητοποιήσουν ότι τέτοια άτομα δεν είναι απόκληροι της κοινωνίας. Παράλληλα πιστεύουν ότι αντλούν κουράγιο, δύναμη και θάρρος για την ομαλοποίηση της κατάστασης. Μπορούν ακόμη διαβάζοντας τέτοια βιβλία να κοιτάζουν το ζήτημα πιο ψύχραιμα και να συμβάλλουν πιο αποφασιστικά στην αντιμετώπιση παιδιών με ειδικές ανάγκες. 3 όμως φοιτήτριες έχουν διαφορετική γνώμη πάνω σ' αυτό το ερώτημα. Έτσι, 1 υποστηρίζει ότι το οικογενειακό περιβάλλον των ατόμων με ειδικές ανάγκες που δεν είναι ευνοϊκό απέναντι τους, δεν θ' αλλάξει τη στάση του, διαβάζοντας ένα τέτοιο βιβλίο. Η συγκεκριμένη φοιτήτρια θέτει ως προϋπόθεση τη συνειδητοποίηση της ιδιαιτερότητας των παιδιών αυτών που αποτελεί αντικείμενο ευαισθητοποίηση και ενασχόλησης από ανθρώπους του πνεύματος, για να αναθεωρήσουν αυτούς του είδους γονείς και αδέρφια, έτσι ώστε να δείξουν περισσότερο ενδιαφέρον και να κάνουν στροφή προς τον ειδικό κλάδο της λογοτεχνίας. Μια άλλη φοιτήτρια πιστεύει ότι τα εν λόγω βιβλία αποτελούν λογοτεχνικά βήματα που σκοπό έχουν την εκμετάλλευση του ανθρώπινου πόνου για καθαρά εμπορικούς λόγους. Τέλος, 1 θεωρεί ότι τα συγκεκριμένα έργα έχουν αρνητικό αντίκτυπο κάνοντας τους γονείς και τ' αδέρφια να νομίζουν πως έχουν σοβαρό πρόβλημα και δεν τους επιτρέπεται γι' αυτό να κάνουν παρέα με «υγιή» άτομα.

ΦΟΙΤΗΤΕΣ					
ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ		Νηπιαγωγοί	Δάσκαλοι	Ειδικής Αγωγής	Σύνολο
1	ΝΑΙ	8	18	20	46
	ΟΧΙ	-	1	1	2
2	Γνωρίζουν	2	10	4	16
	Δε γνωρίζουν	6	9	17	32
3	Έχουν διαβάσει	-	14	10	24
	Δεν έχουν διαβάσει	8	5	11	24
4	Θετικό Αντίκτυπο	8	15	18	41
	Αρνητικό Αντίκτυπο	-		3	3
	Δεν απάντησαν	-	4	-	4
ΣΥΝΟΛΟ		8	19	21	48

Ερωτήσεις	Απαντήσεις Φοιτητών (ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΤΜΗΜΑΤΩΝ)	
1	ΝΑΙ	22%
	ΟΧΙ	0,96%
2	Γνωρίζουν	7,68%
	Δε γνωρίζουν	15,36%
3	Έχουν διαβάσει	11,52%
	Δεν έχουν διαβάσει	11,52%
4	Θετικό Αντίκτυπο	19,68%
	Αρνητικό αντίκτυπο	1,44%
	Δεν απάντησαν	1,92%

Επιλογος

«Το παιδί δεν κοίταζε πουθενά, δεν έβγαζε κανέναν ήχο. Εμοιαζε κομμένο από τη ζωή, σαν κλεισμένο στον κόσμο του. Οι μύες του κρεμόντουσαν, το κάνανε γελοίο. Μαύροι μεγάλοι κύκλοι κάτω από τα μάτια του σκοτεινιάζανε το βλέμμα. Η απουσία οποιασδήποτε έκφρασης από το πρόσωπο του ήταν τρομαχτική: θα' λες πως τίποτα δεν υπήρχε γύρω του, κανείς, ούτε αυτός ο ίδιος» (Mira Rothenberg).

Τελειώνοντας τη διπλωματική μου εργασία δεν επιθυμώ ούτε να δραματοποιήσω ούτε, όμως και να εξιδανικεύσω καταστάσεις, απλώς παρουσιάζω τα πράγματα ως έχουν. Και η αλήθεια είναι ότι τα παιδιά αυτά έχουν ειδικές ανάγκες που πρέπει να αφορούν και να ευαισθητοποιούν όλους εμάς. Οφείλουμε, λοιπόν, όλοι να γνωρίζουμε κάποια πράγματα γύρω από αυτά και να ενημερωνόμαστε έστω και εμμέσως (μέσα από τη λογοτεχνία) αν είναι αδύνατον να εισχωρούμε βαθύτερα μελετώντας καταλόγους της IBBY (Διεθνής Οργανισμός Βιβλίων για τη Νεότητα).

Ως αυριανή δασκάλα και παιδαγωγός με απασχολεί αυτό το ζήτημα μια και θεωρώ καθήκον και υποχρέωσή μου να διδάξω στα «φυσιολογικά» παιδιά την αξία και τις ικανότητες των ατόμων με ειδικές ανάγκες, ώστε να μάθουν ακόμα από μικρή ηλικιακή μονάδα πως πρέπει να συμπεριφέρονται στα τελευταία. Ετσι θεωρώ πως η Λογοτεχνία αποτελεί ένα δραστικό αντίδοτο στον παραλογισμό και τον ανεξέλεγκτο κυνισμό που ίσως λόγω άγνοιας τρέφουν μερικοί γι' αυτό το ζήτημα. Τέλος κλείνοντας θα ήθελα ν' αναφέρω σ' αυτό που προτείνει η Β. Αγγελοπούλου: «Στην ηλικία που το παιδί δημιουργεί τα πρότυπά του κι είναι ευσυγκίνητο, που διαβάζει κάτι και το ζει, που ταυτίζεται με τους ήρωες του, τα βιβλία πρέπει να του μιλήσουν γι' ανθρώπινες αξίες. Να το κάνουν να καταλάβει τι είναι η αγάπη, η φιλία, ο ηρωισμός, η αξιοπρέπεια. Να του μιλήσουν για το σεβασμό στον άνθρωπο, για τη δικαιοσύνη, για την ειρήνη. Να μην εξάρουν τη βία, την πονηριά, την καπατσοσύνη, να μην έχουν σοβινισμό και ρατσισμό»¹¹.

Παραπομπές / Α' Μέρος

1. «Ατομα με Ειδικές Ανάγκες» Ελληνικά Γράμματα Β' τόμος «Στάσεις απέναντι στο παιδί με Ειδικές Ανάγκες» - «Ελληνική Παιδική Λογοτεχνία της περιόδου 1975 - 1992» σελ. 726.
2. όπως προηγουμένως
3. Κ. Καλαντζή «Η Ειδική Αγωγή χτες και σήμερα». Νέα Παιδεία 1984 σελ. 59-61
4. Αθηνά - Ζωνίου - Σιδέρου «Οι Ανάπηροι και η Εκπαίδευσή τους», Αθήνα 1991 εκδ. Βιβλιογονία (σελ. 48-49)
5. όπως προηγουμένως σελ. 49
6. Δ.Π. Στασινός «Ειδική Εκπαίδευση στην Ελλάδα» σελ. 45
7. όπως προηγουμένως σελ. 104
8. όπως προηγουμένως σελ. 113
9. Αθηνά Ζωνίου- Σιδέρου «Οι Ανάπηροι και η Εκπαίδευση τους» (βλ. παραπάνω) σελ. 51
10. όπως προηγουμένως σελ. 133
11. όπως προηγουμένως σελ. 171
12. όπως προηγουμένως σελ. 140
13. όπως προηγουμένως σελ. 140
14. Αθηνά Ζωνίου - Σιδέρου (βλ. παρ.) σελ. 52
15. Αθηνά Ζωνίου Σιδέρου (βλ. παρ.) σελ. 52-63
16. Διαλεχτά βιβλία για νέους με Ειδικές Ανάγκες, της Nina Askvig Reidarson 1997.



Παραπομπές / Β' Μέρος

- 1,2,3 Ν. Παρασκευόπουλος (1980) Νοητική Καθυστέρηση, Αθήνα σελ. 37, 33, 29-31.
4. Για παράδειγμα τα σχολεία με «νοητικώς υστερούντες μαθητές είναι περισσότερα και οι εγγραφέντες μαθητές περισσότεροι Βλ. Πίνακες Στασινός Δ. σελ. 206, 207, 241, 256, 257.
5. Tordis Orjasaeter «The role children's book in Intergrating Handicapped Children into everyday life» UNESCO. (Η συγγραφέας αναφέρεται σε σημαντικές διαπιστώσεις που βγήκαν από τη μελέτη αρκετών βιβλίων από το διεθνή χώρο).
6. Μουσούρου Λ. «Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας» GUTENBERG Αθήνα, 1989, σελ. 69.
7. Μουσούρου Λ. ό.π. σελ. 122.
8. Δαραδήμου - Ράπτη Β. «Παιδική Λογοτεχνία - Η πεζογραφία της δεκαετίας 1970 -80» Αθήνα 1987 σελ. 99.
9. Λ. Πέτροβιτς - Ανδρουτσοπούλου (1993) «Ο ρεαλισμός στην Παιδική Λογοτεχνία» (Περ. ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ στο χώρο της Λογοτεχνίας για παιδιά και νέους τ. 29 σελ. 30).
- 10.Λ. Πέτροβιτς - Ανδρουτσοπούλου «Η παιδική Λογοτεχνία στην εποχή μας» σελ. 66
11. Β. Αγγελοπούλου (1989) «Κριτήρια που αξιολογούν το βιβλίο για παιδιά' (Στη «Βιβλιαγάπη» Αθήνα Gutenberg σελ. 63-64).

Βιβλιογραφία

1. Β. Αγγελοπούλου (1989) «Κριτήρια που αξιολογούν το βιβλίο για παιδιά» (Στη «Βιβλιαγάπη» Αθήνα, Gutenberg σελ. 63-64).
2. Askiving - Reidarson N. «Διαλεχτά βιβλία για νέους με ειδικές ανάγκες» (κατάλογος IBBY) 1997.
3. «Ατομα με ειδικές ανάγκες» Ελληνικά Γράμματα Β' τόμος («Στάσεις απέναντι στο παιδί με Ειδικές Ανάγκες - Ελληνική Παιδική Λογοτεχνία της περιόδου 1975 - 1992).
4. Δαραδήμου - Ράπτη Β. «Παιδική Λογοτεχνία - Η πεζογραφία της δεκαετίας 1970 - 80», Αθήνα, 1987.
5. Ζωνίου - Σιδέρου Α. «Οι Ανάπηροι και η Εκπαίδευσή τους» Αθήνα, 1991 εκδ. Βιβλιογονία.
6. Καλαντζή, Κ. «Η Ειδική Αγωγή χτες και σήμερα» 1984, Νέα Παιδεία.
7. Μουσούρου Λ «Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας» Αθήνα 1989, Gutenberg.
8. Orjasaeter T. «The role children's book in Intergrating Handicapped children into everyday like» UNESCO.
9. Παρασκευόπουλος Ν. «Νοητική καθυστέρηση» Αθήνα 1980.
10. Πέτροβιτς - Ανδρουτσοπούλου Λ. «Ο ρεαλισμός στην Παιδική Λογοτεχνία» 1993 (Περ.: ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ στο χώρο της Λογοτεχνίας για παιδιά και νέους τ. 29).
11. Πέτροβιτς - Ανδρουτσοπούλου Λ. «Η παιδική Λογοτεχνία στην εποχή μας» Αθήνα.
12. Στασινός Δ.Π. «Ειδική Εκπαίδευση στην Ελλάδα» Αθήνα.

